

Bárka

XI. évfolyam 2003/6. szám

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Tartalom

- 3 Tandori Dezső: A korlátlift. Meiderich (*vers*)
- 11 Géczy János: Sanzon (*vers*)
- 14 Ambrus Lajos: Az én szőlőhegyem (*regényrészlet*)
- 21 Csáki Szilvia: Bevallja magát a kedvesének;
Anyá kiborítja a fényképesdobozt; Az általánostól
az egyediig (*versek*)
- 23 Györffi Réka: Dráma; Fagyhalál (*versek*)
- 24 Murányi Zita: Reggeli; Áldozatok (*versek*)
- 26 Gergely Edit – Onagy Zoltán: Két gyümölcskert (*próza*)
- 32 Becsy András: Vízkereszt; Asszonyokhoz öltözött versek (*versek*)
- 33 Orcsik Roland: Meleg, fekete hó; Csirkegyár (*versek*)
- 35 Hász Róbert: Aszály (*elbeszélés*)
- 47 Fenyvesi Ottó: Halott vajdaságiakat olvasva: Juhász Erzsébet,
Utasi Mária, Keszég Karcsi (*próza; versek*)
- 51 Filip Tamás: Színház; Csak egyszer; Film (*versek*)
- 54 Kiss Ottó: A piszkozat (*elbeszélés*)
- 58 Báger Gusztáv: Három kérdés, Emlékezet (*versek*)
- 60 Szepesi Attila: Éjszakai meseház; Buborékok (*versek*)
- 63 Fecske Csaba: T.D.-talponálló; Könnyecsepp a tengerszempillán
(*versparódiák*)
- 66 Kovács András Ferenc: Tréfás mesék nagyoknak:
Pappino Paviani; Gyűlésező hőemberek (*versek*)

Műhely

Negyvenéves a Gyulai Várszínház

- 71 Zappe László: A Gyulai Várszínház és a szabadtéri színjátszás
Az első tíz év, 1964–1973
- 78 Thuróczy Katalin: A Gyulai Várszínház „Sík-korszaka” (1973–94)

- 92 Elek Tibor: A minőségi színházi és összművészeti szórakoztatás fellegvára
A Gyulai Várszínház 1995–2003
- 96 Dobák Lívia: A magyar dráma szerepe a Gyulai Várszínházban
***
- 102 Mohay Orsolya: Stílus- és formaváltozatok
A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum gépgrafikai anyagáról
- 108 Cs. Tóth János: Nézz a vonalak mögé
Lipták György grafikái, illusztrációi
- Figyelő
- 113 Szilágyi Zsófia: „Nincs egyrészt látvány s másrészt a fény”
Parti Nagy Lajos: Grafítmesz
- 118 Fekete Barbara: Időzés egy nyelvi laborban
Parti Nagy Lajos: Grafítmesz
- 122 Tarján Tamás: Után szabadon
Tandori Dezső: Hét fejlődés; „Hol élsz te?”
- 128 Kántor Zsolt: „A maga helyén szerepel”
Tarján Tamás: Kengyelfutó; Szabadiskola
- 134 Nagy Boglárka: Ország a plafonon
Kiss Ottó: Angyal és Tsa
- 139 Erdész Ádám: Ahogy a Lugasból látszik
Ambrus Lajos: Lugas
- 142 Kállai Júlia: Nyomdai sikertörténet a „prérin”
Malatyinszki József: A békéscsabai Tevan-nyomda egy évszázada
- 145 Tíz év után (*Elek Tibor*)

E számunkat a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum képzőművészeti gyűjteményéből válogatott grafikákkal illusztráltuk, a műtárgyfotókat Nagy Zopán készítette.
A borító 2. oldalán Perlrott Csaba Vilmos: Városkép (1921, fekete kréta, papír; 420×520 mm; Munkácsy Mihály Múzeum, ltsz.: 80.61.1.; jelzés jobbra lent: V. Perlrott Csaba 921), a borító 3. oldalán Scheiber Hugó: Fejek (évszám nélkül, fekete kréta, papír; 728×582 mm; Munkácsy Mihály Múzeum, ltsz.: 76.7.1.; jelzés jobbra lent: Scheiber H), a borító 4. oldalán Kondor Béla: Férfi lóval (évszám nélkül, monotípiá, papír; 203×294 mm; Munkácsy Mihály Múzeum, ltsz.: 75.8.1.; jelzés nélkül) című alkotása látható.

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.bmk.iif.hu/barka

Tandori Dezső

A korlátlift. Meiderich

I

A lényegében tömegkonyhai
személyzet egyetlen szakácsnőjében,
takarítónőjében, mondom, egyáltalán senkiben
nem ismertem magamra. Szobám, igen, motyogtam
májfoltjaim közül, gyér ősz hajam
hátral kontyban, szám pittyedésre hajlón,
szemem hajdani értelmek jegyében,
de már inkább csak melyik-melyik
a maga üregében, igen, azt mondtam, most már
kérdve: nekem? szobám itt? Arcom két szelíd,
kétségeesett ránca egyszerre beletörődéssel
is keretezte számat, állam felső szegleteit,
majd egy fiatalabb, kövérkés, paraszti pozsgás,
jóindulatú gondozónő biztatására, a háttérből
harmonikaszóra, dalhoz igazodott,
énekeltük a Mikulás-est dalát, vagy
amire egykor Rügen szigetén zötyörgött velem a *Kutsche*,
de a szekéh-hér szaa-lad! s további egyformasággal
néztem a bordó pulóveres fiatal férfit, aki
nemrég elautókéztatott, ahova kértem,
megálltunk a ház kapuja előtt, de ismerős,
mondtam, itt én jártam, közben azt mondtam:
itt lakom! itt a néni nem lakik, mondta a bordó pulóver,
közben szitált a hó, kék virágmintás esernyő borult
fölénk, most egy fehér pulóver van rajtam,
a szemüveges, bordó pulóveres türelmesen beszél hozzám,
Frau Petzmann, azt mondja, azt mondom, nem vagyok
én Frau Petzmann, jaj, akkor sárga virágot mutat,
liliom-félét, mondom, rózsza, jaj, egyáltalán nem,
mondom, ez, ez rózsza, az aszparáguszra, kérem,
kérem, vigyen ki, mondom: én itt lakom, könnyörögve mondom,
itt lakom, ebben a házban, a vöröstéglás épület,
a vendéglők főleg *Alt* felírásai ismerősek, félek,
mondom, hogy már a rózsákat szobámban elhelyezték,
mint egy öreg kutya, vagyok, megyek a folyosón,
fejem ősz, csontos, vékony, mégis kicsit kocka-forma,

tekintetem könnyörgő, a legfelső
emeleten, a kulcsot, ha kérhetem,
Frau Petzmann, mondja nekem a bordó
pulóveres, húsos arcú, ő is arc, fiatal férfi,
állam kicsit leesik, félek, mondom, suttogva, tudom,
valaki, hall engem valaki, valaki, tudom,
a szakszervezeti üdülő-szerű ház lépcsőkoriátjának
támaszkodom, ühüm, mondja a parasztos arcú gondozónő,
hány óra, kérdem, riadtan nézek, ez volt, mondom, a kapunk,
de ez már nem, a néni Meiderichbe költözött,
akkor beugrik, Duisburgban vagyunk,
ahol annyit éltem, meg a szomszédos Mühlheimben,
a lóversenytér közelében, volt egy toronyszobám is,
szemközt a tévé rőt jele villogott,
mennyi mindent mesélhetnék, Duisburgot jártam,
nem, nem, hogy költözhettem volna Meiderichbe?
ezt mondom, de, de, ott van a néninek egy szobája,
hogyan hívhatnék meg ide bárkit, kiről is van szó,
kérdi a derék gondozónő, nehezen tudok belehelyezkedni
a dolgokba itt, Pertzmann asszony, nem baj, mondom,
halk zúgás valahonnét, nem mehetek sehova,
ahol ismernének, ahol támpontom lenne, mondom halkán,
nem ismerem magát, mondom a gondoskodónak, nem
tudom, egész idő alatt, nem megy tovább, hol vagyunk,
nem tudok semmiről, mondja, mondom, csak a feledékenység teszi,
hallom, ezt mondják Petzmann asszonynak, emlékszem,
Meiderich ott volt, mint tábla, a főpályaudvar közelében,
Duisburg a legnagyobb belvízi kikötő,
a néni ma vesztette el a táskáját, ha igaz,
innen nincs tovább, nem tudom meghívni, senkit
nem tudok ide meghívni, az imént a ház előtt állt,
a legfelső emeleten, nem kell kulcs, mondta a bordó
pulóveres, ott már valaki más lakik, valaki,
motyogom, valaki más. Állok a Karinty Frigyes út és
a Bercsényi utca sarkán, ahol apám, haláláig, lakott végül,
jövök a kis piacról, épül már az elegáns, nagy kereskedelmi
központ, a kis piac megszűnik, ki-ki
a hóna alá vesz belőle gyengéden egy-egy darabot,
megy a kis piaccal, mely már nincs, haza, bárhova,
ahol lakik még, néhány év, néhány évtized még,
nekem, most ráülök a korlátliftre.
Korlátomon közlekedik velem, viszek föl

egy kosárnyi friss mosást, megszáradt,
nem tudom hol, ezt a házat nem ismerem,
a még használható szellemű öreges hölgy az imént
ugyanúgy meredt maga elé, mint Petzmann asszony,
már egy idegen környezetben, ahová mindössze azért
kellett költöznie, mert a lépcsőjárását nem bírta.

II

Ez a korlátlift egy szinte állandó reklám,
az esti hatórás krimik előtt, az öregedő,
de ép elméjű, kocka forma, nem rokonszenves hölgy
gondja megoldódik, ha telefonál a megadott számra,
a korlátliftesék kiszállnak hozzá,
a korlátlift egyelőre megoldja gondját, még itt tart.
Valaha Duisburgban jártam, hosszú lenne
elmesélni azt a sok emléket, csak Duisburgról is,
mennyi, mennyi emlék, a főpályaudvartól kétfelé
is laktam, jártam kacskaringózva a kis utcákon,
széles üzletstrassén, Karstadt, Kaufhof, minden,
H... H... nem jut eszembe, fölfedeztem egy krumplisütőt,
számomra érdektelen lóirodát, cinkénknek téli
cinkegombócot hoztam, az állatkertbe végül nem mentem be.
Potyáztam a villamoson, mit mertem!
Átvágtam a kiserdőn. Ültem, csak úgy,
mindenkinek volt dolga, csak nekem nem,
ha a kora délutáni versenynapot leszámítom,
vagy ahogy vonatoztam, annyit, de annyit,
verseket írtam, de hogyan! Szavanként, félsoronként,
olyan hideg volt, lefagyott a kezem,
nehéz volt tollat fognom! Fogni a tollat alig ment.
A kávé undok, kár rá a pénzért, ekkoriban szeszes
italt nem ittam, otthon se ülhettem egész nap
máskáltam csak. Duisburg nem olyan változatos város.
A Klöckner AG épületénél, az út felett mentek a vonatok,
láttam az út tábláját: Meiderich. Néztam a filmet az imént,
jó, Meiderichbe költöztem tehát? Hogy költözhettem
volna én Meiderichbe? S hogy nekem ott egy
szobám van? Ülök csak bámulok, de nem ezen,
már nem is tudom, mi volt ez, mindegy,
a téma visszatér, jön megint, állapíthatja meg

a jószívűnek látszó gondozónő, valamint a bordó pulóveres fiatal férfi, üldögéljen csak a Petzmann néni, valami ilyesmit mondanak.

III

Ó. Tegnap még a reklámfilm volt, nem, az nem velem, az az ellenszenvesen kispolgári hölgy én nem vagyok, minden jót, oldódjon meg kérdése, ám egy kiállhatatlan, alattomos szomszédunkra hasonlít, valami régi időből. Szállásadó-nénim, régi német család, ház nem messze a lóversenytértől, egész Németország egyik lelegegánsabb negyede volt Mühlheimnek ez a része, villaházak, a gyárshírnél szava szólt azonban, nem túl messze munkások robotoltak, alakult a kapitalizmus felső foka, voltak még bányák, a bányászok meccsre, ügetőre jártak, volt aki csak a lovakra keresett, ami maradt, elitta, a Ruhmann, a Drumer, a Kaisinplatzer, és a Ruhmann asszonymnak, a Drumernének stb. a legnagyobb gondjai voltak. Ma ezek a kémények, hajdan szennyes csatornák etc. múzeumok, muzeális épületek, csillognak-ragyognak, turisták zarándokhelyei. Nem tudom, hogy hívják a hölgyet, aki a reklámfilmbe kétszer fölmege a lifttel a korlátan. Csak Petzmann asszony nevét tudom az egészből. Ja, és hogy Meiderich, az, Meiderich. Most a képernyőn valaki épp jegygyűrűt húz jegyese ujjára a pap jelenlétében, hátrébb a tanúk, egyikük talán ételliften, bocsánat, korlátliften jött le. Étkeik, korlátjaik, liftjeik.

IV

De azért jobb, ha mégis van valami műsor, mint ha nincs, s ne legyen a mühlheimi – raffelbergi – galopp pályája, jó, legyen csak a Kerepesi út, de még a temetőfalon innen,

újabbán közvetítik hetente kétszer.
Magam ücsörgök, nézem,
olykor madaram, Totyi alszik fotelkarfámon,
a korláton, pardon, jól mondtam, a karfán.
Ahogy a Karinthy Frigyes útra el-elmegyek,
a legöregebb asszonyok ritmusában,
bácsik sebességével kászálódok le a villamosról,
jó, megúsztam a kezelést, a műtétet a télen,
nem adtam magam emberek kezére,
de sérült is maradt a lábam, combtőben és térdnél
van valami, furcsák ezek a ragok,
hanem a lóközvetítés nyelve a legfurcsább,
ilyeneket mondanak: „24 másodpercben győzött
1600 méteres távra, amire futtatták”, meg
„25 töredékben futott 1600-ra”, értsd, mondjuk,
25,6 vagy 25,9, netán 25,1 másodperc volt egy mért ideje.
Mondom, mégis jobb, ha van legalább ilyesmi,
mint ha nincs, most egy detektív, jaj, a zokniját húzza,
nyakkendőjét köti, örökké fehér-szürke ruhát hord,
egy öreg férfi van nála épp, akihez hisztériázva
beront egy fiatal nőrokon.

V

Ezeket nézem, Totyi fejét simogatom, ki Lisa? kérdem
a detektívvel együtt, ki lehet Lisa? Nem madaram, Alizka,
óra csak gondolhatok, réges-rég meghalt, apám, anyám
rég meghalt, de feleségem él, van új kutyánk, ha nem is a régi,
a Lotti nem a Szuszi, természetes,
rossz lett a lábara, eleve rossz lett,
függetlenül vagy nem függetlenül ettől,
de részben mert annyit ülök, itthon,
fölszedtem vagy húsz kilót, huszonkettőt,
és a gumis, kínai piacos gatyáimon kívül, melyek derékban
engedékenyek, minden rendes vagy rendetlen nadrágom kihíztam.
Régen mekkorákat jártam, csak Duisburgban is,
napi húsz kilométert, Párizsban, Londonban napi
36 kilométereket, ma már sehova se járok, Duisburgba,
Bécsbe, Vécésre, sehova, Tahiba, Salgótarjánba,
Tátára, nem járok sehova. A piacon megiszom pár két decit,

holott nem kéne, mondom, mint Beckett-nél Krapp a banánról,
mit iszom ezt a sok két decit, mikor úgy megfogadom
hajnalban, még kávéltan, nem iszom tovább ilyesmit sem.
jó pogácsa van a piacon, apámék egykor itt laktak,
ahol mi lakunk most, ahol én 65. éve lakom,
és a környéken történt majdnem, hogy majdnem eltaposott
egy hatalmas tűzoltóautó: rosszul határoztam meg
várható irányát, ez lett abból, mesélem, írom,
minden, hogy az ember mint író a dolgokat meghatározta,
attól lettek épp azok a művek azok a művek,
mindenfélét meghatároztam, a detektív most Lisa házához ér,
nem fogadják szívesen, pisztolyt is fognak rá,
jó a detektív vagy ügyvéd segédereje,
persze, a pisztoly azonnal birtokost cserél egy ügyes fogás jóvoltából.

VI

Lisa és a fiatal férfi, nem bordó pulóveres, szürke
munkainges, magára marad, Lisa közli a férfival,
nem mehet így tovább, a felesége igényt tart rá,
ügyesebben mondják, most tovább bonyolódik a történet.
Állok, nézem, hát itt laktak apámék
életük utolsó éveiben. Anyám elfekvőkórházba került,
nem tettem meg érte mindent, hogy szabaduljon,
de hát nem is ment volna az! Petzmann asszony
története abbamaradt, holnap délután üggető.
Elkeveredem a kis piacra, mely hamarost bezár,
ezt a szót, „hamarost”, ezt is használják a közvetítésben.
Este látni fogom a korlátliftes filmeckét, félperces reklám,
intéztem ma pár dolgot, csináltam ezt itt,
öt napja készülök rá, öt nap csak mászkáltam,
nem csináltam semmit, aztán hitetlenkedve fogadtam,
hogy én Meiderichben laknék, dermedt, üres arccal
néztem ki szemem két üregéből, de legalább rájöttem,
ez a Meiderich tul. képp Duisburg; a tűzoltóautó irányára
az utolsó pillanatban még rájöttem, másképp nem éltem volna meg
anyám életkorát se, 66 múlt, mikor meghalt,
én etettem meg utoljára banánnal,
micsoda véletlenek. A Karinthy Frigyes úton
mindig óvatosan megyek át, bár sokadmagammal néha
a pirosan/ban, jó, de száz méternyire busz, villamos, autó

sehol, kellemes árnyak alatt gyaloglok, húzom, vonszolom magam, óránként két kilométeres átlagsebességgel, hetekig töprengek, megvegyek-e 5990 forintért egy téli, kellemes cipőt, mások szemében egy kész rémséget, tudom, hol a legjobb a pogácsa, hol iható a bor, nincs az az erős műanyag íze, csak ízetlen, hová lettek a jó falusi borok, vinkók, parasztborok, a Józsi hozta még csatosban Zalából, hova lett csak ez is, milyen volt ilyeneket inni, manapság ezek miért nincsenek, mindegy, felkapaszodom a villamosra, fülledt a nyár, mindenki izzad, szinte mindenki, én is, hazaérek, a lakás is fülledt, hiába szellőztet az ember, a lakás ugyanolyan fülledt, mondogattuk valamelyik pultnál, itt van a Csarnokban a legmelegebb, ez a legmelegebb zug az egész karzaton, mozgólépcsővel vitettem fel magam, melyet mindenki saját felelősségére használhat csak, körülbelül itt tartok az egészszel. Mered szemem a papírra, egyre korábban áll be a homályos látás, mondtam is a minap, ha ennyit örülök a megmaradt két lábamnak – az micsoda ébredés lett volna, esetleg két láb nélkül –, közben megvakulok! Most jön Lisa – – – S rögtön reklám, banáncsokis ügy. Hozom Totyit, verébkémet, együtt üldögélünk, néha kimegyek, szabad ember, felmosom magam, ez se sokat használ, csak Totyi rém dühös, hogy őt megint ott hagyták valahol. Én, a fajtársa, mert annak hisz, a csapat egyik tagja.

VII

Még mire készüljek, mennyi időre?
Mivé leszek – egyelőre majd csak Totyi nélkül?
De jön, jön a többi is.
Hogy Meiderichben, én? Most tudom, tény,
hogy legalább a táblát
láttam. Az ügyvéd (a detektív) félgügye barátja jön.
Korlátot a lakásban nem ismerek.
Nyilván nincs. Csak nehezen járó ajtók,
elromlott vezetékek,

de most a detektívet nézem, jön félgügye öregje, mesél. Az ügyvéd
 éj idején lemegy – nem a korlátliften! – a lépcsőn,
 gyanús zajra, fényre,
 szinte várom, azt mondja: „Jó, csak én nem is lakom itt!”
 Hanem a filmen az események még bonyolódnak,
 különös ellentmondás, mikor
 minden mást rohamléptekkel egyszerűsítek.
 Csak hát e rohamléptek is: öregemberekéi
 A filmben valakit orvul elütnek.
 Portugáliai erdőtüzek a hírekben: piros tűzoltóautók.
 Locsoló tűzoltókocsik. Milyen szép tiszta képlet:
 Mándy: *A locsolókocsi*, nagy kedvencem, benne Totyi, verébkém
 neve erről a Totyiról. Az aszfalt micsoda disznóól lett volna.
 Állok, nézem, öt hétre rá. Hányszor locsolták volna le?
 A felmosásban részt vett volna eltaposom is?
 Ezt a verset semmire nem akarom „ráhatározni”. Van, ahogy van.

Bálint Endre: Csendélet (1946, vegyes technika, papír; 135×120 mm; Munkácsy Mihály Múzeum, Itsz.: 76.13.1.; jelzés balra fent: Bálint 46)

Géczi János

Sanzon

1.

Az uszodában kéklett április. Emlékszem.
A klórszagú öltöző. Április havában
minden világol s a tavasz csupa ráspoly
nem láttam még milyen vagy ruhátlan
egyelőre csak vízfény és csak az öltöző
de tudtam már hogy van barátod
hogy elmondtad ez jó volt
nyílt és megnyerő. És nem tudtam hogy
neked mi leszek csak akartam hogy bármi is
legyek. A kék uszodafénnyel mit tegyek:
rövid történetek úsznak benne fröcsköl
egy langaléta bajnokjelölt és szétáznak
az izmok a hosszú hajszálak. S azzal ahogy
odaadva teljes magad a mozdulatba
– s ahogy én azt elfogadtam – a cipőmet becsatoltad.
Meghajoltam. Az uszodában fénylett április.

2.

A kocsiban épp hogy érintettelek. A lépcsőházban
mint a moha benőttem kezemet
majd elengedted hogy aztán el ne engedd
s befogadott az erdő. Páfrányok hajtottak
gally tört levél pergett. Ez a tölgyfás
nekünk termett. Emelkedtünk ameddig lehet
a lépcsőkön s az ujjakat összefonva
a félhomályos vadonban kószáltunk.
Szebb rengetegben nem jártam sosem.
Egészen közel voltam hozzád: ujjbegyeidben
fülelt és félütemekkel
számolt a szived. Megálltál: megálltam.
Akkor hozzád léptem – csupa fényfülke –
és kitöltöttem. Aztán a lakás. Aztán ismét le
az utcára. Mindvégig boldog
hogy egymáshoz dőltek az apró és derűs dolgok.

3.

Nem értettem ott a labdafalnál
 ahol velem volt neked jó játszani
 hogy láthatsz meg egy nyúlánk csípőt nyakat
 félénk és pimasz nagykamasz bokát

észrevenni míg a labda pörög
 és pufogva pattan vissza közted és
 köztem s én nem nézem ki miként forog
 a pályán mint egy bolygó mögöttem

a saját napja körül. Nem értettem
 lehet kiszállni abból amibe
 magad vontál bele s mi az ami a

figyelmedet tőlem – a második
 szettig nincs semmi híja – elhajlítja.
 Velem követelted megosztani.

4.

Nézem hogy hátrál az emlékekbe
 sok terv hogy mind az is maradjon.
 Ősszel Velencébe megyek veled
 bár előnyár tombol s a könnyű fehér ruhádban
 te a téledre vársz és elherdálod
 a párák alatt csuszkáló lagunákat.
 Nem kívánsz a fölfelé hulló levelekkel
 bármit kezdeni. Forgatod ujjaid között
 a véres hársét s a másikat amelynek
 a nevét csak én tudom s úgy adom azt
 át neked mint oltárnak az aki istent szeret.

Szívom és fúvom cigarettámat. Napfény
 cserzi és tejes holdfény arcomat. Fűvekbe
 nyúlok sárgulnak épp megsimítom hajadat.
 Megengedem hogy lásd amíg az eprek
 érnek a kertben azt ahogy versemet gépelem
 közben a gatyámba benyúlhatsz
 s kezedet gyorsan visszavedd: ne düljad

szét egyik soromat. Megmutatom miként
eszik délen a lédús kaktuszfügét. Milyen vagyok
ha hallgatok milyen ha sirályként röpi kezem
milyen koboldnak barátnak vagy holtnak.

Nem kérte engedélyem: a város város lett,
a tenger tenger, a madár a cölöp csúcsán
biceg és forgatja csokiszín fejét. Nem sodródik
a felszín egyetlen pontján emelkedik-süllyed a szemét.
Törvényeket nem teszek. Érvénytelenek. Combomban
fáj az ér s a könyvben mi itt hever
bádogdobját veri a hároméves kisgyerek és
az olvasóját egy verőlegény. Már így vagyok:
így is szükségem van rád. Lehet? És suttogom
magamnak – meg ne halljad – hogy meg ne
láss s hogy mindent szavamat megbocsásd.

5.

A szövegből – ami akkor
hozzád kötött – egyszer csak fölálltál hogy unod.
Leírtál néhány magad mentésére szánt
hószemű mondatot hogy ne kelljen látnod fehéredek
attól hogy most most most vesztelek
el. Kamera közvetített így hát
nem voltam veszélyes: az ekrán fakulhat (lefagyott táj)
és el is fakult. De aztán ott voltál egy percig
mindenható majd búcsúatlanul lekapcsolódtál
a gépről. Tudtad végleges lehetsz
kíméletlen hogy bármit megtehetsz.
Tetted tovább dolgaidat
fordítás gyerekzsivaj bugyolált be
hogy megszabadultál tőlem s lágy gúny és öröm.
Uram adj hatalmat csöppet
tedd hogy hozzád ne legyen többet
semmi közöm.

Ambrus Lajos

Az én szőlőhegyem

regényrészlet

A szőlők közül lopakodó, egyenként kullogó gyalog horvát puskázókat látam, le is *fényképeztem* őket, ahogy a karók közül azt lesték izgatott-szenvedélyesen, hogy a lovasság jágerjei kiugrassanak végre a szurdikból, a mély, agyagos-löszfalas útból és aztán puff, az osztalék keményen odapörkölhessen nekik. És ez így ment egészen Gércéig, ahol a közismert porhanyós, lédús veres cseresznye terem (de nem éppen gércsei, hanem baltavári ökörszem a becsületes neve, és közvetlenül a bécsi piacra hordják) – s azt gondolám itt, hogy a szőlőgarádoknak tán sose lesz vége. Mert szőlőskertek közt hadsereget jól navigálni olyan, mint a tormába esett férgeket eredményesen kihalászni! Lassúdan oldalaztunk hát vissza, hátra szurkalva, hogy elérjük a számunkra való történelem legnagyobb csataterét. Azért teszem ide a grandiózus jelzőt, mert ebben a leendő kulminációban találkozott mindaz, amit a kortárs hadi elme oly nagyon szeret: bölcs providencia, vitézi rezolutio, odaadás, hűség és gyűlölet. Erő és ravaszság. A szabadság dicső, hagymázás képe! (Amelyet különben épp e mostani ellen hozott ide szuronyos importtal, jó két seculummal megelőlegezve bizonyos Lev Davidovics Trockij „permanens forradalomról” alkotott téziseit.) És hát persze végezetül a nagy, tablószerű progresszus, fenséges, zord díszlete és némi kis termophülei hősiesség.

Az anabázis, ahogy szakkifejezéssel mondjuk, *garádicos marsban* folyt, még hozzá végig sűrű ellenséges lödözések közepette – az alakoskodó ellenség csoportjait és puskázóit egy-két jól irányzott rúgtatás által kellett fickósan visszavereni. Ők viszont száraz, vért szimatoló vadászebek, hol itt, hol ott csordogáltak utánunk, bár nem sejtették, hogy épp emiatt fognak lemaradni a sorsdöntő, nagy északi duellumról! Ugyanis az a szörnyű *malheur* esett velük, hogy bár előzőleg szinte az egész földrészt végigtarolták, kimondani is szörnyű, a térméltan, az applikáció, a taktika, a felvonulástan, az összhang és persze a tüzerő *jongleurjei* egyszerűen eltévedtek. Mit tévedtek, azt sem tudták, hol vannak! Sárínál észleltünk már bizonyos tanácstalanságot, amely oppidum Sárvárnál heves egymásra tüzelesbe torkollott, s az áldatlan és eredménytelen tűzijáték végén alhadnagy Halászt parolára (értekezésre) hívták, amit örömmel vettünk. (Bezzeg a mi hatékony futármunkánk megállapította, hogy ennek a vezér Lauristonak egy egész sértetlen divisiója liheg nyakunkban, s egyes ollóval a Rábától akar bennünket elvágni.) A parolán egyébként mint egy declarative azt mondta ez az óbester alhadnagy Halásznak: „Monsieur, mi az egész emberi nem legszebb adományát hoztuk önöknek. Csatlakozzanak hozzánk. Siessünk együtt a legnagyobb lángész táborába” – mire a társadalomfilozófiai kérdésekben nem egészen otthonosan mozgó alhadnagy Halász morgott valamit, tán annyit, hogy ő nem kompetens, majd jó a strázsamester, meg hogy nem egyezkedhetünk az ellenséggel, vagy va-

lami hasonlót, így elbocsátották. Ezalatt felvonultunk a Rábáig, és sikeresen át-
evickéltünk a zavaros, áradt és koszos vízen, annál inkább, mivel az ellenség divisiója
Ikervárnál és Ostfiasszonyfánál bizonyosan átjött a gázlón és töltésen nagy
hőmbölgések közepette – mi meg nyakunkban a szabadsághozó Lauristonnal a
szőlőhegyek közt oldalazva retiráltunk.

De a világ legjobb hadserege eltévedésének akadtak mélyebben fekvő okai is.
Először is nem kell ide földmérten, vízrajzi jártasság, sőt túltengő önbizás se,
csupán némi tapogatózó futármunka, hogy az igen nehéz, szinte őserdei terepen
megállapíthassuk, Győr felé az egyetlen út Karakónál vezet. Ezért nem északi,
hanem keletre futó manővereket kell tenni, a nagy katonatömegeket arra navi-
gálni, merthogy a mi hátrálásunk célja is a karakói híd elérése, ahol összevonhat-
juk szétesett, szedett-vedett ezredünket. Aztán persze ennek az Európán végigzú-
dult masszának a szelíden simogató, derűs pannon táj ligetes-erdős geográfiája
sem mondott semmit: nem vették észre, hogy a szőlődombok, hatalmas ártéri
erdővágások, a búzamezők és a malmokkal sűrűn megrakott patakok mind a
Marcal mocsarai felé húznak. Arról meg végképp nem tudhattak, hogy ezen a
területen, mármint a Marcal mentén, valaha egy organikus egészet alkotó, való-
ságos, de már megszűnt megye feküdt, a híres Karakó vármegye, amelynek szinte
Árpád-kori útviszonyai is a Marcal és valahai várcentruma, Karakó felé futottak.
Ott pedig bárminő utasnak csak töltésen, a mi kis „termophülei” szorosunkon
lehet átmenni – mert bizony még egy ekkora seregnek is könnyebb hidat vernie
a széles Dunán, mintsem a Marcal elnyúló posványságán. Aztán meg honnét
tudták volna a nagy lovasrohamok és kartácsolások bajnokai, mivel nem akadt
köztük egyetlen botanikus sem, aki kellő érzékenységgel jelentette volna, hogy a
sitkei erdőben tömegesen virágzik egy-egy asphodelus albus-mező, amelyet a helyi
nép genyötének nevez, s a *királyné gyertyájának* jelenléte növényföldrajzi váltást
jelent: a szubalpin növénytakarónak vége szakad, és sztyeppéi növényzóna felé
haladunk megállíthatatlanul. Sőt a mocsárvilág botanikai hírnökei is megmutat-
ták magukat, itt-ott, a mezőket átszabdáló ligetek között – de hiába. Hiába hág-
tak fel előbb a gércei hegyre, majd a Hegyes-Kissomlyóra a Királykő sziklához (a
pincéket jól megdézsmálva persze), azt kellett megállapítaniuk, hogy bizony min-
den út Rómába – vagyishogy Karakóra vezet.

Én ezenközben *végigfényképeztem* a szőlőket: nyakig virágfakadás után jártunk,
de sajnos szívemre való ültetvényt sem a gércei hegyen, de Nemes-Tasckádon
sem találtam. Talán majd Hegyes-Kissomlyón, gondolám, a nagy térföldi remete
kistestvérén, azért azt rögzítettem-archiváltam itt is, hogy mindenfelé, akár To-
kaj-Hegyalján, Badacsonyban vagy Ménesen, aztán Baranyában vagy Pozsony
környékén mindenütt, egészen elképesztő fajtakavalkádot ültettek a szőlészkedő
parasztok és uraságok, de még a papi birtokok vincellérjei is. Sűrűn láttam erre-
felé fehérszőlőt, másképpen liszttest, amit könnyű volt felismernem csíkos, alig
hamvas vesszejéről, amely a szártagnál sötétebb árnyékolású, fiatal hajtásai meg-
nemezesen gyapjasok. Aztán mindenütt találtam szigetit, amely Ság-Somló
egyik fő fajtája, és csodálatos bort ad, akár Tokajban és jó időben még aszik is.
Igen kedvelt volt erre a bajor főleg a Balaton mellékén is, amelyet cukrossága

miatt sok helyütt kedveltek, bár igen nehéz megvédeni a madarak-darazsak-rókák siserehadától. De fényképeztem ihfarkút, kéknyelút, piros bákort és sárfehéret, meg rakszőlőt is. No meg szilifántot, amely koraérő és még mostani júniusi állapotjában sem nehéz azonosítani. Sajnos karózásokat alig leltem, a drága szőlő a legtöbb helyen kapálatlanul, metszetlenül a gázos földön feküdt. Karakóig (igazából Somlóig) csak három pincéhez jutottam fel, de ez szinte bőven elég volt ahhoz, hogy egy még oly izgatott anabázis közben is bizonyos és hasznos borászati megjegyzéseket tehessek. Ezt azért is fontosnak gondolám, jóllehet a korszellemnek ellentmondva, amely inkább a nagyobb összefüggések kontextusait szereti vizsgálni, mert engem inkább az apró, lokális géniuszok érdekeltek. S mert hiába retiráltunk nyugatról keletre, a bor egyre tisztábbá, erősebbé és markánsabbá vált, nem hiába teremtek Pannónia vulkáni bazaltkövein, és viselték magukon az összetéveszthetetlen mineralitás megkülönböztető jegeit. Nagy-Somlóig Hegyes-Kissomlyó két kis hegyi présházát tartottam érdekesebbnek, az egyikben, nemes Vajda Lajos zsuppos pincéjében végre ihattam is abból a meg nem öregedett italból, 1807-es évjáratból, amelyet kellemes savanyúnak, kesernyészűűnek, eperszagúnak és zöldessárga színűnek írhatnak le – a másikban is lényegében ezt kaptam, a gazdája legalább hat fajtából házasította összes, és az eddig kóstolt lőrékhez képest szokatlanul erős is volt, bár a bor nagyszerű ereje, ahogy itt mondják, inkább gyomorra, mintsem a fejre szokott dolgozni.

A szőlőhegyek közti vonulgatás és táborozás ennek a stratégiailag és taktikailag, mondhatom, kiforratlan oształéknak itt-ott meglepetéssel szolgált – rögtön Miskére volt figyelmeztetésül odavetve Malatinszky közember esete. Nem részletezem, inkább polgári szomorúsággal jelentem a szükséges honi együttműködés csődjét. Annyi történt, hogy közember Malatinszky, aki még Szentkútnál keresztüllövetett, Gércéről egy másik közemberrel kocsival Pápára, a ezredes kapitányhoz küldetett – szóval ezt a Malatinszkyt a falubeliek Miskén agyon akarták verni. Csupán azért, mert kísérője a holtra fáradt, az ellenség által meghajszolt lovait lecserélni akarván katonai forspontot kért, mire a derék miskeiek nem hogy forspontot nem adtak e megsebesített ember alá, inkább dorongokkal, villákkal és fejszékkel rájuk csaptak, még az asszonyok is. Szerencsénkre két kószáló ordinánc épp akkor toppant a faluba, s látván a bajt, egyből a nép hegyibe nyargaltak, mire a parasztok elszédelegtek, s a vérző Malatinszkyt Pápára küldették, ahol is sebei miatt szolgálatra alkalmatlannak esmértevéen superarbiráltatott (kötelesség alól feloldoztatott). – – De akadt galiba bőven, merthogy a táborozásban gyakran elő-előadják magokat veszedelmes és káros következtetésű esetek, amelyeknek semmiféle éber vigyázás vagy strázsálás által nem lehet elejét venni. Derék lovaink például a setét éjszakának idején véletlenül megrettenhetnek és irtóztató zúgás, dobogás és hortyogás között kirántván a karókat, összeszaggatván a kötőfékeket, mindenestül ami rajtok vagy on, világnak rohanhatnak – mely által sokszor az egész regement, sőt az egész lovas seregnek nagy része gyalog maradt. Ez leginkább olyankor esik, midőn a tábor valamely erdőhöz vagy nádashoz, vagy pedig búzákhöz közel fekszik és az ingerlő töménységű lószag után a farkasok közel lopakodnak. Velünk Karakóig nem esett efféle-csúfság, nem úgy a Pest

megyei ezred 2. osztályával: Tornánál éjszakának idején a 2. reguláris huszár regementnek lovai nagy részént elszaladtak. Ahogy mesélték, volt nagy kár és zavarodás – mennél nagyobb lármával, hó!, hó! kiáltással és szaladgálással tartóztatja a katonaság a lovakat. A lovak viszont annál nagyobb rémüléssel szaladnak, egyik a másiknak dobogásától megretten, erdőnek, mocsárnak, ároknak nekiront, sok a lábát töri, nyakát szegi, általszúrja magát, vagy más baja esik; minden, ami rajta van, hull róla és reppen félre, szanaszét. Az ilyen megrémülés veszteségre nézve gyakran felér egy ütközettel, és jöllehet, a szorgalmatos utánajárás és keresés által a ló nagyobb része visszakerítettik, az elhullott eszközök pedig felszedetnek, mindazonáltal sok elveszett lónak, mundérnak, fegyvernek, lószerszámnak, amely búzában, kukoricákban vagy fűben, erdőkön, nádasokon, bokrok közt és mocsarakban elhull, nyomába sem lehet akadni!

Köcsk, Hetye, Kissomlyó után Jánosháza alatt táboroztunk éji nagy tüzeket rakva (ekkor jutottam fel a szőlőhegyre) – nyakunkban az ellenséggel. Hogy mennyien zúdultak utánunk? Akár a magyar Horatiustól is tudhatnánk a választ, aki egy poémájában nem átalotta az ellent Herkules népének nevezni, de miután atyjának epistoláját vette, aki épp e tábortól kőhajításra lakik, és akkurátusan beszámolt az anabázisról, ezt írta a poétai, széphalmi mesterének, édes Kazinczyjának: „Hetyéről (Vasból) azt írja az én 70 esztendősi atyám, hogy Colbert franc generális ment azon által negyvenezzerrel. Sokszor négyszáz is szállott be hozzá, kik udvarán és szérűskertjében tizenöt helyen is tüzeltek, ökröket vagdaltak, ővele requisitiókat irattak, de mindemellett oly fenyítékeket tartottak, hogy azon katonákat, kik az ő kertjét és méhházát feltörték, a tiszték keményen megverették, és magok mind a kertet, mind a menházat újra bezáratták.” Íme, az elébb rabló, majd lovagias ellen, *kit nemperzsele meg Nessus vére!*; – az ordináncok nekünk csak harminczret jelentettek, akik viszont számosan jöttek minden irányból a Marcal felé. (Azért még néhány barátságos familiáris tradíció forrása is emez hadjárat: egy Csöngé nevű poros faluban bódorgott például bizonyos tiszt Johar, aki a trénnél szolgálván élelmet és lóeledelt keresett az egyik divízióknak, de szerencsétlenül és boldogtalanul, mert hogy sehogy sem sikerült megértetnie magát a mogorva helyiekkel. Mígnem végre felbukkant bizonyos nemes Weöres István, aki tudora volt több művelt nyelveknek, s aki beszédbe elegyedvén véle, jól diskurált és elegánsan fordította a szükségeseket, mire arra amaz hálából neki adta egy egész sereg összes legyengült és megsebesült lovát; megalapozva egy későbbi nagy poéta, a magyar Orpheus családjának vagyoni biztonságát.)

A Nagy Összecsapásig viszont nem rúgathattam fel többé a hegyre, szeretett szőlőim közé – Karakónál és a Marcalnál már a végső összevonások estek. Pontosabban estek *volna*, de sajnos a szép számú felkelő lovasság és gyalogság oly hibás parancsolatot kapott, hogy magokat másuvá húzzák meg – így hamarosan áttakarodtak Tüskevár, Torna alá, más pozícióba. Nekünk maradt a Marcal környéke. Erről főbb vonásokban azért tudnivaló, hogy vizét a Bakony tövéből lefutó egynéhány nagy patakok formálják Gógánfától Marcaltóig, viszontag környéke egy merő, szemtelen és feneketlen mocsár, és oly durva tulajdonságokkal bír, hogy egy gyalog ember a legszárazabb nyári időben is nyakig süllyed alá benne.

Vagyon rajta néhány általjárás és töltés: Marcaltőnél, Vátnál, a leghíresebb itt Karakónál, ahová bennünket, a felkelő lovasság maradékát és a horvát lövészeket rakták védelmezőül.

Az ellenség viszont Jánosháza és Karakó között már kezdte is ideges puskázását, de az első nap lényegében összevissza nyargalózással telt (az ellenség puskásai álcázva keresték a vízen való átmenetet, mi persze rá se rántottunk, mert vállalatunk teljesen lehetetlen volt). Aznap azt is sikerült megállapítani, hogy a nagy, ellenséges hadsereg a kies Kemenesalján lényegében négyfelé vágta magát: egy nagy csoportja Vátnak fordult, másik nagy csapatja Marcaltőnek és még egy Bodonhelynek, a negyedik, amely Jánosházától felénk zúdult 16 ezer gyalogokkal és legalább 12 ezer lovasokkal, Eugenius király vezetése alatt. Mi meg egész éjszaka csak áztunk egy, a Marcalon innen levő korcsmánál és tégláégető-kemenecénél – viszont e téglakemence és Karakó között húzódott a nevezetes, itt-ott bűzös mocsár, melyen vagy 500 lépésnyi töltés vezetett 3 vagy 4 híddal. S ha még tovább részletezem a hadi-pozíció leírását, rögzíteni kell, hogy ez a töltés a Marcal partján végződik, ahol egy bazaltkövekből megrakott vízimalom vagyon, ahonét Karakóba belátni, s mellette a főhíd, amelyet egyszerűen lerontottunk s a híd fát rakásra a töltésre tettük – ide a 30 legjobb horvát lövőt telepítettük egy tisztel.

Másnap, hiába tűzött már melegen a csodálatos júniusi nap, az ellenség, látván, hogy demonstrációinak semmi haszna, dél körül Jánosházáról nagy számú lovassággal megtámadta a mi elővigyázó lovasainkat, és hamar visszanyomta őket Karakóig. Én a kemencénél láttam, hogy Karakó közepén jó fél óráig kulminál a viaskodás, melynek során egynéhány francia levágattatott, a mieink mégis felénk, a Marcal gázlójáig retirálnak vissza, nyomukban az ellenséggel – ekkor viszont a horvát puskások helyes tüzelésükkel úgy megrakták őket, hogy nyakrafőre takarodtak onnét. Ez a *karakói pozíció* volt a mi kis magyarhoni „Termophülénk” – oly fontos és hasznos helyeztetésű, hogy párját is alig kereshetné nem csak Leónidasz, Lucullus vagy Zrínyi Miklós, hanem egy szerény, de magára valamit adó hadi vezér is; mert ha nem más megállapított planum szerint köteles munkálódni, a legelső tekintetere ezt a kiváló placcot választaná verekedési piacának. Van itt mindenféle helyes és célszerű díszlet: iszapos, gőzölgő mocsár bal felől, több mértföld mélyen, a bal- és jobbszárnyon két erdő és egy szőlőhegy – innét az ágyúgolyóbis behatol egészen az ország útjáig, amely a karakói töltéstől Somló hegye felé viszen. A két erdő között meg ott egy természetű, amely mind a lovasságnak, mind a gyalogságnak, főként ha az magát zárt massákba formálja, egyaránt hasznos; – az *egész* végül is finom félhold alakot mutat oly kedvező pozíciókkal, hogy a jobbról-balról leadható ágyúlövészek a karakói töltés elején lévő téglakemencénél koncentrálódhatnak.

De nem vaklárma és speculatio-e, szűt szomorító honfibú, hogy itt is nagyon hiányzik az a szükségszerű stratégia, aki minden harci erényét csillogtatva eldöntheti ezt a mi kis „termophülei” ütközetünket? Mert jóllehet ugyan, hogy Eugenius király serege Karakónál mintegy 30 ezer főből állott, ám ha jó időben ez a sereg megtámadtatik – akkor. Akkor persze, midőn már egy része Marcalon általjött

volna, és ha posványokba taszították – akkor. Akkor az ellenségnek többi három csapatjai, melyek sokkal gyengébbek magokban, Vátnál, Marcaltőnél és Bodonhelyen a Marcalon és Rábán által nem törhetnek, ha pedigen által nem törnek, ezen hírnek hallására vagy pedig nagyobb erőnek látására, amely Karakótól Marcal vize mentén masírozván, mindenik csapatnak jobb oldalkára üthetne, kényteleníttetnének visszahúzni magokat. És így tovább – akkor. Ha az ellenség Karakónál megverettetik, akkor a győri ütközetnek helye nincsen, Győr városa az ellenség kezébe nem kerül, az ellenség csoportjai Veszprémig, Palotáig, Mórig, Tataig nem száguldoznak, és talán Vagramnál is vagy nincsen ütközet, vagy reánk nézve hasznosan üt ki.

Ő, de reggelre fordulván a légi fényképek a következő helyzetet mutatták: császári főherceg János egész armádiája a mai napon Tüskevár és Torna alól reggel óta Pápa felé masírozik, hogy a felkelő és lineabeli lovassággal Borsos-Győrnél táborba szálljon. Továbbá egyedül főstrázsamester Andrassy maradt főherceg József huszáraival és a veszprémi nemes felkelő ezred 2. osztályával, valamint a 4 darab hatfontos ágyúval meg 2 haubitc-cal – mindösszesen a karakói töltésnél viaskodó népnek segítségül.

Úgy 10 óra tájban viszont jó az ellen a Karakó és Jánosháza közti mezőn át – az ott álldigáló végőreinek nyomva (én, ameddig lehetett, *fényképeztem*) lehetőleg a magányos töltésre koncentrálni); de igen hamar beszorították őket Karakóba. Viszont a helység közepén igen sokáig tartott a viaskodás és puskázás anélkül, hogy vagy az egyik, vagy a másik rész engedett volna. Dél felé megszűnt a puskázás, és mintha a két fél egymással megegyezett volna, a franciák a falunak egyik végéből, a mi népünk a másik végéből hordták maguknak az ételeket és italokat a lakosoktól.

A békés dínomdánom két óra tájban vége szakadt: az ellenségnek nagyobb lovas- és gyalogs csapatjai érkezvén Jánosházától Karakóhoz, azonnal nagy erővel megtámadtak bennünket Karakóban, és Marcalon általnyomták a csapatokat – emitt viszont a horvátok darab ideig igen helyesen tüzelvén, tartoztatták az ellenséget.

És itt bontakozott ki az ütközet *infernalis* képe: az ellenség oly sűrűn tódult előre a töltéshez és gázlóhoz, és oly erővel tüzelt, hogy a mi népünk a maga állásában a töltésnél és gázlónál tovább nem maradhatott, hanem visszajött, tüzelvén hátra-hátra az ellenségre, aki utána nyomult úgy, hogy az egész töltés tele volt franciákkal. Sajnos a mi erőnk itt alig állott 500 főből, egy gyenge József huszár-század, amely vagy 70 főt számlált, ezenkívül a Veszprém vármegyei ezred egy osztálya és a gyalog horvátok, de már nem 270-en, hanem a felénél is kevesebben. Ezen lovasság a téglakemencénél egynéhány osztalékban állott (itt foglaltam helyet én is) és egy osztalék a töltés elejére volt állítva. Megérkezett viszont a főstrázsamester Andrassy 2 ágyúja, és a nagy anabázis legszebb pillanata volt, amikor ezen 2 ágyú nekuszegeztetvén a töltésnek, amely rakva volt franciákkal, oly helyesen és hevesen tüzelt, hogy a golyóbis és kartács végigjárta a töltést, és rakásra sepepte az ellenség irtózatosan megzavarodott népét.

Ezt a győzelmi pozíciót kellett volna tartani, s akkor bizonyára Leónidasz leg-

jobb hungarusainak nevezett volna el bennünket a hálás utókor – így viszont bármily brutális volt a töltésen szétsepert ellenség képe, jött a revanche. Nagy veszét látva az ellen, ő is kiszégezve az ágyúit a Marcalon túl a gázlónál, és mintegy 10 ágyúból addig hányta a golyóbist és haubitzot a téglakemencéhez, hogy végtére a mi ágyúinkat és lovasságunkat (velem együtt) onnét sikeresen elszorította: az elhagyatott téglakemencét, korcsmát és halászházat elfoglalta és a sok ágyúit azonnal maga után oda vonatta. A mi lovasságunk meg, nem volt mit tenni, az ország útján, az útnak két felén a búzákon végig garádicsosan hátra vonódott, gyakran még imitt-amott arcot is vetvén az ellenségnek, így vonult hátra-retirálva kis lovas seregünk gróf Erdődy Károlynak Dobróka nevű majorja felé, majd Szeg és Karakó-Szöröcsök irányába, szüntelen ágyúzás alatt. Ezen két helynél az ágyúzás viszont hamarosan megszűnt, estére az ellenség is megállapodott.

Végül ami a nevezetes, szőlőhegyek közti karakói csatát illeti, hamarosan bebizonyosodott, hogy sokkal hevesebb volt ez még a híresebb győri ütközetnél is – a mi részünkről halva maradt mintegy 7 vagy 10 jó ember; sebbe esett mintegy 20 ember; 10 vagy 12 ember megfogattatott. A lovakból több vészett el harmincnál. A mi veszteségünk az ellenséghez képest valóságos csekélység volt: a karakói töltésen és a gázlónál a szemünk (és az én kamerám) láttára irtóztató volt. Az orvosok szerint Karakóban a házakat telihordták elesettekkel és megsebesítettekkel, számok 700-hoz közel ért. A töltésen halva maradt még egy francia óbester is. Három hétre a csata után még a francia jágerek lovastul együtt találtattak a mocsarakban, akik oda betévelyedtek, vagy pedig midőn a gázlót keresnék, lovastul a mocsárba vesztek. Hamarosan visszatérvén ide én magam *le is fényképeztem* három irtózatosan felpuffadt vicsorgó lódögöt, amelyet a parasztok vonszoltak ki kötelekkel és még három szerencsétlen katona hulláját is, felszerelésükkel együtt – masinámmal e siralmas munkára szerencsémre nem kellett sokáig operálnom, mert szabadságra bocsátván nagy boldogan a Somló szent szőlőhegye felé vettem az irányt.

Csáki Szilvia

Bevallja magát a kedvesének

(Tiginek)

Miattad vagyok ostoba.
Miattad. S erről nem tehetsz. –
Játszottam, amit nem szabad:
halált.

A mélyre húnyt szemek
lepréselték az éjeket. –
Vannak képeim: sok sötét
négyzet:
csöndszagú emlék. –
Tudom, milyen a nemlét.
Hússá puffedt izgó-mozgó
két marék por lehetnék.

Akárki vagyok itt a most,
csak neked hiszem el magam.
Mondhat bárki más bármi mást:
a többi telen és talan.

Anyja kiborítja a fényképesdobozt

Az orra alá tűzött mosollyal.
Míntha ő itt most rossz helyen.
Anyja a régi képeken
fekete-fehér,
fekete-fehér.

Anyja a reggeli buszon.
Átcsikorog a színpadon.
Pa'don, pa'don. Most nézze el!
Tolerál. Tol. Tol. Tolni kell.

Anyja, hogy itt, az pillanat.
Tükröket húz-von, s ezalatt

azt énekli, hogy: dududu,
marabu mért vagy szomorú.

Vasárnap, tudod, hogy van, és
csöpögő csapok, mondhatom!
Isten az mindig és nagyon.
Pádon. A többit nem tudom.

A múltnak nincsen ajtaja.
Ki merne bekopogni rajta?
Mindig a régi képeket
hozza, szemével letakarja.

Az általánostól az egyediig

A maga módján mindenki ember.
A maga módján mindenki vár.
Minden élet annyit jelent, hogy
mássza magát és rúgkapál.

Van, hogy a másik oldalon mind
valami egész mást talál.
Bocsásd meg néki, ha szeretted,
hogy mind halál, hogy mind halál.

Persze, hogy zsákutca. Persze, hogy
neked is lehet vonatod.
Persze, hogy végül véget ér.
Szemed a száddal mit beszél?

Györfi Réka

Dráma

bejön, lehasal, megszűnik
belép, látja, ugrásra kész
bent van, sebez, nem mozdulok
félrefordul – nézem, kimegy

másnap az utca túl meleg,
az égbolt tele madarakkal.
nehéz, párás a levegő
egyedül a zöld fényű nappal.

csivitelés és verdesés;
zsigereinkben túlnyomás van,
fél fokot görbül a tengely
megfulladunk a zuhanásban.

Fagyhalál

Rád nem nézhetek kietlen szívvel,
Rajtad sebezni nem szabad!
Örök egyedül, reményt mímel
az aki fél, hogy elmarad.

Szembenézni az öregekkel;
elfúl a nagy kereszt alatt –
görnyedt létembe ne eressz el!
Meghasadt test – az áldozat.

A lelket ki túléli testben
annak nem jön halála – vár;
Ez ma új hitre keresztel:
vagy más emlék, vagy fagyhalál.

Murányi Zita

Reggeli

kávészagú szombat
szeme alá
zacckarikát keserít
haja, homlokába hullik
kialvatlan arcát
széteső vonásait
sötét keretbe fogja
felkel, megmosakszik,
összekanalazza formátlan testét
bugyi, melltartó, harisnya
háját elszorítja
szemfesték, púder, pír
monoton, mozaikol maszkot
sistereg, néz tükörbe,
dühösen fejéhez kapkod
zajára kelsz,
konyhába
álmosan csoszogsz
kézremeg bögrédbe
cukrozott
álarcot
csepegtet

Áldozatok

nagyanyám két görcs között
orvosa más természetű
elfoglaltág miatt
ezideig nem operálta
a kispesti piacon árul
friss gyümölcsöt
melyet nagyapám
megtagadva hajlott korát
egyenes derékkal szed
reggelente
a ládákat a
szomszéd cipeli be

a sötét előszobába
nagyanyám
karkosarat készít elő
később ide hajigálja a
hibás gyümölcsöt
el csak a szépet adja
a körtepénzt
foltos zsebébe gyűri
látogatásomkor
szemlesütve nyújtja át
nesze vedd el
parancsolja
valakinek
muszáj elkölteni

Szabó Vladimir: Dürer emlékezete (1971, rézkarc, papír; 302×294 mm; Munkácsy Mihály Múzeum, Itsz.: 74.40.1.; jelzés jobbra lent: Szabó V.)

Gergely Edit – Onagy Zoltán

Két gyümölcskert

(A 69 szexetűdből)

Darázsderék kisasszony: örökség. Régi munkatárs szeretője. A régi munkatárs egy eklektikus energetikus, az olajipart képviseli Bombayben. Vagy Honolulu-ban. Mindegy. Övé a dácса. A dácсához tartozó határfaluban egy vendéglő.

Azt mondja, miután leülünk a kerti padhoz, a részleteket megbeszélendő, naja, el nem kopik, de el ne lopják.

A részletek: a lényeg, ne hordják szét az egészet, ne fizess, ha kapcsolatos kiadásod van, gyűjtsd a számlát, megtérítem stb. Csak rend legyen. Szeretem azt a dácсát, mondja. Van még egy probléma. Egy tartozék, amiről nem beszéltem. Egy kisasszonyka. Nő. A kocsmáját vezeti. Nincs harminc. Én sem vagyok harminc. A tanyával együtt óhajtom visszakapni – mondja, mint ahogy kaptad, ke-rek egészben.

Épp olyan rendben kívánja visszakapni, mint minden más: ágyat, konyhát, kutat. Nőt.

Tehát: nem agyoncsapni, nem elszoktatni a kandalló mellől. Megbecsülni más munkáját. Világosan fogalmaztam-e, néz. Használati utasítást mellékelek. Persze csak szimbolikusan, barátom, nem aggódom afelől, hogy elrontanál itten nekem valamit, amivel munkám volt, amelynek mára értéke van, ami hiányozna a végelszámolásnál.

Az energetikus nem kerül elő Honolulu-ból, nem bukkan fel többé, mert nincs egyéb szerepe a történetben, mint hogy kölcsönadja meghatározatlan időre a szép tanyát, nemes gesztussal a babáját. Eredetileg ő maga sem tudja, hány esztendő múlva talál vissza a nógrádi dombok közé, mert az olajipar arannyal kikövezve a szocializmus építésének adott korszakában is, az arany pedig automatikusan szünteti meg az arany nélkül oly kedves szuverenitást, önállóságot, de hathavonta, talán akár még három is az a hat, hazanéz, akkor meglátogat bennünket. A dácсát, a kutat, a nőt. A városszéli vendéglőcskét – frissensültek, halételek, csapolt sör, termelői bor – a nőre íratja.

Energetikusra jellemző szaktanáccsal búcsúzik: Szarj a szuverenitásra, csak pénzed legyen. Ő egy ilyen energetikus. Mindig ilyen volt. Konkrétumot soha ki nem ejt a száján, mi mennyi, hány joule, miféle fűtőérték, abból mennyi a te hasznod, elsuhan a tetején, hozzá gondban, hozzá szakállcsavarás, mosoly, mint a vízipók.

Soha nem volt hozzálék nőm. Tartozék nőm. Aki amúgy emberesen hozzácsapva a diszpozíciós tárgyhoz. Csomagügylet. Még jó, hogy nem valami fekete fiú. Zavaró és izgató. Nem az enyém, reménye sincs, hogy valaha lehetne szőrös-tül és bőrös-tül, és ez, bárhogyan számolgatjuk, megszünteti a pillanatnyi kondí-

ciók szerint változó erőviszonyt. Ami helymeghatározó funkcióval bír két egymást ölelő ember közt.

Ebben az esetben az általános kívánalmak nincsenek teljesítve. Semmi nincs, csak adva van két működőképes szerkezet, két különmű ember, pszichotikus blikkfang nélkül. Tárgyasabban szólva, használati tárgy. Én a fogkefe. Furcsa, de mégsem esik rosszul ebben a zűrés időszakban. Az üzlet két perc alatt ütve nyélbe. Az energetikus egyébként se tökölt sokat. Soha.

Darázsderék kisasszony nem klasszikus szépség, az idomok és a formák sem a századvég klasszikus mértékegysége szerint, de mozdulatai mint a kígyóé, szeme mint az őzé. Finom és halk rajta minden. A levegő körülötte. A kép mögötte a falon. Lezárt, tisztázott csönd, puha és hajlékony.

Na, tetszetek egymásnak? Mert akkor induljunk, néz ránk az energetikus, aki nek van érzéke az előkelő problémamegoldáshoz. Akkor rendben volnánk. Minden marad, csak én nem leszek itthon, ti meg szeressétek egymást... Rendben? – mosolyog darázsderék kisasszonyra. Látom, mentében végigsimít a csípőn. Ott-honosan, érzéken, céltudatosan. Ahogy kedvenc függönye ráncán igazít az ember.

Nyilván azért ennyire izgató, mert azelőtt is, azután is minden nőért megdolgoztam. Akiért nem, azért persze nem, de rájuk nem emlékszem. Itt meg belesusszanva ingyen és bérmentve a szolgáltatóiparba, ha nem szépítem ezzel túlságosan. Nem szépítem. Szép az egész. Egyszerű, profi, művi. Mégcsak nem is színház. Az ember nem színészkedik, nem viselkedik, magát játssza, természetes, mégis tudja, színház ez. Nem tudja mindig. Miután elkezdődik, elfelejti, szereplő: műbőr, műfasz, műillat és műkenőcs. Csinált, szerkesztett kontext az ölelés mögött, ami a darabot összefogja.

Soha nem gondolok érkezései közt darázsderék kisasszonyra. Miután délelőtt fürdik, pakol, elhajt, kikapcsolom. A film ki a gépből, fel a polcra. Csak másnap este, az új előadás közeledtével vesz rajtam erőt némi versenyizgalom. Ülök a kerti padon az éjszakában, csapkodom a szúnyogokat. Örömmel látom, amikor földút végén felbukkan a Fiat bukducsoló lámpáival. A hátsó ülésen piros üveg-tartóban hosszúnyakú üvegek, könnyű, illatos spanyol borral. A csomagtartó sarkában kipányvázva kék zománcos ételhordó. A vadkék zománcefelületen vad színekben pompázó tavaszi mező. Pipacs, katáng, szarkaláb, és hasonló díszletszerű vadvirágok. Hús, saláták, és a salátákkal hús, háromféle összeállításban. Darázsderék kisasszony véletlenül sem szállít túrós tésztát, szikkadt töpörtyús pogácsát.

Kérdezte: Na, haladsz a munkáddal? – vastag, lófarokba fogott sötét hajáról lecibálja a háromszorosan ráforgatott gumiizét.

Persze. A kocsmában minden rendben?

Soha nem megyek a vendéglőbe. Nem akarom ott látni. Az egy másik tér, másik színmű.

Minden – mosolyogva odahajol. Mindig odahajol. Mindig ülve várom, hogy odahajoljon. Így kéri. Különleges illatot hoz. Valami rózsa. Eső utáni rózsaliget. De nem tudom, milyen rózsa. Milyen liget. És még valamelyik földtörténeti kor-

szak fémes-mágneses kompetense. Azonnal szeretem, ha addig ez nem kérdés, ha addig nem tudtam.

Azután a konyha. A tölgyasztal. Terít. Mindig megterít. A vakítóan fehér falak, barna bútorok, vörös asztalterítő, barna cseréptányér. Vacsora. És a csend. Soha nem hallgatunk semmit. Se tévé, se rádió. Semmi vadulás. Csendes, fehér és végtelen. Mintha bársonyos női bőrbe költözött kígyó közeledne, néha csak az illat, máskor a szele is betakar. Azután ez a finom bőr öleli az embert. Seholy vége. Mindenütt simul, mindenütt érint. Föltekeredik.

Telik az idő. Nem siratom a telő időt. Nem is tudom, hogy ez a telő idő, amit darázsderék kisasszonnyal múlatok a nagyszoba faragott tölgyágyán. Virrad, sügja mindig, amikor virrad. Aludjunk. Rögtön nyitnom kell.

* * *

Egyik székről a másikra. Nem két szék közé. Nem cseberből vederbe.

Simán, egyszerűen. Ravasz kelepccék, széptevés nélkül. Így is jó. Lecsupaszított cél-szerúségben. Nyers hús, háromféle a kosárban. Kellő zöldség, mustár, borecet. Pác. Nem ízlés, nem természet kérdése. Rendje a természetnek. Középső hús két szélsőtől nedvvédve, ki ne száradjon.

Saláta között. Zománcedényben, felülnézetből. Borítva – alulnézetből inkább.

Kisebb-nagyobb ajkak szirmaít mutatja. Rugalmas, rózsaszín, tüdőszínű fodrozat. Fűszer.

Van – hát kell. Nem fordítva. Adják, kínálnak vele. Nem elfogadod, nem csak hagyod, vállalod. Nem a kóstolást. A felelősséget. A karbantartást. Nedvedző feltételek között. Hogy rendben legyenek.

Ilyen ez innét nézve is. A feltételeket én igényeltem, de mára nem én szabom. És nem szabódom, ha hozzám szabják. Szép sima, egyszerű egyszerű dolgok közt szép simuló egyszerű nővé lenni – jó. Keményíteni a lepedőket, tisztítgatni a damasztabroszt, kötényt – a kislány dolga. Enyém kontyot kötni a kocsmábabújt férfiak közt suhanni szóltan, korsót, tányért hordva sebesen, takaros kinézettel.

A muskátlis asztalnál, egyfajta szeparé. Engem osztanak – érzem, orcám belevöröslik, ebből is tudhatnám. De említette korábban gazduram, voltaképp azért a pír. Övé még. Még az övé, félórányit, mignem a búcsú. Hagyatkozás semmi. Minek. Hivatalosan vele vagyok továbbra is. Attól az asztalon, beleszédülök, bele vagyok szédülve, azt hiszem.

Veled, uram de énbennem más – mondtam neki este, mikor utoljára hajoltam oda, ahogy kéri, szereti. Az örökség. Gazduram volt munkatársa, fiatalka, sörrel az unicumot, alig harminc. Teszem mit kell, mi dolgom.

* * *

Azt álmodtam, hogy egy szelíd szemű, zöld-fekete mintás, kiflinyi vastag kígyó férközött be a torkomba. Szája kicsüngött, állkapcsát nyitogatta. De nem mérgefajta. Erről tudat alatt és álom előtt gondoskodtam. Arasznyira csüngött ki, erőfeszítés nélkül láthattam, mint hullámzik-ring hol orromtól jobbra-balra indázva hipnotizál, hol előszeretettel lefelé kandarodik – de azért nem annyira, hogy kancsallá tenne az erőlködéstől.

Miután szemügyre vettem, azt vettem kissé lepetten fontolóra, hogy vajon hogy-

hogy nem érzem a torkomban a hengeres teste feszítését, holott kicsiny gyerekkorom óta, és el akár máig, az egyszerű garat felé nyúlás, avagy a vonagló test által kitöltött szájúreg-torok gondolatára is csupán, nyomban heveny öklendezés tör reám, na és ekkor döbbszemem rá, hogy bizonyára még alszom, csakis ezért nem érzem a pikkelyek síkosságát nyelvemen-ínyemen.

Snitt. Kép élesebbre vált, de ugyanúgy kívülről, s belülről (enyim szemszögből) is látom a történőket. Ugyanazt, ugyanúgy. Kameraállás szögre, keretezésre pontos vonaglás, fej indázása, mint indiai muzsikára, csakhogy ezennel, naigen, ezennel, khm, érzéssel csinálom.

Éttől, hogy akkor most már minden (érezkszervem) működik, álomban elmosolyodom.

*Reggelre már az is eszembe ötlött, hogy nem csupán kettőzött, többszörözött jele-
netsor futott végig ez idő alatt, csakhogy nem mint filmfelvételnél a csapó után, hogy
verziókat fűzön egymás után, hanem felülírta, rá- és rányomtatta önmagára a javít-
tott rendezéseket az álomfilmszelet.*

*Köztük van, amelyben öklendezés ellen védekezvén cibálgatom ki magamból a
hüllőt, ám annak bőre nyelőcsővem falával azonos, s mielőtt egyszer csak engedne a
ráncigálásnak nekifeszülő ellenállás, valami pukkan mélyen a hasamban, mint mi-
kor a dugót húzod ki a félteli fürdőkádból, s én elkerekedett szemekkel nézem a mar-
komban összezuhanva satnyuló lebernyeget, ahogy a kígyó, mint kilyukadt luftbal-
lon összecsuklik, igazából olyan, mint egy elnyűtt, rombuszmintás térdharisnya.*

*A másikban meg egy-két síkosság miatt meghiúsult megmarkolási kísérlet után
lendületből kirántom, fél kézzel magasra tartva figyelem himbáló farkát, majd oda-
vetem Ciróciának, aki a derekának ugorván csipkedi, akárcsak egy gilisztát a rajz-
filmekben a köménymagos tyúkocska. Aztán van olyan is, amelyben eszembe jut,
hogy talán le kellene nyelnem, s akkor majd minden rendben lesz. Belenyugszom.
Fade. Csatakosan átfordulok másik oldalamra. Torokszorító heppiend.*

* * *

Ez a rohadt net. Ez a rohadt éjszaka. Reggel fél hatkor, azután este fél hatkor
ültem ide. Éjfélkor látom, éjfél. Nulla egykor, nulla egy. És még ötven perc. Ó, a
rohadt életbe. Nem hagyhatom félbe az oldalt, mert elfelejtem a, nem írtam
sorrendet, ha tudom, ennyi időbe telik, jegyzeteket készítek.

Apró, zöld, üvegpotrohú bogarak találnak be a nyitott erkélyajtón. Valami
tetűfélék. Eltévesztették a házszámot. Csúszkálnak a monitoron. potyognak a
forró kislámpáról a hat színnel összefirkált dipára. Olyan kicsik, nem látszanak,
csak érzem, valamelyik vállalkozó kedvű utat tör a szőrök közt a karomon, úgy
kenődik el, se élőben, se holtában nem látom ezzel a szemüveggel. A hajamban is
küzd néhány. Ha buddhista lennék, aki nem öl, vihetném a fejem az erkélyre,
hogy visszatáljanak az anyatermészetbe, eltöltve ezzel is öt percet.

Tízkor rámteléfonoál a másik szobából, mikor jövök. Fél óra, max. negyven

perc, mondom optimistán. Tizenegykor megint, hogy letelt a fél óra, mikor végzek. Ne haragudj, mondom dühösen, mert éppen elkúrtam egy átállítást, de ezzel reggelre készen kell lennem. Jó, mondja, jól van, de szerinted normális dolog, hogy valaki az egész napot, az egész hetet, az egész éjszakát a gépben töltse? Ha legalább egy gépet szerelnél ide az ágyba, levelezhetnénk. Küldhetnél képet magadról...

Kényszerhelyzet, mondom. Aludj csak, majd jövök.

De mikor végzel?

Fél óra, maximum negyven perc, mondom, és remélem, annyi idő alatt összevágom, ha törik, ha szakad. De nem. Azután megakadok, azután éjfél, azután egy óra. Végül csak kész, mentem a menthetőt, ellenőrzöm, átküldöm a főnököknek, aki ugyanezen a projekten éjszakázik, visszaigazolja, addigra zubog a víz a kádba, beülök. Veszem észre, ahogy mosom, fáj a hátam. A lábam is. Pattanás nő a combomon, hátul, ott, ahol a szék véget ér. Lehet, kettő. Egy hete dolgozunk éjjel, nappal. Elég. Kiveretem hajamból az elnyomott tetveket, kinyúlok a kádban, a forró vízben, csak a szemem van ki, mint a krokodilnak. A lábam nagyujján próbálok levegőt venni, de nem megy. Mielőtt befulladnék, leöblíték. Közben eszembe jut egy nem próbált verzió a B/2,c rovatban, fürdőlepedő, és úgy vizesen vissza a géphez. De fürdés előtt kikapcsoltam. Teli hamutartó ki az erkélyre, villany le.

Halkan megy a tévé a másik szobában. Kéken megvilágítja az ágyat.

Látszik, úgy aludt el, beszorítva a falhoz az egész takarót, mint mindig, amikor dühöngve. Nem hagyta szabadon a felét. Üzeni, hagyjam békén, ott a pléd. Máskor azt, ha akarom a takaró rám eső felét, ébresszem, de gyengéden. Soha nem tudhatni, mi a szándék.

Még benne a bőrben a forró víz, bemászok a helyemre, nem kell takaró. Nyári éjszaka is, nyári szobahőmérséklet is, elleszek pizsamanadrágban. A tévé villog, nem kelek fel kikapcsolni, végigfutok a hibalehetőségeken, a bizonytalan pontokon, de nem jut eszembe semmi. A világon semmi.

Összesen az, ha elalszom félmeztelenül, és ötkor arra ébredek, megfagyok, úgy káromkodok majd, mint a záporosó, és nem bírok visszaaludni.

Keresek hát egy rést a múmián, ahol legalább negyednyire megbontható a fölcsavart, lefoglalt takaró. Oldalt fekszik, s a fenék alatt látszik egy pont, ahonnan óvatosan húzogatva elkezdhetni a bontást. Minden gond nélkül sikerül, idő, de nem alszom majd pucéran.

Ekkor kezdődik. Mondom, még benne a bőrben a forró víz, az egész heti örült munka, az is benne a bőrben, hogy sziszegve veszekedtünk az elmúlt négy napban, az, hogy a munkafeszültség is feszültség. Amikor elhelyezkednék, épp csak alváshoz odaigazodva, olyan meleg csap ki a paplan alól, olyan dühödtt, forró női illat, hogy a hátam beleborzong. Merjem kelteni, merjek közeledni, ne merjek moccanni. Lerúg, nem rúg le.

A rövid hálóinge csípőcsontig felgyűrődve. Úgy helyezkedek, hogy a jobb combot odateszem, alig, de mégis csak oda, a fenékvághoz. Olyan forró, hogy leégeti a szőrt, pedig alig. Így el lehetne aludni, ha el lehetne. Fekszem mozdulatla-

nul, hogy a kurva életbe, aludjak már el, nem akarok éjszakai veszekedést, pedig az is lehet, bármi lehet ilyenkor. Mielőtt a jól bevált, számolj el annyiszor ezerig, amíg el nem alszol következne, vakkant. Inkább makkant. Ami lehet na!, de lehet egy elharapott *naaa* is. Az most, a *naaa*. Bemozdul. Teljes hátával, combjával, teljes felülettel. Hátranyúl, belemar a csípőmbe, odaszorít. Betakar a forró. Azután lábával kitámasztva hanyatt dönt. Fordul, a fordulattal belibbenti a bűnös takarót a falhoz. Számat, orromat befogva fejemet a párnába nyomja. Hanyatt. Hagyom magam, nem ellenkezem, még mindig nem tudni, mi lesz ebből. Bármi lehet, tudom, mindenre számítok.

Mellemben harap, nem úgy, mint az anyafarkas, nem tépi le a fél mellem, de sokat harap egymás után, egymás mellé apró hegyes fogaival. A fejem még mindig leszorítva, most a nyakamnál fogva szögez a párnához. Baljával megrángatja a pizsamanadrágot a gumírozásnál, hogy emeljem föl a seggem. Megtörténik. Amikor térdnél jár a nadrág, újabb rángatással jelzi, rugdossam le magamnak. Miközben ezt a bonyolult jelbeszédet folytatja velem a tévé villogó kék fényében, kéken ragyog a teste, kéken ragyognak a fogai, amikor rámvicsorog, már amennyit látok belőle, a fejem besüllyesztve a párnába, kezdek kék szikrákat látni, meg se moccanok. Csak parancsra.

Még mindig tűzforró a teste. A harapásoktól rövidesen én is éppen olyan forró leszek, mint ő. De – döntöm el –, a hasamba haraphat, ha erre van ma gusztusa, fene a gusztusát, a farkat nem engedem szétrágni. Hogy miképpen nem, nem tudom még, majd megoldom, vagyok olyan ügyes csávó. A pillanatban még nem ér el odáig. Amíg a nyakamat fogja, nem ér oda a feje, vagy nem akar. A pillanatban, amikor a nyakamat elengedi, a konstelláció oldódik, nem *kötelező* maradnom a beállt testhelyzetben, mintegy hallgatólagos közös megállapodás alapján. De nem oldódik. Valami különös – nem követhető – furfanggal, a nyakamat mintegy nyeregkapaként használva, föl pattan a fejemre. Föl a'. Ekkor enyhül a nyakszorítás. Nem segít sokat, mert ha eddig a légcsővön át jutott a tüdőbe a szükségesnél kevesebb éltető oxigén, most a száj és az orr akadályoztatása miatt jut kevesebb. Fekszem, mint a krokodil. Csak a szemem néz ki a jóból. Ánizs, mogyoró, citromfű, némi vanília. Íz. Illat. Közben, hogy majd belefűllaszt ezekben az ízekbe, illatokba, a ventilációs párába, olyan ügyesen mozog, hogy tengerezscsomót köt a bajuszomra. Lesz vele gond, mire kifésülöm. Mielőtt elfogynék, mint a gyertyaszál, kisüt a tévé, árad az oxigén, elmozdul a fenekével, hasamba könyököl, kézbe kapja, kezelésbe veszi a kígyót. Kezelésbe a szájával. Most kell vigyáznom, meg ne feledkezzen a jómodorról.

Becsy András:

Vízkereszt

Végig fenyő a januári járda,
zöld tűlevélből szótt szőnyeg a pázsit,
áll egy kukás kocsi, száját eltátja:
„Nahát!” – bámul, s aztán a ködbe ásít.

Szaloncukor-papírka nesze szánt, a
köszvényes bérházak közt áthalad, a
Köztisztaság-fenntartó Vállalatra
most is hagyott csokit valaki hátra.

Poros kalória táblázatokban
mérjük, mennyi varázsunk vesztesége,
sunnyt a csetres a mosogatóban,

szítál a csend (csak három ember lépte
hallatszik kintről halkán még a hóban).
Bálak szezonja jön most-fogyni kéne!

Asszonyokhoz öltözött versek

Jajdoni emlék

A kútkáváról kő zuhan,
elcsendesül a csobbanás,
a gyertya lángján átsuhan
a lehelet, s a hallgatás.

Zöldövezet

A fákon zöld ólomkabát:
korpás kenyér penésze,
a meggybefőtt smaragddá vált,
spenót lesz most ebédre.

Meleg, fekete hó

Eszék – Esseg – Osijek

Idegen városban – otthon.
A házak szétlőtt falai közt
kővé csupaszodsz.
A repedések évgyűrűkként vesznek körül.
Kopott századok színezik a hangokat.
Hátizsákban cipeled e vidéket,
mint csiga a házát,
ahol „én” az „te”:
versről versre vándorló
láthatatlan kiindulópont,
melyben – akár Eszék
kiürült hajnali központjában –
egy pillanatra magadra lelsz.
(Vagy csak szeméttben kurkásztam.)
Mozaikból áll össze az arcod,
ha túlsikálod,
vonásait eltörli kudarcod.
Idő-darabokból összefércelve
visszapillant a kirakatüvegből,
lopakodik mögötte a fájdalom,
nyomában a nosztalgia fantomja,
sunyin megszólal,
turkál a résekben.
Vreme je da kreneš,
mormolod,
idemo kući,
vagyis haza, kukutyinba
(mintha semmibe szóltam volna,
mondtam: haza szeretnék menni.)
Búcsúzásokor
sejted meg, mit hagysz el.
Majd elindulsz az új érzés
ismerős zaja felé,
tudván,
a test halálát
csupán árnyéka éli túl,
akár az olvadást
a meleg, fekete hó.

Csirkegyár

Közel az utcánkhoz,
a rozzant feszülethez,
ahol az idő
mozdulatlanul zakatol
a rozsdás síneken,
megtalálod a csirkefarmot.
Éjjelente odasunnyogtunk a kerítéséhez,
kukucsáltunk a keskeny réseken át,
kémkedtünk a gyár vérfoltos álmai után.
Közben vacogtunk is,
nehogy elkapjanak és beleaprítsanak
a húscsapatok közé.
Te is hasonlóképp megijedtél,
nem akartál szaglászni-szolgálni,
njuškati.
Azt hitted,
a réseket csak távolról,
nyájas-kívülről szemléled immár.
Ám kiderült, számodra a „kint-bent”
örökre elveszett
a romok füstölgő romantikája alatt.
Ezért csipogtad és kéred háromszor:
haza szeretnék menni.
Vissza a láthatatlan városba,
ahonnan és ahová
szöktél
a hóhér rutinos mozdulata elől.

Hász Róbert

Aszály

Éz így bizony nem fog menni, Mancika. Ha nem eszi meg a tojásrántottát, éhen marad. Túlságosan is fájnak a lábaim ahhoz, hogy húsebédet hozzak. Na gyerünk, szedje össze magát, ne finnyáskodjon itt nekem! Öreg vagyok én már ahhoz, hogy kegyeddel maceráltassam magam. Pihenni akarok. Délután jön a szobafestő Péter, erőt kell gyűjtenem, különben megint kibeszéli fejemből az agyamat. Pedig a pincét nem adjuk, Mancika, más se hiányzik nekem, minthogy beszabadítsak egy festőbrigádot a lakásom alá. Találjon magának máshol raktárhelyet. Hűl a levegő, érzi? Ez az ősz, amikor már az eső is esik, hasogat a derekam. De legalább esik. Ki kellett volna kotortatnom az ereszcSATornákat, megint végigfolyik a falon a mocskos esőlé. Gyerünk, egye már meg azt a tojást! Mondtam, hogy ma nem lesz húsebéd, semmi kedvem ilyen időben kísétálni a vasutasházba. Pedig Róza biztos vár, mindennap lesi, jövök-e, kikészíti nekem a menüt, és olyan szépen mosolyog rám, a múltkor ki is szaladt a számon, hogy hej, Róza, ha nekem csak húsz évvel kevesebb lenne a csontjaimban, úgy hanyatt fektetnélek, Róza drága, hogy attól lenne ám jó kedved! Csak nevetett, meg mondta, nem is volt maga soha fiatal, Gyuribá, amióta én ismerem, ilyen öreg, maga már ilyenek születhetett! A keservedet, húztam ki magam, hogy még a fülem is belefáj-dult, nem ismertél te engem, Róza, akkor kellett volna látnod, amikor ünnepnapon föl húztam a díszegyenruhát, megberetválkoztam, kifésültem a bajuszomat, szegény megboldogult feleségem, ahogy végignézett rajtam, könnybelábadt a szemem! Az én fess uram, suttogetta, de olyan kedvesen, hogy nekem már attól bizsergni kezdett a hasam alatt. Jól van, ha nem kéri a rántottát, adja ide, majd én megeszem. El van maga kényeztetve, Mancika, ez a maga baja, tudja?

Itt van, csak úgy szakad. Nézze, Mancika, jöjjön ide az ablakhoz, nézze meg, hogy veri az eső az udvart, mind kitördösi a pistikéimet a kiskertből! Úgy rotyog a fekete föld, mint a marhapörkölt a bográcsban. Egész nyáron szárazság, hónapok óta alig láttunk esőt, aztán tessék, itt az özönvíz. Magának most lenne kedve kimenni? Ugye, hogy nem. Nem is engedném, még az kéne, hogy magára húz-zon valami nyavalyát. Mihez kezdenék én maga nélkül, mondja meg? Gyerekkoromban, amikor a zentai házunk konyhaablakán kinéztem az udvarra, a kiskertre láttam. Az is volt ám akkora ház, mint ez, bizony, Mancika, és ott csak mi lak-tunk, azon az egész nagy portán. Akkora elülső udvara volt, hogy apám a lovaskocsival kényelmesen meg tudott benne fordulni. Azért építették olyanra. Ha esett az eső, álltam a konyhaablak előtt, és a kiskertre bámultam. Néztem, hogyan birkóznak a virágok az esővel. Anyám nagyon szerette a kiskertjét. Szidta is apámat, ha a lovak véletlenül beleléptek! De az még semmi volt ahhoz képest, amit aztán a lovak kaptak apámtól! Szegény állatok, ha csak egyszer megértették

volna, miket mond nekik, nem húzzák többet haza a kocsit, bizonyisten. Csúnya egy szája volt az apámnak, ha még ivott is egy-két pohár erdődi rizlinget, akkor aztán úgy el tudta kerekíteni, hogy a plébános úr, aki egyszer az utcáról meghalt, vasárnap nem engedte be a templomajtón. Nagyon szigorú volt a mi plébános urunk, hittanon még én is kaptam tőle olykor egy fülest. Félt is tőle mindenki. Tényleg nem engedte be a pap, így volt, emlékszem. Anyám meg én bemehettünk, apámnak megfogta a vállát, és azt mondja neki, Józsi fiam, te most menj szépen haza. Holnap reggel gyere el meggyónni, különben nem léphetsz többet Isten házába. Úgy hívták, hogy Fritz Franz. Merthogy sváb volt. Én sosem szidtam a mozdonyomat, pedig marha nagy jószág volt az is! Már megint a gyerekkoromról mesélek? Azt mondja a múltkor a vasutasházban a dadogós Simony, hogy Gyurka, figyeld meg magad, ha egyre többet jár a szád a fiataalkorodról, az a biztos jele, hogy megöregedtél. Amilyen bolond néha a Simony, még igaza is lehet. Na menjen arrébb, Mancika, mert most még a seggem is viszket. Csak nem lesz vénségemre aranyerem?

Ehhez mit szól, mi? Ezt a rámenősséget! Fél órán át nyomta nekem a Péter a szöveget az udvaron. És még milyen kedves volt, meg nyájas, félrebillentette a fejét, és úgy hízelgett nekem, mintha legalábbis félkegyelmű lennék, hogy az egyenes beszédet már nem is értem. Hurrogott, mint egy bagzó macska. Hogy az a pince rajta mennyit segítene, ide pakolhatná a piktorcucait, vödröket, állványokat, festékes bödönöket. Reggelente a pinceablakon keresztül ki tudnák adogatni az utcára, délután meg vissza, és itt van a belvárosban, nem kellene neki a város másik végéről naponta cipelnie azt a rengeteg mindent, de még nekem milyen jó lenne, hogy a fenébe ne, még fizetne is, havonta, bizony, egy ötezrest, a nyugdíjam mellé, gondoljam csak el, az rajtam is segítene. Na és képzelje, azt mondja nekem: Gyuribá, hiszen a fiával már megbeszéltem, neki is tetszik a dolog, most már csak magának kellene beleegyeznie. Szóval a fiammal kiegyeztek a hátam mögött? A kis szarosa, na majd adok én neki! Az ember már a saját fiában sem bízhat? Annak a kis lotyó menyemnek a keze van a dologban, hétszentség! Szomorkány lány az, tetőtől talpig. Fránya kölke. De ez még semmi, Mancika, ezt figyelje: nézegeti a szobafestő Péter az udvart, és miközben ott sunyorog nekem, hízeleg, már csak a kezemet nem kezdi el nyalogatni, amikor rámutat az udvari lakásra, hogy ott lakik-e valaki? Na, menten belémfagyott a szar. Rögtön tudtam, mit akar. De mit mondhattam? Az öregasszony tavaly meghalt, a lakás üres, mit mondhattam? Hát mindjárt fölcillant a szeme. Hogy majd beszél az önkormányzattal, úgylis üres a lakás, megveszi. Neki kapcsolatai vannak a városházán, ő pingálta ki a polgármester irodáját is. Anyukája nem bírja nyáron a panelt, milyen jó lenne neki itt júliusban, augusztusban, ezen a hűvös udvaron. Elücsörög itt a diófa alatt, meg hogy én sem fogok unatkozni, lesz kívül beszélgetnem. Hogy a ragya verné ki azt a mézesmázás képedet, gondoltam, akar az ördög beszélgetni az anyáddal! Jól elvagyok én itt nélküle. Miért nem marad mindenki a valagán, hát nem, Mancika, mit mozognak az emberek össze-vissza? Hiányzik ez nekünk? Megszabadultunk végre attól a nagyszájú vénasszonytól,

most a nyakunkra ülne egy másik. Még jó, hogy nem látta a fönti üres lakást velünk szemben, mert akkor fölhozta volna az anyukáját a lépcsőházba. Ez meg fogja venni. Meg, a szentségit. Vége szakad a szép életnek, Mancika, egy öreg-asszony megint itt fogja jártatni a száját az udvaron, reggelente munkások fognak nyüzsögni a pincémbe, ez lesz a sorsunk, majd meglátja. De mi nem hagyjuk magunkat, nem ám. Nem fogom megengedni, hogy elbitorolják az udvaromat. És ha csak a közelibe is megy valaki a kiskertnek, hát én letöröm a derekát, le bizony!

Meséltem már a Faluvégi Lajosról? Nem, ez nem az a Faluvégi Lajos, akire az itteniek emlékeznek, nem az a politikus. Ez a zentai Faluvégi Lajos, a sánta, akit igazából nem is úgy hívtak, hogy Faluvégi, ez csak a gúnyneve volt, merthogy ott lakott, a faluvégen. Sánta volt, ezért mindig biciklin járt. Télen-nyáron. Ha esett, ha fújt, le nem szállt a biciklijéről, legföljebb félméteres hóban hanyagolta. Merthogy csúnyán bicegett, a gyerekek örökösen csúfolták, utánozták járását. Zentai lett volna? Nem Temerini?... Aztán egyszer ellopták a biciklijét, és onnantól nagyon szomorú lett. És akkor tőlünk kapott egy szép, kék biciklit. Az én ötletem volt, mert nagyon szerettem a Lajost, sokat segített nekem, amikor áthelyeztek Újvidékre, én mondtam a feleségemnek, mielőtt elhagytuk volna végleg Temerint, legyünk nagylelkűek, adjuk oda a biciklit a Lajosnak, úgysem vihetjük magunkkal a vonaton... De mit akartam én most ezzel? A Faluvégivel? Beleszúr néha a mellembe, ha hirtelen veszem a levegőt, Mancika, tudja? Csak úgy, hirtelen. Mit akartam a Faluvégi Lajossal? Affene tudja. Új lakók érkeznek a lépcsőházba, Mancika, képzelje, a rohadt életbe. Kibérelték valakik, tán egy család, attól az elvált nőcskétől, tudja, Mancika, aki csak azért vette meg aprópénzen az önkormányzattól, hogy aztán kiadja albérletbe. Emlékszik rá? Alacsony, szemüveges, ötven felé jár, és még mindig jó segge van. Rémlik? Azt hiszem, kétszer, ha láttuk itt. Ma reggel harmadszor. Mondja nekem, Gyuribá, merthogy engem egyszerűen csak legyuribáznak az utóbbi időben, még véletlenül sem jutna eszükbe esetleg Varga urat tévedni, aztán mondja nekem, Gyuribá, szép a kiskertje, jól jött rá végre az eső, ugye? Mellesleg kiadtam a lakást, egy fiatal házaspár költözik be, valami íróféle a családjával. Nofene, mondom. Tényleg? Tényleg, mondja. Majdnem kiszaladt a számon, hogy ki nem szarja le, de akkor azt mondja, a garázst is használni fogják. A garázst is, kérdem. Azt is. Minek nekik, kérdem, hülye kérdés volt, ugyan mire kellene a garázs, de a nőcske csak vigyorog a szemüvege mögül, megbillenti a fenekét, és már indul is kifelé, de még visszaszól, mert kocsijuk van, Gyuribá, azért. Egyem azt az okos fejedet, gondolom magamban. Na most pakolhatok kifelé. Odacuccoltam be megboldogult feleségem holmijaikat. Dobo-zokban a ruhái, a varrógépe, faliszőnyegek, szentképek, meg minden, amit utálok. Minek raktam be, minek raktam be. Hogy ne lássam őket magam körül. Bonthatok ki mindent a napvilágra. Átkozott lakók, mért pont ide gyűlnek körém? Majd szólok a fiamnak, csinálja ő, én nem nyúlok azokhoz a dobozokhoz. Na, menjen ki a levegőre, Mancika, nehogy még behugyozzon itt nekem.

Hát, Mancika, nézzen körül! Két hétig nem voltam itthon, és hogy néz ki ez a lakás? Volt itt a menyem, föltakarított egyszer is? Baszott se. A kórházba is háromszor, ha bejött. Hozott nekem ehetetlen húslevest, meg almát. De a fogsoromat elfelejtették behozni mellé. Adott magának valaki is enni, Mancika? És milyen tálka az ott kint a lépcső alatt? Ezek az újak, ezek adtak? Nehogy már elcsabuljon tőlük! Jófélék ezek is. Mi közük magához? Jól van, föltakarítunk, aztán telefonálok a fiamnak, és jól leteremtem. Hova hordták a holmit a garázsból? Hol vannak a dobozok? A képek? Ki engedte meg nekik? Hogy az írókám beálljon a garázsba azzal a ronccsal? Író? Nagy író lehet ez is, aki ilyen tragaccsal jár... Ismerem én írókat, régen, a háború előtt, amikor kalauz voltam Szabadka meg Budapest között. Bizony, Mancika. Azok írók voltak, úriemberek. Öltönyben, nyakkendőben jártak, kicsi szivarokat szívtak. Én sosem dohányoztam, néha próbáltam, amikor kiserkent a bajuszom, gondoltam, a kettő együtt jár, de csak köhögtem, csípte a szememet, később meg elég volt nekem a vonat szénfüstje, de azoknak a szivarkáknak az illata... Mancika, azt én nagyon szerettem. Ahogy kinyitottam a fülke ajtaját, és megéreztem, az igen, a sok bűdös kapadohány után, amit a harmadosztályon szívtak. Gyurka, kérdezte gyakran az egyik, az, akinek mindig töltőtoll meg notesz volt a kezében, mert vonatkozás közben is folyton az íráson járt az esze, mi hír a fatornyosból? Merthogy akkor már ismertük egymást, annyiszor találkoztunk a vonaton. Megvan a falu, feleltem, csak ritkán jutok már haza. Nekem Szabadka a falum, szokta mondogatni, az én nagy falum. Meg hogy ő mindig boldogan látogat haza Pestről, aztán meg szomorúan tér vissza. Mert itt minden egyre szürkébb, idegenebb. Már más ország, sóhajtott néha. Mindig jól fészült volt, fess ember. Udvarias. Ilyenek ma már nem születnek. Még hogy író... Ez? Kopott nadrágban jár, bűdös cigarettát szív, de nemcsak ő, hanem a felesége is, na, Mancika, ilyenek ezek. A csemetjük meg itt patogatja a labdáját a lépcsőházban. Neveletlenek.

Azt mondta az orvos, az a kopasz, holdvilágképű, hogy egy gyenge infarktusom volt. Infarktusom? Nekem? Arról csak tudnék. A szívem fájt egy kicsit, jó, igaz, meg nehezen kaptam levegőt. Nagy dolog. Minek ekkora felhajtás? Hogy még egy hétig maradjak megfigyelésen. Mert hogy szükség lesz még ilyen kágéra, meg amolyan kágéra. Hogyne, gondoltam. Majd ha fagy. Azt már el sem mertem árulni, hogy hugyozni is alig tudok néha, úgy fáj, mert a végén még ki is herél! Ő meg csóválja a fejét. Gyuribá, Gyuribá. Ja, mert én csak Gyuribá vagyok. Neki is. Pihennem kell, mondja, legyen eszem, költözzek a fiamékhoz, ők majd a gondomat viselik. Mondja a doktor. Ismeri a menyemet?, kérdeztem tőle, mire mosolyogva bólintott, hát akkor költözzön hozzá maga, feleltem neki. Adjam el a lakást, költözzem be hozzájuk, hej, de jó sorom is lesz! Aztán eszek, ha kapok. Meg így viselkedjek, meg úgy viselkedjek, mert a menyem nagyon előkelő ám, úri családból származik. Bizony, a lánykori neve Szomorkány Emma. A Szomorkány ügyvéd lánya. Hát a fiam titkolta is az apját előtte sokáig. Még hogy mozdonyvezető. Hogy is nézne az ki. Egy Szomorkány mellé. Néhány éve azonban már a Szomorkányok is lejjebb engedték a mércét. Amikor az újságok hírbe hozták

a nevét az olajmaffiával, nohát, eljött rögvest hozzám a nászom, mondja nekem, de régen nem találkoztunk, össze kellene járnunk gyakrabban, mégis csak rokonok lettünk, vagy mifene, mondja, és hunyorog, el-elpislog, zavarja a dolog, de engem is. Mondom neki: félsz nászom, hogy elhiszem a pletykákat? Azért jöttél? Jól elvultunk az elmúlt húsz évben, ki-ki a maga portáján, kár hevíteni a szerelmet közöttünk. El is ódalgott, beült az ezüstös kocsjába, nem olyanba, mint amilyenbe az írókám ül be reggelente, ha sikerül beindítania, hanem egy nagyba, kisebb hajónak is elmenne. Azóta sem láttam. Fiam mondja, visszavonult. Így hívják manapság a bújdosást, Mancika. Most meg költözzem a lányához? Lerongyolódott a család, és kellene a lakásom, tudom én. Élve én közéjük nem megyek. Itt akkor eszek, amikor akarok, meg ott fingok, ahol akarok. Hogy lehet éppen nekem ilyen mamlasz fiam? Nem kiadta a pincét is annak a simlis szobafestőnek? Amíg én a kórházban verekszem az orvosokkal, ő a hátam mögött üzletet köt! Mire jöttem haza tegnap reggel? Fél tucat fülig festékes fickó sorjázik kifele a pincéből. Mondom nekik, megálljatok, hé! Mi ez a sürgés-forgás? De csak röhögnek. Hát bolondnak néznek engem? Jött is a Péter, utolsónak a pincéből, majd elolvadt a kedvességtől, amikor meglátott, jaj, Gyuribá, hát meggyógyult, de jó, hogy semmi komoly, gyuribá-így, gyuribá-úgy... És már meséli is, hogy a fiammal megegyeztek, kulcsot kapott, mennyivel jobb most neki, itt van minden kéznél, reggel jönnek a fiúk, kipakolnak, estefelé bepakolnak, vígan zajlik az élet, és mikor költözök, kérdezi. Nézek rá, mint birka az új kapura. Hova? Hát a menyéékhez, mondja nekem, a fiától hallom. Úgy elöntött a méreg, hogy attól tartottam, most valóban megüt a guta, csakhogy az orvosnak igaza legyen. Seho-va sem költözöm, morogtam rá, és otthagytam.

Na, Mancika, nem hittem volna, hogy öreg koromra érnek még meglepetések. Volt idő, amikor szerettem az őszet. A nyarat könnyű megenni, mert sokáig tart. A telet is. De az őszet nem. Az valahogy lassan jön, aztán gyorsan elsuhan. Most mégsem örülök neki. Félek, Mancika. Valamit elkezdtem, csak kiszaladt a fejemből... A Faluvégi Lajosról beszéltem? Hogy jutott most eszembe a Faluvégi Lajos? Mi köze hozzánk? A Faluvégi Lajost a partizánok '44-ben letartóztatták, Temerinben, a kék bicikli miatt, valaki fölismerte a biciklit, amit nem is a Lajos lopott el, hanem a Lőrinc. Mielőtt a magyar honvédség kivonult, és bejöttek volna a partizánok, mi már a feleségemmel Temerinben laktunk. Akkor nagyon sok embert kivégeztek, amikor bejöttek a partizánok, hallottuk, de már ideát, mert mi nem vártuk be őket. Nem arról kezdtem mesélni, hogy hogyan kerültem át annak idején Magyarországra? Nem? De tényleg érnek meglepetések. Délelőtt kísétálok az udvarra, látom, írókám kiállt a tragacsával a garázsból, vödörben habos víz, kezében szivacs, autótmosni kezd. Jó reggelt, Gyuribá, mondja nekem, én meg felelek neki, hogy azért vigyázzon, a szappanos víz nehogy befolyjon a kiskertbe, a virágaimra. Nem folyik az be, mondja, hallom, Gyuribá is a határ túloldaláról származik? Ezt meg honnan tudja, jut eszembe, de nem mondom ki, csak bólintok, nézem, ahogy a roncsot szappanozza. Mert hogy ő is, folytatja, és beszélni kezd, mesélni az életét, a '91-es háborút, hogy amiatt jöttek

át, én meg elkeseredek, jesszusom, ezt most mind végig kell hallgatnom? De csak mondja, mondja, hogy ő nem akart átjönni, a szülei, akik Zomborban laktak, vagy hol, erőltették, menjenek, induljanak, tartalékos volt, keresték behívóval, menni kellett volna Vukovár alá, a szülei óránként telefonáltak, menjetek, még nem késő, mondták, én meg közben meglocsolom a virágokat, bár nem is szomjasak, tegnap megáztatta őket az eső, legalább nem látja, hogy nem is figyelek rá, de a hangja csak eljut hozzám, már hét éve nem volt otthon, nincs útlevele, de lehet, akkor se menne, ha lennének papírjai, kicsit gőgösen mondja, meg hogy nincs ott már semmi, ami az övé, nekem meg kedvem lenne azt felelni, hogy én sem mentem vissza soha, ha már egyszer eljöttem, de fölöslegesnek tartom, hogy válaszoljak, hadd beszéljen, neki ez most úgyis fontosabb, de amikor azt hallom, Bár, meg Ulcinj, főlegyeneselek, ránézek, mit mondtál, kérdezem? Hát hogy ő Bárban meg Ulcinjban volt katona, a montenegróiaknál, határőr volt a szerb-albán határon, a nyolcvanas évek elején, nekem meg fogalmam sincs, hogyan jutott el idáig a történetével. Én is, felelem neki, én is Ulcinjban voltam katona, persze a Szerb–Horvát–királyságban, '33-ban, vagy '34-ben? Tudja, Mancika, szinte hihetetlen, ahogy ott állok a locsolókannával a kezemben, csöpög a víz a papucsomra, zoknimra, és azon kapom magam, hogy régmúlt dolgokra kezdek hirtelen emlékezni, pedig nem akarok, vagyis nem akarhatok, mert az ember nem emlékezhet akarattól olyasmikre, amiket már teljesen elfelejtett... csak úgy jöttek a dolgok, a kaszárnya a tenger partján, a dombos gyakorlótér, az olajfák, és már én mesélek neki, ő meg áll, ahogy én, habos szivaccsal a kezében, a víz neki is a papucsára csöpög, úgy figyel, nahát, mondja végül, ez nem lehet igaz, a kaszárnya még ma is így néz ki, tényleg ott van az az olajfás domb, meg a lőtér, hihetetlen, a laktanya északi oldalán nem volt kerítés, mert hegyoldal zárta, igen, bólogatok rá, az út ott meg is szűnt, de a túloldalon folytatódott, a Volujica magaslatáig. A lőtér? vág a szavamba, ott volt a lőtér, folytatom, neki is ismerős, jót nevet ezen, fárasztó volt megmászni naponta, rádiós is volt, cipelte az adóvevőt, nekünk régen ilyenünk nem volt, felelem, aztán legyintek, egyszeriben végtelenül fáradtnak érzem magam, a térdeim remegni kezdenek, sarkon fordulok és bejövök. Hát most Mancika, mondja meg, mi szükségem volt nekem erre? Kinek hiányoznak ezek az emlékek? A Faluvégi Lajosra sem akarok emlékezni, de mégis, pimaszul betolakodik a fejembe, mit akarhat?

Miért csinál az ember gyereket, nem?, most mondja meg, Mancika! Egy pillanat öröm, némi nedvességfolt, aztán bűnhődhetünk életünk végéig. Miért adjam el a lakást? Merthogy, mondja a fiam, bármikor történhet velem valami, elesek a szobában, beverem a fejem, nem tudok telefonálni, itt halok meg a szőnyegen. Ilyet mond a saját apjának! Hogy itt halok meg a szőnyegen. Miért, ha az ágyon halok meg, úgy jobb nekem? Nem mindegy, hogy az ember hol hal meg? Hogy ő nem ér rá naponta eljárni ide, megnézni, hogy vagyok, nem lettem-e rosszul, egyfolytában úton van, járja az országot, mert a kicsi fiacskám kereskedelmi utazó, vagy valami ilyesmi, mi lesz, ha éppen az ország másik végében kapja a hírt, hogy baj van? Hát majd nagyon foglak sajnálni, felelem neki. És még ő sértődik

meg, duzzogva bevágja az ajtót, hazasiet a kis úri lotyójához panaszkodni. Mert-hogy a Péter esetleg megvinné a lakást, a szobafestő Péternek most nagyon gurul a szekere, terjeszkedik, szeretné befektetni a pénzt, az udvari lakásra is szemet vetett, már levajazta a polgármesteri hivatalban, megszerzi, jó árat adna az enyé-mért is, alkudozni sem kellene mindenféle idegenekkel. Én tudtam mindjárt, amikor ezt a simlis piktort beengedtük a pincébe, rögtön tudtam, hogy a padlá-sig meg sem áll! Ugye megmondtam, Mancika? Meg én. Ez az a fajta, akinek minden kell. Aki beteszi a lábát a lakásodba, és mire kettőt pislantasz, már te vagy kívül, ő belül. El is kaptam reggel az udvaron, miközben a legényeit egze-círozta, odaálltam elé, én nem szoktam kertelni, hanem bele a közepébe: kell a lakásom, Péter, kérdezem. Rámnéz, arca egyszeriben, mint a lekvár, elkenődik, tán még a szeme is könnyes lett. Hát eladja, Gyuribá, rebegi nekem. Egy lófaszt, mondom neki, amíg élek, ide ne pályázz, hiába is győzködöd a hülye fiamat. Én itt halok meg, érted? Sarkon fordultam, indulok fölfele a lépcsőn, ott meg jön velem szembe az írókám felesége, elém áll, elkezd a kertről fecsegni, hogy milyen szép, gondozott, de hogy a Gyuribának ez már biztos megerőltető, az egész kertet egyedül gondozni, mi lenne, kérdezi, ha az egyik sarkát, azt a túloldalt, ahol amúgy sem igen nő most semmi, szóval az egyik sarkát megkaphatná-e ő, na-gyon szereti a kertet, meg ha már az udvar amúgyis közös, amióta átjöttök, nem volt alkalma virágokat nevelni, eddig panelben laktak, pedig ő is falun nőtt föl, szereti a földet, most milyen jó lenne, cserébe fölkapálná az én részemet, vett is tegnap egy szép, új kapát... Ami sok, az sok, miért nem hagynak engem békén, füstölgök magamban, nem is akarok neki válaszolni, de aztán a lépcső tetején még visszafordulok, mindkettőjük felé, mert a Péter is még ott bambult utánam az udvaron, hadd hallja ő is, lekiabálok hangosan, várjátok meg, míg meghalok, mondom, aztán osztozkodhattok mindenemen! Beismerem, ez nagyon jólesett, megmondtam nekik a magamét, a Péter, mint a farkaszegett kutya, csöndben kivonult, az asszonyka meg elpityeregte magát, fölzaladt a lépcsőn, bevágta maga után az ajtót, na, gondoltam, így kell ezt csinálni, bejöttem, bevágtam én is a magamét. Erős ajtó, bírja.

Esik, Mancika, már megint. Csak honnan jön ez a rengeteg eső? Mindjárt öntök egy kis tejet magának, türelem, valahogy nehezemre esik fölkelni, az utóbbi időben kényelmes lett nekem ez a fotel. Meg jó helyen van, a nagy ablakkal szemben, nem is látni máshonnan, milyen szép, amikor az eső veri a diófa leveleit. És miért kellett nekünk előszednünk ezt a fiókot, Mancika, ugyan miért? A szekrény legalsó fiókja, azért is raktam ide a képet, ilyen mélyre, hogy a fájós derekammal ne tudjam előszedni. Én meg vagyok olyan mafla, hogy éppen ebben a fiókban kezdem el keresni a nyugdíjas papírjaimat... Látja ezt a nyurga, szép állású fiatalembert a kép szélén, Mancika? Azt kérdezi, ki ez? Hát én vagyok. Ez a csinos, bodor hajú leányka mellettem meg a megboldogult feleségem. A bicikli, amibe mindketten kapaszkodunk, az... azt a feleségem nagyon szerette, minden álma volt, hogy legyen egy saját biciklijé. Hát lett. A Lőrinctől kaptuk, mert a Lőrinc nagyon szerette apósomékat, szegény gyerek volt, ők meg maguk-

hoz vették. Ez a harmadik a képen, aki a feleségem túloldalán áll, ő a Faluvégi Lajos. Az egyik lába rövidebb, mint a másik, azért áll egy kicsit megbillenve. Ez már Temerinben volt. '41-ben, vagy '42-ben, miután a magyarok visszajöttek. Én akkor már mozdonyvezető voltam, nem kalauz, és boldog ember. Apósomnak szép háza volt a temerini piactér mellett, benne a hentesüzlete, és annak a háznak az udvarán is volt egy diófa, bizony. Két segédet alkalmazott, lássa, Mancika, hogy minden eszembe jut, az egyik inast Lőrincnek hívták, szabadnapjaimon néha még én is besegítettem. Akkoriban azt hittük, új világ kezdődik, visszaáll a régi rend. Azt mondtam, hogy a Faluvégi Lajos zentai volt? Temerini volt a Lajos, most már emlékszem. Apósom üzletében ismerkedtünk meg... vagy nem is. Hogy is volt? Engem áthelyeztek Újvidékre, és az a váltókezelő említette egyszer, hogy ki kellene néznünk a temerini vásárra, mert a temerini lányok alig várják, hogy az ilyen snájdig, vasutas fiatal emberek szóba álljanak velük, és mert ő sánta volt, mármint a váltókezelő, a temerini, mint a Lajos, aki szintén sánta volt... én teljesen bezavarodtam, Mancika, hát persze, hogy a Lajos volt a váltókezelő, a sánta váltókezelő, aki ott lakott Temerin végén, Szőreg fele, és mindig kerékpárral járt a vasútállomásra, mert nehezeére esett a járás, ezért csúfolták a helybéli gyerekek, hát persze, a Lajos mondta egyszer, hogy menjek már ki velem egy vasárnap a temerini vásárba, de ezt a Lajost, Mancika, képzelje, '44-ben a visszatérő szerb partizánok lerángatták a kék bicikliről, valamelyik járeki szerb fölismerte a járgányt, de mi akkor már nem voltunk Temerinben, azt csak évekkel később hallottuk, mit akarok mindezzel, Mancika, nem is tudom, csak ez a nyavalyás íróska kavarja itt föl bennem a múltat, minnek is álltam vele szóba, nem volt nekem erre semmi szükségem. Mert most feljogosítva érzi magát, hogy ha meglát, mindjárt szóljon hozzám, valamit okvetlenül mondania kell, nem szeretem az ilyen embereket, akik azt hiszik, hogy ha hallgatnak, nem is léteznek. Tegnap estefelé is összefutunk az utcán, jöttem a boltból hazafelé, kenyeret hoztam, meg tejet, magának, Mancika, tudja, ő meg éppen leáll a kocsijával a ház előtt, én csak úgy félvállról szólok, tudja fene, már ne nézzenek szörnyetegnek, még azt hiszi rólam, hogy szándékosan rikattam meg a feleségét, hát teszek egy gesztust, vagy mi a nyavalya. Mennyi olajat eszik ez a dög, bökök az autója felé, merthogy iszonyú füstöt enged ki magából. Már nem sokáig szagolom, feleli, ha minden jól megy, hamarosan lecseréli. Látom rajta, alig várja, hogy elmondjon valamit, kapóra jött neki a megszólalásom, most már mindegy, gondolom, én kezdtem, hát hallgatom, dicsekszik is, hogy talán, esetleg, hátha, meg előfordulhat, jó esély van rá, köntörfalaz, kerüli a lényegét, mint macska a forró kását, legszívesebben rászóltam volna, bökje már ki, nincs kedvem sötétedésig az utcán állni. Hogy aszondja, úgy néz ki, hogy a regényét lefordítják német nyelvre, komolyan érdeklődnek iránta, meg franciára is, ha bejön, sóhajt egyet, akkor megszabadul ettől a roncsból. Hagyom, hadd dicsekedje ki magát, aztán a végén még hozzáteszi, mint aki restelli, nem akart ő most fölvágni, de ennyi év után is idegenek itt, nincs kinek elmondaniuk nem csak a rossz, de a jó híreket sem, ezért ne haragudjak, hogy belőle csak úgy kibukott... Ha Pesten lakna, tűnődik, nem lennének ilyen gondjai, de ő nem tartozik a brancshoz, egyikhez sem, ezt meg én

nem értem, milyen brancsról beszél itt nekem, mindegy, bólintok, mint aki érti, vidéki íróval a kutya sem törődik, sóhajtja, legyint... Na, gondolom én, mindjárt elkezd magát sajnáltatni, ezt már nem várom meg, inkább elköszönök. De aztán hirtelen témát vált, mint aki beleunt az előbbibe, kérdezi, hogy én mikor jöttem át Magyarországra, meg miért. Kezdtet fárasztó lenni számomra ez az utcai csevegés. Még hozzátette, mint aki biztos benne, hogy ez engem rettentően érdekel, hogy új regényen dolgozik, valami zavaros mesébe kezdett az időről, a múltról, hogy olyat akar írni, mármint olyan regényt, amelyben a múlt egybefolyik a jellel, hogy lesz benne egy kert meg egy helyőrség, a szereplők itt is, ott is föl-bukkannak, meglátogatják egymást, tisztára hagymázás duma volt, eszembe is jutott, ha ez ilyen regényeket ír, ki az, aki olvassa őket? Okosabbnak láttam, ha félbeszakítom, előbb szabadulok, hát elmeséltem neki, de csak nagyon röviden, miként kerültünk át a feleségemmel '44-ben, röviddel azelőtt, hogy az oroszok átvonultak volna a Vajdaságon, meg nyomukban a szerb partizánok hada, hogy az utolsó vonat, ami átjött a határon, hát azt én vezettem, mert előtte néhány héttel a visszavonuló hadakkal följöttünk Szabadkára, pedig én nem akartam, szerettem Temerint, de apósom féltette a lányát a közeledő oroszoktól, partizánoktól, napokig könyörgött, menjetek már, míg nem késő, menjetek már. Tele volt a vonat menekültekkel, bánáti németekkel, bácskai magyarokkal, szabadkai sokácokkal. De a Faluvégi Lajos otthon maradt, ezt már csak én tettem hozzá, magamban, neki ehhez semmi köze nincs.

Egészen jól éreztem ma magam. Amíg haza nem értem, és az írókám kishője bele nem kavart a békességembe. Én vagyok a hibás, elismerem. És most aztán megint itt ülök ebben a rohadt fotelben, bámulom az ablakot, és lesem, mikor múlik el ez a nap is! Pedig milyen jól indult minden, Mancika, a nyugdíjasházban veszekedtem egy jót a dadogós Simonnyal, utána kézre kaptam Róza feszes farát, hát soha jobb napot, én mondom! Méghogy választások megint, erőlködik a Simony, hogy kire szavazok, és miért, meg miért nem, mert ha nem vigyázunk, nyakunkon a jobboldali reakció, újra győznek, hülye vagy, te, vén tökök, mondom neki, már azt sem tudod, elöl vagy hátul hordod a farkadat, és még nem unod a lekvárt? De a Simonyt mindig ilyennek ismertem, régi bizalmas, szakszervezeti emberünk volt a vasútnál, nyomta nekem most is a szoci szöveget, kikapám, okítottam, egykori főnökeid, akikért most itt téped a szád, már mind palotákban laknak, te meg, mamlasz, a vasutasházba jársz ebédelni, olcsómenzán! Mikor nő már be a fejed lágya? Kidülledt a szeme mérgében, arca vörös lett, mint a horgosi paprika, még szerencse, hogy éppen arra járt a Róza, egy-egy tálca volt mindkét kezében, védekezni sem tudott, belemarkoltam hátulról fiatalos, hatvanas fenekébe, sikoltott is nagyot, éppen hogy megmaradtak a tálca a kezében, Gyuribál, hogy száradna le a tenyere!... Mondom, szép napom volt. Egészen fölvidultam, és ez nem mindig tesz nekem jót, mert elővigyázatlanul nagylelkű leszek, pedig az ember nagyon meg tudja szenvedni a nagylelkűséget, én csak tudom, aztán mégis, hazaérve belebotlottam az írókám kislelésébe, az ő fenekébe is szépen kerekedett a szűk nadrágjában, meg is tette rám a hatását, fickós

hangulatomban flegmán föl is ajánlottam neki, hogy na jó, ha ennyire akarja, vigye el a kertnek azt a túlsó, szikkadt sarkát. Cserébe, ha már annyira szeret a földdel foglalkozni, fölkapálhatja az én feletem is. Úgy tűnt, először nem érti, miről beszélek, vagy nem akart hinni a fölének, de csakhamar elmosolyodott, hálálkodni kezdett, nekem meg az ilyesmitől hányingerem lesz, így hát inkább elindultam befelé, de a menyecske nem tágitott, utánam eredt, és hallom, amint mondja, Gyuribá (Gyuribá!), a múltkor beszélgettünk a fiával, aki elárulta, hogy maga is félig-meddig temerini, hát képzelje, mi is éltünk ott néhány évet, egészen '91-ig... Az a helyzet, Mancika, tudja, vannak pillanatok, amikor az ember nem igazán ura saját akaratának, velem is ez történt, léptem volna már be a lakásba, de valami arra kényszerített, hogy megforduljak. És merre laktak, kérdeztem, pedig egyáltalán nem érdekelt, hogy ezek hol laktak Temerinben ötven évvel azután, hogy mi onnan eljöttünk, Istenem, ötven év az ötven év... Nem messze a piactól, feleli, egy saroknyira a főutcától, a halüzlettel szemben. Az én időmben még nem volt ott halüzlet, mondom, de éreztem, ahogy bizseregni kezd a hátam, a piactér melyik oldalán, kérdezem, a járeki vagy a Becse felőli oldalon? A járekin, mondja vidáman, egy nagy ház felét béreltük, de csak mi laktunk benne, a másik felében senki, valami üzlethelyiség volt korábban, miénk volt az egész nagy udvar, de aztán '91-ben a férjét keresni kezdték a szüleinél, hogy behívják, és nekik el kellett jönniük, otthagyták azt a szép nagy házat... Ne mondja, dűnnyögtem, és némi ügyeskedés után becsuktam magam mögött az ajtót. Eltelt néhány perc, mire el tudtam jönni az ajtótól, ide, a fotelig, Mancika, ne nehezteljen rám, rögtön fölkelek és adok egy kis tejet... Vagy adtam már? Tegnap volt, hogy nem adtam, csak akartam? Nézze, Mancika, a diófa levelein hogyan sustorog az eső. '41-ben is így sustorgott, amikor a magyar honvédség bejött Temerinbe, ünnep volt, Mancika, soha annyi boldog magyar embert nem láttam, pedig hallottuk, hogy a csurogi meg a járeki szerbek elmenekültek, nem várták be a magyar sereget, féltek, mi meg nem értettük, miért, pedig amikor három év múlva az övéik jöttek vissza, mi is féltünk, mondta is az apósom egyik hentesinasa, aki aztán belépett a nyilaspártba, azt hitte, kap majd cserébe földet, ilyeneket ígértek neki, ő mondta, hogy a járekiek mindent odahagytak maguk után, át kéne menni, szájrézni, sokan járnak, a házak üresek, de én ilyet soha nem tettem volna. Lopni ne járj, Lőrinc, mondtam neki, mert nagyon szegény gyerek volt, mindenre fáj a szíve.

Milyen szép ez a nap, Mancika, ugye, milyen szép, igazi őszi, látja a fényt, ott, az ablakon túl? Nem is tudom, keljek-e föl ma, és ha nem kelnék föl, mi lenne? Megállna a világ? Nézze, Mancika, a derekam sem fáj, hadd kelek mégis föl, kettőt lépek és már kint is vagyok, nem is tudom, mikor éreztem magam ilyen jól utoljára, talán el kellene menni a vasutasházba, megbirizgálni a Rózát, amilyen legényes kedvemben vagyok, veszekedhetnék egy jót Simonnyal, szidnám neki a szocikat, aztán mikor fölhergelődik, kiröhögném... Az írókám felesége meg hogy mosolyog, mosolyogva kapál, harsog a kapa a száraz földben, kis buta lelkem, a kertnek az a része ritkán kap esőt, fölfogja a diófa, nagyon nagy a koronája, azt is

meg kellene nyesni tél előtt. Jó ember lennék, szólhatnék neki, hogy kapálás előtt nem árt, ha föllocsolja egy kicsit a talajt, úgy könnyebb, de hát nem szólhatok, mert hogyan is lennék én jó ember, ugye, Mancika, egy ilyen, mint én, hogyan is? Pedig milyen boldog az arca a kis kalapkája alatt, fogja a kék bicikli kormányát, nevet a Lőrincre, a kis inas meg büszke magára, fontos ember lett, ha már bicikliket osztogathat a faluban, én meg röstellem megkérdezni, hogy ugye, Lőrinc, honnan van a kék bicikli. Több mint húsz évig nem találkoztunk apósomékkal, akkor átjöttek, mesélték, tudja, Mancika, apósoméknak volt lovuk is, kocsijuk is, '44-ben, amikor az oroszok után megérkeztek a partizánok, szörnyű napok voltak, mesélték, aztán egyik nap estefelé zörgetik a kaput apósoméknál, abban a szép nagy házban, a piactéren. Apósom kinyitja a kaput, hát ott áll két fegyveres partizán, csillagos sapkával, géppisztollyal a kezükben, kérdik, van-e lova, kocsija. Egyiküket megismerte, valami csurogi kereskedő fia volt, meg az is őt, mondja apósomnak, te vagy ugye, a hentes Lajos?, hozd a kocsit, ez akkor neked való munka. Ment is apósom, félve, mert akkor éjjelente szedték össze a férfiakat, elvitték valahová, és napokon át hallatszottak a géppisztolysorozatok, vagy olykor csak egy-egy árva lövés, mintha csak figyelmeztetésként hangzana, nehogy az emberek elfelejtsék, milyen idők köszöntöttek rájuk, az utcák néptelenek voltak, senki sem mert kilépni a házából. Hát megy ő is a lovas kocsival, Mancika, követi a két partizánt, egyenesen a községháza udvarára. Bentről harmonikaszó hallatszott, mulatozás, mesélte apósom, majdnem olyanak tűnt, mint egy szerb lakodalom, aztán kinyitották a nagykaput, ő meg bement a kocsival, az udvaron egy hosszú, megterített asztal, étellel-itallal megpakolva, de csak néhányan ültek mellette, egyikük harmonikázott, a többiek énekeltek, az udvaron meg, köröskörül mezítelen, véres hullák, a poros földön fekete foltokban állt a megalvadt vér, azok ketten meg rákiáltottak apósomra, pakolja a hullákat a kocsira. Sok helybélit megismert, de sokukat úgy megkínózták, hogy arcuk sem volt, apósom, a hentes, látott már vért, de az után a nap után, mesélte, hetekig nem aludt, rázta a hideg és a kilencven kilójából vagy harmincat leadott. Akkor, a községháza udvarán biztos volt benne, hogy őt sem hagyják élve, hiszen szemtanú volt, de végül elengedték, miután kivitte a halottakat a temetőbe, ahol a sírásók már megásták a hatalmas gödröket, és ott már több lovaskocsi állt, mindről pakolták lefele a mezítelen, véres testeket, akiket ki tudja, honnan hoztak, de még nyiklettek, csuklottak, frissek voltak, néhány órája végezheték ki őket, és ott látta meg közöttük apósom Faluvégi Lajos hulláját. Én, Mancika, soha többet nem mentem haza, de most minék is jutnak eszembe ilyen szörnyűségek, amikor jól érzem magam, a derekam sem fáj, talán ha kísétálnék az udvarra, még az írókámmal is válthatnék pár szót, ne gondolják rólam, hogy bogaras vénember vagyok, meg különben is, lenne egy jó tanácsom hozzá, ha egyszer meglesznek a papírjai, ne tegyen már olyat, hogy nem megy haza, vétek lenne, ne tegye magával, mert úgy jár, mint a föld, amelyik többé nem kap esőt, kiszikkad, kemény lesz és haszontalan... Nézze már, Mancika, mindenki itt van, itt gyülekeznek az udvaron, a Péter is, az írókám meg a felesége, még az a mafla fiam is itt sündörög, no, mi van, kérdem, hova ez a puccparádé? Ezek meg csak elnéznek mellettem, látott már

ilyet, Mancika, hát ennyire hülyére vesznek? Mondom a Péternek, ha úgy kell ez a rohadt lakás, hát vidd, az meg, mint aki nem is hallja, vagy már nem érdeklő a dolog, beszélget az írókámmal, hát nem volt könnyű természete, mondja neki, az meg: szép ez a macska, nagyon szerette az öreg, most mi legyen vele?, miről beszél ez, Mancika, de hogy kikenték, kifenték magukat, öltöny, fekete nyakkendő, mi ez, lakodalom?, mondom a fiamnak, mi van itt, öcskös, hé, de az meg a szomszédasszonyra figyel, meg valamit felel neki, hogy igen, igen, azért szép kort élt meg, aztán kezdenek besorjázni a lakásba, ezek tényleg kitúrnak engem innét, még ilyet, Mancika, micsoda pofátlanság, na, jöjjön, menjünk innen, még az a szerencse, hogy maga figyel rám...

Varga Nándor Lajos: Táj (1924, rézkarc, papír; 279×209 mm; Munkácsy Mihály Múzeum, ltsz.: 74.94.1.; jelzés jobbra lent: Varga N. L. 924)

Fenyvesi Ottó

Halott vajdaságiakat olvasva

Juhász Erzsébet

Anya halkan végigmegy a szobán. Azt hiszi, alszom. Összevissza álmodom. Hogy újra tizenhat vagyok. Minden együtt van. Topolya. Patkány utca. Fekszünk a tó partján. Majd úszunk egyet. Homokkal megrakott két kicsi talicska. Egy csúnya néni áll a bolt előtt. Tüdőről tüdőre száll a por. Újra krizantémok. Mintha egy ló szaladt volna át a kerten. Gyönyörű lila sörénye volt. Úgy látszik megint elaludtam. Magára marad küszöbünkön a délután. Az egyetemes kitesztottság okán képződött bennünk ez a többes szám, a számkivetettségünk biztos tudatából. Persze az egésznek már semmi jelentőség sincs. A cserépkályhában pattog a tűz. Az ablakban egy cserép virág. Milyen nap is van ma, kedd, szerda? Fel kellene kelni, kimenni a konyhába, vizet inni. Féltre a világgal! Rosszul emlékszel. Mire felébredsz, úgyis elfelejted. Anya végigmegy a szobán. Hamarosan megérkezik apa. Majd sok mindenről beszélgetnek. Már megint elaludtam. Valamit nem volna szabad elfelejteni.

Jaj, Istenem, hol is kezdjem? A tanítónéni jó szagú volt és kövér és pirosra festette a száját és a nevemen szólított. És akkor fel kellett állnom és kimenni a táblához. Az utolsó padban ültem. És éreztem a tanító néni illatát. Csak álltam a tábla előtt és zagyvaságokat beszéltem. Otthon akartam maradni. Sírni szerettem volna egész nap. Előző délután hazafelé menet az utcán egy fiú fölemelte a szoknyám. Még ma is beleremegek. Alig tudtam elszaladni. Csak három óránk volt. Rajz, számtan és magyar. Nem tudtam semmit. A tanító néni a helyemre küldött. A blúzomról leszakadt egy gomb. Nem volt kedvem a kérdésekre válaszolni. Néha olyan jókat nevtünk. Sokat kirándultunk, a Vadasba, a Betyárvölgybe. Kenyér, szalámi, víz. Három kicsi kockacukor. Különben elvagyok, mindent megszámolok. Templomba is szerettem járni. Nagyon vártam a vasárnapokat. Megmosakodtam, felöltöztem a legszebb ruhámba. Szerettem összekulcsolni a kezem, az imákat mormolni. Jaj, Istenem.

A kórházban már délután felkapcsolták a villanyokat. Megigazította a betegek feje alatt a párnát. Megtörölte gyöngyöző homlokukat. Összehajtotta köpenyét. Későre járt, mire hazaérkezett. Levetette a ruháját. Aztán megmosakodott. Szerette a vizet. Szerette nézni, ahogy folyik. Mielőtt lehunyta szemét, belenézett a tükörbe. Egyszeri és megismételhetetlen képek, Tájak, helyszínek, emberek, ahogy

Juhász Erzsébet (1947–1998) író, irodalomtörténész. Bácsstopolyán született. Egy ideig gimnáziumi tanár, majd újságíró, aztán az Újvidéki Egyetem magyar tanszékén oktatott.

ő látja őket és senki más. Leült a fotelba. Fölcsavarta a rádiót. Valahonnan messziről hangok. Hallgatta őket a sötétben. Itt beszéd, amott zene, most beszéd, sustorgás, zúgás. Most sípolás. Néhány jól ismert sláger. Az állomások neve szépen világított. Beromünster, Vatican. Vacsorát készített. Megterített szépen. Az asztal közepén egy nagy sárga kenyér. Csöndben falatozott. Sárgarépa, egy kis főtt hús. Narancsillat. Narancsillat, mindörökké. Egyszer-kétszer majd ananászt is.

Úgy ismerte azt a várost, mint a tenyerét. Vénuszfürdő, Patócs-vendéglő. Hadzsi-szobor. Ártézi kút a nagyutcán. A harmadik ház a saroktól. Ott lakott az a csúnya néni. Vasárnap délután mindig madártejet eszegetett. Az újságokba is belelapozott néha. Kávészatott. Mielőtt elment, sóhajtott egyet. Nem szólt három szót se, csak hallgatott. Köszönés helyett is csak bólintott. Régebben, ha váratlanul megszólították, mindig ruszinul kezdett beszélni. Nem tudom, hogyan történhetett. Elesett. Eltört a csigolyája.

Van itt valaki? Valaki kopogott. A fülét az ajtóra tapasztotta. Sokáig hallgatott. Aztán egy idő után bement a szobába. Megetette a halait. A jövő hónapban lesz negyvenhat. A fal felé fordította fejét. Ezután már mindig így lesz. Csak kuporogni a sötétben, hallgatózva. A legjobban hallgatni szeretett. S vele olyan jó volt hallgatni, olyan jó volt fújni a füstöt. Fogni a kezét. A nagykertben. Szorítani a hatalmas fákat. Átölelni őket. Már csak hallgatunk, de ez már nem a régi hallgatás. Sokkal súlyosabb. Nem akarok senkit se meggyőzni semmiről. Port kellené törölgetni az ebédlőben. Igen, napjaink karcsú szeleteiről.

Fényben fénybe, sötétben sötétbe. Egyetlen dologtalan délelőtt. Állnak eleink a világot jelentő deszkákon. Vonat száguld, vidáman zökken a váltókon. Horkol a dagadt disznóhizlaló, a százláncos gazda. Gutaütötten emészti az esti bort és paprikást. Sárgaföldet lapátoló kubikos. Fürgén, mint a kukac. Nagypáti Pé. Azt mondják, hallgatag és szomorú ember volt. Néha lehunyta a szemét, és messze járt. Taliján tájakon. Mintha magával akarná vinni. Az álmokat, a telecskai dombot. Igen, elkallódunk majd, mint bitang jószág. Elkallódunk majd mind.

Valamit nem volna szabad elfelejteni. Szeptember vége. Vénasszonyok nyara. Vedd fel a gyapjúmellényed, nehogy megfázz! Ebből a kis szellőből még vihar is kerekedhet. Egy sírkert. Édes napfény tündököl a sárga lombokon. Fenn az ég túlvilági kéksége. Csönd, kozmosz. Lenn a mélyben ismerős és ismeretlen halottak. Már semmi sem fordulhat jóra. Semmi, sehol, soha.

Utasi Mária

Imbolygó mécsesek. Mélytüzű csönd.
Fájdalom-köcsögök. Tündöklő lelkiismeretruha.
Egy lepkeszárny ütötte lég. Libanoni cédrusok.
Kipattant a kapor. Mandula virágzik.
A kemence szájában rím reszket.
Bolygó szobornémaság.

Valaki itt hagyta mosolyát a virágzó cseresznyefákon,
a füveken, a festményeken, a paripákon.
Valaki itt hagyta a szelídségét a paprikafüzéren,
az árpakenyéren, a vízmosta jeleken.
Itt hagyta mosolyát, szelídségét.
Akart lenni hajtás, tenyéryi tintanyom.

Júlia, Mária. Se mirha, se tömjén.
Mivégbé hajlik estébe napunk?
S miért virrad tele pompával újra?

Harmadnapon harmat hull majd a ködlepte tájra.
Szemed meleg hamvából harmat
a tulipánszívű Baranyára.

Anyád majd a tavaszban üldögél.
Ölében kosárnyi színarany pihe-pamacs.
Szemközt az örökkévalósággal
két ruca fürdik a napban.

És akkor
valami majd hirtelen véget ér,
elnémulnak az őrlők,
halkabb lesz a malom,
halkabb a táj és aztán
majd végleg bealkonyul
és esni fog mindörökké.

Jó, de ne gyere túl közel hozzám.

Keszég Karcsi

Koporsószegek sajognak,
koporsószegek sajognak a magzatvízben.
Átok lebeg a táj felett. Valaki az ablakot zörgeti,
egy lólábú ember, kezében kóc lóg, kender.
Tűfogú farkas jár nyomában,
fekete holló száll felette.
Átok ül a tájon, köd és
homály borítja a kulőr lokált,
az Aranka partján vartyogó békákat.
A puha iszapban rákok és kagylók.
Varjak repülnek az ódon éjen át.
Tort ülnek most a holtak.
Tél van. Január, mínusz tíz.
Nyomodat befedte a hó.
Csonthideg szavaid gereblyézzük.
Valaki léket vág a folyón.
Ráncos homlokán borostás tüskék,
ujján olajgyűrű. Valaki áll a kompnál.
Megidéztek a hősínű magzatok.

Öledbe rakom e tájat, hazát, gazdátlan otthont.
Egy asszonyt látok benne gyermekével,
felém int és nevet. Arcát feledni nem tudom.
Nem tudom a koporsószegeket, a magzatvizet.
A benned rezgő bodzákat. Ósvilági zsályákat.
Lelked szerelem után sajgott. Csak nézted
a serkenő bimbókat, a vonuló ludakat.
A koporsószegeket. A sajgó keresztetket.
És megidéztek a hősínű magzatok.
Megidéztek a hősínű hattyúk.
És felidéz majd a pirkadat,
mert eljő az Torontál felől,
a szörényi havasokból,
s homályba húzódnak a denevérek.

Filip Tamás

Színház

mi vagyunk a drímtím
a játékunk csoda
de szívünkbe fúrta
magát a kívánságkukac
a szerepálmunk Hamlet
Lucifer és Ványa bácsi
ma mégis bohózatot játszunk
súgónk berekedt
ügyelők alszik
de telház van ma is
és a szünetben senki
sem rohan kabátért
aztán a végén szerzőért kiabálnak
a szerző persze már rég halott
a jelmez korhű volt a díszlet mai
pótszék jutott a kritikuskak
mielőtt hazamenne öntsetek
pezsgőt neki hogy tollat
otthon ne mártsa vitriolba

Csak egyszer

Csak egyszer én lehetnék az,
ki zárás után is benn maradhat,
s nem szólnak rá a személyzet
tagjai. Ellenkezőleg: csak tennék
a dolgukat, szinte észrevétlen,
hogy ne is zavarják azt, aki
ott ül újságot olvasva, s csak
néha pillant rájuk eltűnődve,
a munkával hogy' haladnak.

Székemben lustán fészkelődnek,
és senki nem sejtene, hogy mi jár
a fejemben. Mogyorót majszolnék
vagy kekszet, s az automatából

kivett kávé kortyolnám sokáig,
mert estefelé forróbb, mint délután.

Esetleg noteszbe jegyzetelnék,
lebonyolítanék egy-két telefont.
Fontos lenne, hogy engem hívjanak.
Egyszóval otthonos lennék,
majdhogynem bennfentes.
Ha egyszer én lehetnék az,
ki zárás után is bennmaradhat,
amíg dolgukat teszik azok,
akiknek *tényleg* dolga van.

Film

Már megy a főcím,
már szól a főcímmzene,
futnak a nevek,
a special guest star,
meg a többiek.
Gyere.

Hirtelen nagyra nő a füst,
és zárva a vészkijárat.
Kitör a pánik.
Valaki leveti magát a mélybe,
s innen egy másik szálon
fut tovább a cselekmény.
Rendőrautófények.
Szalagkorláttal elzárt terület.
Átvizsgálják minden négyzetcentimétert.
Egy biztonsági ember int:
mehetünk. Lassan hajts tovább,
ne lássák arcodon a rettegést.
A túszedő nem adja meg magát,
de a szálak nemsokára összeérnek,
s felszikrázik a megoldás,
helyére kerül az utolsó
puzzle-darab is, bilincs kattan

egy csuklón, és elhangzik végre a
Bármit mond, fölhasználható ön ellen.

És megint a nevek.
Hosszan vonulnak,
mint egy hadsereg,
közlegények és tábornokok,
unitonként a hajszobrások,
öltöztetők és szakácsok,
meg a néhány szerencsés,
aki önmagát játszhatta a filmben...

Molnár-C. Pál: Bál után (1945, fametszet, papír; 300×250 mm; Munkácsy Mihály Múzeum, Itsz.: 80.86.1.; jelzés jobbra lent: M-C P)

Kiss Ottó

A piszkozat

Elveszett egy novellavázlatom. Bárhol keresem, nincs meg. Illetve valahol biztosan megvan, mert annyira talán nem veszett el, csak én nem találom. Meg más se. Mert felhívtam néhány ismerősömet, akik az utóbbi hetekben jártak a lakásomon. Két nő meg egy fiú. Mondjuk a fiút nem hívtam, mert az a gázóra-leolvasó volt, nem is igazán jó ismerősöm, meg egyébként is csak a folyosóig jött, ott van a gázóra.

Először Ibolyát hívtam. Ő legalább két éve nem volt nálam, illetl tehát már felhívni, és amúgy is el kellett mondanom valakinek, hogy mi történt. Ibolya szerint az ufók voltak, azok szoktak ilyet csinálni, hogy elviszik a novellavázlatokat. Éjjel jönnek, összeszedik a lakásban fellelhető összes novellavázlatot, aztán annyi. Másnap jókat röhögnek az úrhajóban, nézdegélik a kis képernyős műszereiken, ahogy keresi az ember a lakásban a kéziratot. A gnóm nagynénikéjüket, azt nézdegéljék, bosszankodtam álságosan a telefonba, mert közben nagyon is jól tudtam, hogy az ufóknak nincsenek kis képernyős műszereik, ergo nem is nézdegélhetik az embert kéziratkeresés közben. Csak egyszerűen elviszik és kész. Azt élvezik, az elvitelt, a rohadt kis amőbák. És nemcsak kéziratokat visznek el, mindent elvisznek, embereket, teheneket, hajókat a tengerről meg repülőgépeket szállás közben. Mutatta a tévé. Persze semmi ilyesmit nem mondtam Ibolyának, mert biztosra vettem, hogy csak viccelt. Ibolya szokott viccelni. Máskülönbén hogy mondana ilyen hülyeséget, hogy az ufók nézdegélik az embert a kis képernyős műszereiken.

– Most mi legyen? – kérdeztem.

– Milyen vázlat volt? – kérdezte ő.

– Novellavázlat – mondtam.

– Jó? – kérdezte ő.

– Nagyon jó – mondtam kissé felháborodott hangon, hogy érezze, tapintatlan kérdés volt. Ezt még majd tisztázom vele, ha személyesen találkozunk. Ha egyszer újra feleszi a fene a lakásomra. Mert milyen dolog az, hogy már legalább két éve nem jön? Hogyan keressem így rajta azt a kibaszott kéziratot?

Máskülönbén nem is olyan jó nő ez az Ibolya. Semmi különös, egy rendesforma ember. Két láb, két kéz, két fül, két mell, két szem. Na de milyen szemek! Na de milyen mellek! Na de milyen lábak! Mondaná ő, ha ezt az egészet megemléteném. Ezért aztán persze nem említem. Hallottam már ilyet, hogy egy ember egyszer feldobott egy labdát egy nőnek, az meg teljesen leütötte. Ezek állandóan röplabdáznak. Lenge lány, / aki szó, / holdvilág mosolya: / ezt mondja / a neved, / Ibolya, Ibolya – idéztem inkább magamban Radnóti Miklós ismert versét.

Kis csend következett a vonal túlsó végén.

– Talán kérdezd meg azoktól a nőktől, akik mostanában nálad jártak – hallottam aztán.

– Milyen nőktől? – kérdeztem álszentén, mintha nem tudnám, hogy nők jártak fel hozzám mostanában. (Pedig tudtam!)

– Naaa – mondta Ibolya.

– Esküszöm – mondtam meggyőzően –, nem volt nálam olyan nő, aki elvihette volna.

Csend lett. Szinte hallottam, ahogy perceg a szú a kagylóban.

– Látod, ezért nem megyek én fel hozzád – mondta a rövid szünet után határozottan Ibolya, pedig nem is erről volt szó. Aztán hirtelen megszakadt a vonal.

Gondoltam, míg megjavítják a telefonszerelők, felhívom mobilon a másik két nőt. De akkor hirtelen megjavult. Csörgött a vonalas.

– Nehogy azt gondold, hogy féltékeny vagyok – mondta Ibolya, amint a fülemhez emeltem a telefonkagylót.

– Nem gondolom azt – mondtam, mert tényleg nem azt gondoltam, hanem azt, hogy milyen gyorsak a telefonszerelők.

– Míg nők járnak fel hozzád, nem megyek – mondta Ibolya teljes erőből, mintha nem tudná, hogy már jó a vonal.

– Hát éppen ezért jönnek – mondtam én, utalva a paradoxonra. Erre megint megszakadt a vonal. Letette volna, tűnődtem, aztán elvettem a tűnődést, és arra gondoltam, biztosan csak próbakötést végeztek, és magamban már nem is tartottam olyan gyorsnak a telefonszerelőket. Na de rajtam nem fognak ki. Mobilon hívtam Ritát.

Elveszett egy novellám piszkozata, mondtam neki.

– Nem a szobrászos? – kérdezte. – Aminek az elején a Varga Sudár Dánielnek átvillan az agyán, hogy keresd a nőt, és akkor hirtelen úgy gondolja, hogy megvan a megoldás.

Hallgattam.

– Az – folytatta Rita –, amelyikben a Varga Sudár Dániel nevű szobrász folyóparti házát, míg ő néhány órára távol van, valaki kitakarítja, megöntözi a virágait, elmosogat és még a ruháit is kimossa. Semmi sem hiányzik a lakásból, sőt: szinte minden úgy van, ahogy hagyta, csak a tányérok meg a ruhák kerülnek a helyükre, de a műteremben, amit Varga Sudár Dániel néhány hete a tisztaszobából alakított ki, minden érintetlen. A titokzatos idegen, aki rendet tett a lakásban, ott még csak a port sem törölte le a kész és félkész szobrokról. De Varga Sudár Dánielnek másnap is be kell mennie a városba, és estére, mire hazaért, valaki a műteremben is rendet rakott. Közel két évtizede él egyedül a vidéki házban, de ilyen még nem történt vele. Hasonló igen, de az most nem érdekes. Először arra gondolt, értesíti a rendőröket. Aztán elvetette az ötletet, hiszen semmi sem hiányzott a lakásból, neki meg nem hiányoztak a rendőrök. Megvizsgálta a bejárati ajtót, az ablakokat, de erőszakos behatolásnak nem lelte nyomát. Harmadnap már csak kíváncsiságból hagyta el a házat. Késő délután felvette kockás zakóját, amit, ha kiteszi a lábát otthonról, mindig visel. Aztán elrejtőzött a folyóparti nádasban, hogy meglesse, ki jár be az épületbe, míg ő távol van. De mivel

másfél órás várakozás után sem történt semmi, visszament a házba. Benyitott a konyhába, és megdöbbenve látta, hogy a tányérokat valaki megint elmosogatta. Ekkor villant át agyán a mondat: keresd a nőt!

Rita rövid szünetet tartott.

Hallgattunk.

Eszembe jutott, hogy mégis meg kellett volna vennem a csevegő díjcsomagot. – Varga Sudár Dániel olvasott már arról – folytatta Rita –, hogy olykor egy-egy alkotás megelevenedik. Arra gondolt, bár képtelen ötletnek tartotta, hogy a kalapos hölgy tehet az egészből. Pontosan három napja fejezte be az apró szobrot. Máskor is előfordult már, hogy megálmodott egy-egy munkát, de most először sikerült ugyanolyanra mintázni, ahogy az álomban látta. Az arc, a test, de még a kalap is tökéletes mása volt az álombéli hölgynek. És ráadásul a szobor olyan nőt formázott, amilyenre Varga Sudár Dániel mindig is vágyott.

Bement a műterembe, úgy tett, mint akinek dolga van, és közben lopva rá-rápillantott a kalapos hölgyre. De az nem mozdult. Akkor odament hozzá, és azt mondta: te mosogattál el, Aliz? Mert Aliz volt a kalapos hölgy neve, ezt még az álomból tudta Varga Sudár Dániel. Aliz nem válaszolt, ezért a szobrász megsimította a hölgy arcát, kiment a fürdőszobába, és letusolt. Aztán a hálószobába ment, hogy megágyazzon, ám az ágy már vetve volt, pedig Varga Sudár Dániel határozottan emlékezett rá, hogy a párnát és a takarót reggel betette az ágyneműtartóba. Minden reggel így szokta. Benyitott a műterembe, de Aliz ugyanúgy állt ott, mint korábban. Nem fogsz ki rajtam, mondta a szobornak, aztán nyakon ragadta, és bevitte a hálószobába. Felrakta az ágy melletti polcra, lekapcsolta a villanyt és betakarozott. Sokáig forgott, nem tudott elaludni. Úgy érezte, a nő figyel. Felkapcsolta az olvasólámpát, aztán a szobrot levette a polcra és maga mellé tette az ágyba. Szoroson fogta Alizt, úgy aludtak el. Félálomban még érezte, ahogy bordáit nyomja a merev anyag. De már nem mozdult. Örült, hogy végre elalszik. És ismét szép álmot látott. Fiút szült neki egy Aliz nevű nő.

Rita elhallgatott.

– Ennyi? – kérdeztem.

– Azt hiszem – mondta. – Ez veszett el? – kérdezte aztán.

– Ez – mondtam. – Most már határozottan emlékszem.

– Akkor biztos, hogy nem én hoztam el – mondta Rita.

Megnyugodtam. Valahol mélyen mindig éreztem, hogy Rita nem vinne el kéziratot a lakásomból. Rita rendes lány. Szőke és göndör, hamvas a bőre és ártatlan zöld szeme van, nyáron pedig szalmakalapban jár, mint a feddhetetlen nő.

– Köszönöm, Rita kedves – mondtam, és letettem a mobilt az asztalra. Aztán gyorsan kikapcsoltam, ne fogyjon a telep. De még hívnom kellett a másik nőt is. Tiszta ráfizetés, hogy ennyi nő jár fel az emberhez.

– Halló, én vagyok – mondta a másik nő, akit Katinak hívnak, de én csak Katámnak szólítok. – Elveszett a novellavázlatod? – kérdezte aztán, mintha csak tudná, miért hívom.

– Ja – mondtam. – Hogy találtad ki?

– Megérzés – mondta az én Katám.

Barna nő az én Katám, nagy, fekete szemekkel és telis-tele megérzésekkel.

– Majdnem készen volt – panaszkodtam. – Már csak a vajsínű árnyalat hiányzott.

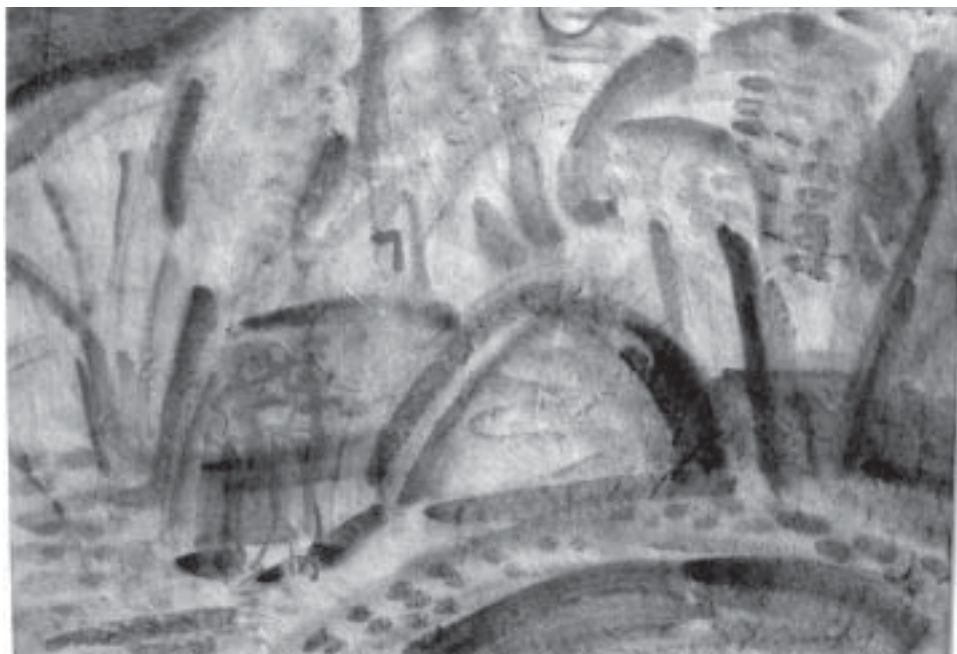
– Ja – mondta most ő. – Egy-két dolog eléggé elnagyolt volt. Mondhatnám úgylis, hogy felületes – tette hozzá mintegy szemrehányóan.

Hallgattam.

– Nem küldted el valamelyik lapnak? – kérdezte aztán.

– Az lehet – mondtam megrettenve, inkább csak magamnak. – De a piszkozatnak akkor is itt kellene lennie valahol a lakásban – tettem hozzá aztán, felélénkülve a gondolatától.

Belül azonban gyötrődtem. Csak nem azt küldtem el! A piszkozatot! Csak tán nem! Közben arra gondoltam, hogy ha ez igaz, akkor főbe lövöm magam. Egyszerűen leakasztom a fegyvert a falról, és főbe lövöm magam. Szemem a készségesen várakozó flóbertpuskára tapadt. Lelki szemem, mert éppen háttal ültem. De nem mozdultam, ugyanis agyamat akkor már kezdte marcangolni belülről a híres mondás: – A piszkozat én vagyok.

Barcsay Jenő: Szénaboglya (évszám nélkül, akvarell, papír; 350×500 mm; Munkácsy Mihály Múzeum, ltsz.: 69.25.1.; jelzés jobbra lent: Barcsay)

Három kérdés

Hol vannak a légben
megtorpant madarak
lefelé hajózók
óceánok fölött
hallá változott
buborék mondatok

Hol vannak a félfák
a korcsolyázó féldecik
ajtót visszarántó
feleselő karok
megkopasztott legyezők
csontháló vászna

Hol vannak a szájból
kilógó vasfogak
végükön fényekre
élesített kampók
szélbe kapaszkodó
kifordult szárnyaink

Emlékezet

Dossziékból kiválasztott
legkedvezőbb változatok.
Hatáselemzéshez lépegető létrák.
Évek óta növekvő papírhegyek.
Tető a pincszint felett.

Szétpotyogtatott vakondtúrások,
Erzsi szerint porfogók még zsákban is.
Ismétlődő családi forradalmak,
nagyhangú kukás győzelmek,
a tervek szárnya még evez.

S egyszer csak Szóözön: szétáradnak
a sárga fóliákba öltözött foglyok.
A dagályt fölszárítja jelenünk.
Maradék betűkre gyenge már –
csillagokig lát szemem.

Anna Margit: Női fej (évszám nélkül, vegyes technika, papír; 155×115 mm; Munkácsy Mihály Múzeum, ltsz.: 74.27.1; jelzés balra lent: Anna Margit)

Szepesi Attila

Éjszakai meseház

(Schéner Mihálynak)

Holdsütötte éji órán,
titkos, álm-mélyi órán
megéled a meseház:
talpra szöknek méla bábok,
földig ér a nyurga lábuk –
ez dobol, az fuvoláz.

Meredez a busó kajla
döföldő kecskeszarva,
társa garabonciás:
malaclopó libeg rajta,
bószén figurázik, majd a
szélben tovakarikáz.

Kipp-kopp, jár a dióverő,
párja roppant előkelő:
veressipkás fakopáncs.
Csillagpöttyel telis-tele
kóckirályfi köpönyege,
feje csuhé-koronás.

Körülötte – semmi kétség –
szertekószál furcsa népség:
barát, kókler, kiskanász.
Ez is szökdös, az is futkos,
lesik: hova lett a butykos,
mert a szomjuk óriás.

Csóka Mária, javasasszony,
hiába él kása-kosztón,
egyszem foga belevás.
Sivalkodó lánykát kajtat
szirity-féle ördögfajzat,
püspök-maszkos, álruhás.

Sürög-forog konyhatündér,
telik már a kerek kondér,
van sercegés-rotyogás.

Hullik abba, föl is abba
békaszóló, medvehagyma –
sziporkázik rőt parázs.

Lárma hallik, dínomdánom,
eszem-iszom – harminchárom
pojáca harmonikáz,
míg a veresképü hajnal
bekukucskál macskajajjal s
elhalkul a vigadás.

Szerte tarkabarka bábu,
kócvitéz és pózna-lábú
pojáca meg a csuhás:
ez is, az is elhanyaglik,
erre nyeklik, arra nyaklik...
Hortyog már a meseház.

Buborékok

(Gulácsy Lajos: Ópiumszívó)

Álomi szempár. Szállnak ezüst buborékok a légben.
Arcokon át arcok ragyogása – ezernyi sugárhoz
gömb kavargó. Nincs tér, se idő, csak az alkonyi visszfény,
mint amikor tükrök sora önmaga mélyibe révül,
messzi korokba kitágul a perc – millió s millió év
tája, szalmatetője meg éji zenéje kigyúl és
látja a bámész: önmaga lépked a bábeli tornyok
rengetegében, míg hallik dübögő dob s távol
síp sikogat – nem tudni miféle korok muzsikája.
Ormóttan kőszobrok alatt körtánc kavargó – száll
pántlika-erdő. Tengerpart az vagy bérc tán, hol a
légben pöttöm szárnyak tengere zúg – lila-kék-zöld
mézmadarak, fönne ében felleg alatt döng-emésztő
holló szálldos – arra alább meg a lomha hajókon
barna legények visznek aranyrögöket, olajat meg
illatozó ananászt. Csupa-csillám város a parton –
énekszó, kopogás, csengők s talpak dübögése.
Szerte sikátor-rengetegen föl-alá kavargó
fűszoknyás lányok, kölykök meg bamba dzsidások.

Kőcsipkés tornyok s lebujok feketéllnek – az éjben
 hőszinü angyal száll, a kezében trombita és kard,
 arca sudár kamaszé. Kardjával akárhol a földre
 rámutat, ott a rögökben táruul vériszamósan
 szörnyü tömegsír. Aztán újra meg újra a csillám
 perc tovatúnik: látni konok hadakat, menetelnek a
 rengeteg éjben, dobban a talpuk a földön – utánuk
 romtemető – lángok lobogása a völgyben, ahonnan
 hallik anyák visitása, leányka-sikoly. Keselyű-had
 kornyad a fákon, búzló patkány jár kolomejkát
 s gyászbogarak hemzsegnek a hullák szájúregében.
 ...Forgó tükrök mélyén sokszorozódik az álom,
 mint vízcseppben amóbák: lángszemü-szelkacagásu
 szűzlány vetkőzik, karján csengettyü csilingel,
 kormos inda-hajában kék-lila pántlika szálldos,
 mellén méz-pötty fénylik, míg a bozontos öléből
 türkiz kígyók csúsznak elő feketén, feketében,
 hánytorgó lények: mind nászi gubancban – alattuk
 örvény táruul: mélyiben ősi világok nyílnak, a
 pusztán sárkány bődül, rettenetes tüzokádó
 rabló s tarlott dombokon át menekülnek előle
 férfiak-é vagy nők? Tán androgynok: se-fiúk, se-
 lánykák – hajdanidőkben akik tudták az ígét, a
 lángja-teremtő szót, meg a szárnyas csillagok álmát...
 Állnak a kősvatagban a dolmenek, árnyuk a porban
 messzire nyúlik, titkuk a zúgó szélbe feloldva –
 megborzong, aki hallja a csöndjük, látja magányuk:
 nincs egy bábész vén se, ki tudná régi regéik.
 ...Ballag a réten a vén pásztor, csupa ránc, szava-vesztőn
 lépdel a nyája után s míg hengergőznek a sziksós
 réten a birkák, rég foga-vesztett ajka motyog csak
 néhány üszkös ígét – emléktelen áll a viharban.
 Kormos felhőn szállnak ezüst buborékok a légben:
 megpördülnek s összekocódnak, egy-egy el-
 pukkan s rajta mi jel volt, felragyogó tünemény és
 hajdanidők üdvözlete, semmibe foszlik. E nyüzsgő
 sanda világ álomtalan, útja se, partja se többé.
 Porlik a jel, mely a csillagok értelmét magyarázta,
 szállnak a szárnyas üstökösök, míg szerte ezernyi
 álomi szempár ámul az éjbe, ahol remegőn a
 távoli képsorok összemosódnak, mint amikor víz-
 tükrön ezüst hullámot vetve cikázik a szellő.

Fecske Csaba

T.D.-talponálló

Talponállóban
legény talpamon.
Bennem sok ló van,
nyúg a nyúgalom.

Jó, bennem van is,
talpam hallgatom,
talán nem hamis
még a halk atom.

Két lábon állok
egymagamban én.
Egy lábon álnok-
ság, gólya merény.

Madarazhatok
még és lózzhatok.
Mit baszogtattok
álnok fityfaszok?!

Egy talpon álló
nem időálló,
hacsak nem ál ló,
szobor számárló.

Én biz l nem hiszem,
hogy állott vagyok,
vagy állat, hiszen
emberni van ok.

Állni egy talpon-
állóban király!
Egész nap talp ön?
Tyúkszem, vagy mi fáj?

Állok, míg el nem
dőnök a földön,
halálom ellen
életem töltöm.

(Talponállóba
csak egy kisfröccsre,
a nyers valóba
Isten kisöccse.)

Rakparti Nagyon Nagy Lajos: Könnycsepp a tengerszempillán

őszi téglá az ember pláne fél
összes szíve a torkában dobog
momentán épp félrekúr (kefél)
a test nem hazud a sejkek boldogok

minden alkalomban a vágy van ott
országos Szabó Lőrinc az eső
ere/s/sz csatorna vagyok
boldog vízcsepp szomorú pihe
ahogy a semmiben szegény elpihe'

brikett vakondszem halk gitárhúr
puturlukban őszlik a penész
ama kapu végül kitarul
megáll az ész

*

az elmálló lágy melegben
árnyékom ottfeledtem
nyárvége van pezsegnek a csillagok
kis tócsákban lábad hozza a vízszagot

*

eljövend a hosszú éj
nem én vagyok benned ne félj
én már nem tudok mert nem akarok
picinyke csávó a vágy nem talál
hajókötel mint hajókötel

*

a nyár elnyúl zölden mint a békanyál
boldogság taknya
úszom hercig baltanyél
ha besötétül éjszakára
huszonöt cent/i/ a szerelem ára

*

a slejm szépen alszik
a reggel sunyin előtolakszik
az álom a remizbe visszatolat
alszik a vakolat mint a váltókezelő
kisiklott sírás
minden elvonat
koztatás minden ugyanaz ha más
is ránciskola faiskola
az ég alja Weöres
az ember kinő a földből hova
visszajáró pénz vagy fölös...

Kovács András Ferenc

Peppino Paviani (Olasz állatmese)

Itáliában, túlhan Pávián,
Élt egy tudós galléros pávián.
Úgy hívták, hogy Peppino Paviani,
De nem volt benne semmi páviáni,
S tömött nyakán bár bolhás volt a gallér,
Kiválóbb lett, mint száz digó gavallér,
Mert tudta: mért likas a makaróni,
S hogy társaságban nyíltan vakarózni
Nem ildomos, ha viszket vádliján,
Kivált, ha bölcs, ha tisztelt pávián
S nagy színművész Peppino Paviani,
Akit Fellini, Scola s Taviani
Is sokra tart – de nagyozni minek?
Filmsztárja volt már Pasolininek,
Betéve tudja Dantét és Boccacciót,
S nem reccsennek rá többet: „Hé, fogadj szót!”
Hozzá hasonló nincs is pávián
Itáliában, túlhan Pávián,
Mert ő művelt, cseppet se páviáni,
S esztéta is: *Dottore Paviani!*
Doktorrá tette Róma meg Bologna –
Hát nem lehet bolháinak bolondja,
Ki bölcselő, ki műértő, ki váltig
Hallgatja Monteverdit és Vivaldit!
Ki fölismeri Leonardót s Giottót,
S nem téveszt össze egy kagylós rizottót
Raffaellóval, mert ő Paviani
Professzor úr, nem holmi páviáni
Jelenség, sőt: Firenze meg Velence
Vendégtanára, nem veszett lelence!
S becsülték is, bármerre vitte lába –
Mért vágyna vissza feszt Eritreába?
Bár szentigaz, hogy túlhan Pávián,
Itáliában nincs a fán lián,
S a tálján nemzet sem túl páviáni!
Töprekedett Peppino Paviani
Finom szivarját szíva pont tüdőre,
S így szólt magához egy napon: „Te dőre!

Hát nem rnegmondá már Szent Fábián,
 A pápa, hogy nem élhet pávián
 Olaszthonban – bármily pallérozottan,
 S tudósként sem bölccsé gallérozottan!”
 Nos, így esett, hogy Doktor Paviani
 Rádöbbsent: sorsa mégis páviáni!...
 És visszatért a furcsa, habri, kába
 Majmok hónába, forró Afrikába,
 S ott Egyetemet alapított rögtön,
 Hol fő tantárgy a majmolási ösztön –
 S mert ösztöndíjat osztott, páviánit,
 Tapsolták is Professzor Páviánit!
 Nem élt azóta ily bölcs pávián
 Itáliában, túlnan Pávián!

Gyűlésező hóemberek

(Transszylván hóseposz)

Kemény tél volt, didergető,
 Jégbe dermedt tó meg berek,
 S összegyűltek idén is a
 Székelyföldi hóemberek.

Eljött Udvarhely, Háromszék,
 Jött sok gyergyói meg csíki:
 Tanácskozni sereglettek,
 Mert őket a fagy sem csípi!

Kiürültek a közhelyek,
 Közterek és játszóterek,
 Hisz közgyűlést tartottak a
 Közkedveltebb hóemberek!

Hegyről-völgyből özönlöttek,
 Tömörültek egy nagy dombon
 Hányini-vetni meg a hópénzt,
 Együtt rágódni a gondon...

Csontropogtató hideg volt,
Rágondolni most sem merek:
Mily görcsösen csikorogtak
Az acsargó hóemberek!

Szónokolt a főhóember
Forgatván szemét, a kokszot:
„Kitartás, atyámfiai!
Gyorsan tegyük le a voksot!

Téltestvérek, mi vagyunk csak
Igaz, vitéz hóemberek!
S megvallhatjuk: itt a sorsunk,
Bár magasztos, ó, nem remek!

Nyugatról támad a locspocs –
Gaz tavasz fúj! Mi lesz velünk?
Fogjunk össze, hosorsosok –
Megtart minket hideg telünk!

Javasolom, hogy e földön
Csak mi vagyunk jó emberek:
Mi, az ősi, hőszerető,
Leghótisztább hóemberek!

Jó hóember kerek fajta:
Jegeket nyal, sört nem hörpöl!
Görbülete is egyenes:
Gömbökből van s csupa körből!

Valljuk: hogyha a tél velünk,
Ugyan kicsoda ellenünk?
Nagy telünk az életterünk:
Másképp tavaszra eltelünk!

Hittel telvén szólítlak föl
Titeket, hős hóemberek,
Hogy mi vagyunk az igazabb,
Hóemberibb jó emberek!

Vesszenek a tavasznapok,
Mert tavasszal sehol vagyunk!
Szépen, sorban szavazzatok,
Vagy elfogyván elolvadunk!”

Szénfogsoruk vicsorgatván
Szavaztak a hóemberek,
Hisz a hőemberség sorsa,
Bár magasztos, ó, nem remek!

Likas lábas, repedt fazék
Kongatott vést, szörnyű gondot
Veresedtek murokhorrok,
Hadonásztak seprúcsonkok.

Összehordtak hetet-havat,
Hahóztak a hóemberek,
S egyhangúlag határoztak:
Csakis ők a jó emberek!

Márciusig is eltartott,
Míg egy szálig szavazott:
Leszavazták, s a naptárból
Törölték a tavaszt!

Hóbortosán hórukkoltak,
Tapsoltak a hóemberek –
Összhőemberség nevében
Csakis ők a jó emberek!

Egymásnak hón gratuláltak,
De már alig havazott,
Mikor közfelkiáltással
Elűzték a tavaszt...

Közben túl nekihevültek
A haragvó jóemberek:
Persze, kissé megizzadtak,
S csepegtek a hóemberek...

Ó, jaj, bármely hős hóember
Dicsősége, mint a hólé, szétcsurog!
Nem marad csak sárba huttyant
Hóbelevanc, vásott fanyél, fél murok!

Ezért van, hogy kikeletkor,
Ha már tavaszt pezseg az ég,
Erdély-szerte az árákszél
S a táj csupa repedt fazék.

Virágot bont kert, domboldal,
Kacsaúsztató meg berek,
Vidám vizek iramlanak –
S nem harsognak hóemberek.

Műhely

Negyvenéves a Gyulai Várszínház

Zappe László

A Gyulai Várszínház és a szabadtéri színjátszás

Az első tíz év, 1964–1973

Mentegetőzéssel kell kezdenem. Nevezhetném módszertani bevezetésnek is, de valóban egy szegény előadó panaszait kell elősorolnom. Amikor fölfogtam, hogy itt, Gyulán a magyarországi szabadtéri színjátszás tárgyában egy tudományos ülésen kell előadást tartanom, megrémültem. Ilyen diszciplína ugyanis, mintha nem létezne. A Magyar Színházművészeti Lexikonban (Akadémiai Kiadó, 1994) ugyan tömör és értelmes szócikk olvasható róla, ennek magyar irodalomjegyzéke azonban mindössze két tételből áll: egy a szegedi szabadtéri játékok történetéről és egy A budai Nyári Színkörről szóló művet tartalmaz. A Budai Nyári Színkör azonban, mint ugyanebben a lexikonban a megfelelő szócikknél is látható, fedett épület volt. Nyári színház volt, de nem szabadtéri. Ugyanez a lexikon nem tud a hetvenes–nyolcvanas években már igencsak működő kisvárdai, kőszegi, egri, egervári, boglárlelleli, székesfehérvári, tác–gorsiumi, diósgyőri, soproni, szombathelyi, tetteyi, győri, visegrádi, tatai, esztergomi, szolnoki állandó vagy alkalmi nyári szabadtéri játszóhelyekről. Kisvárdá különösen jellemző példa, a határon túli színházak fesztiváljánál ugyanis szerepel a Várszínház, önálló szócikként, azonban még utalás formájában sem. Azt az egy sort pedig megérdemelte volna talán, már csak a teljesség kedvéért is.

De nem hibáztathatjuk a lexikon szerkesztőit. A színháztörténeti kézikönyvekben sem találtam önálló fejezetként a szabadtéri játékokat. Azokat mindenféle egyéb szempontok szerint tagolják, a helyszín jellege mintha közömbös volna.

Az okok tekintetében nem szeretnék találgatni. Bizonyára van a tudományosságnak ebben a magatartásában lebecsülés is. Az, hogy a szabad teret főképp a művészileg értéktelen szórakoztatóipar, a hakniipar helyszínének véli a közfelfogás – minden ezt cáfoló tény ellenére is. Van azonban egy érdekesebb vonatkozása is a kérdésnek. Cenner Mihály írt ugyanis egy tanulmányt *A magyarországi szabadtéri színjátszás rövid története* címmel a Margitszigeti Szabadtéri Színpad történetét bemutató kötet számára. Ennek első hivatkozása fölöttébb tudományos műre vonatkozik: a *Pesti Műsorra*. Igaz, a szöveget Hegedűs Géza írta. Ebből pedig az derül ki – ha máshonnan nem tudnánk –, hogy „A XVII. századig a színház maga egy értelmű a szabadtéri vagy ahhoz igen közeli szabad ég alatti színházzal.” A történeti részleteket most elhagyom. A lényeg az, hogy a színház mindössze néhány évszázada költözött be épületekbe, csak néhány évszázada építenek számára külön fedett termeket, és még később költözött a játék kimondottan e célra kialakított üzemszerű létesítményekbe. Ez nyilvánvalóan az élet és a színház polgárosodásával, kapitalizálódásával párhuzamosan ment végbe. Mint ahogy a polgárosodás egy

következő szakaszával, a turizmus, a nyaralási, a fürdőkultúra térhódításával költözött ki ismét a színház a szabad térre, nyáresti kikapcsolódást, szórakozást kínálva. És ez persze nem lehet már ugyanaz a színház, mint amelyik egykor beköltözött kisebb-nagyobb színházi üzemekbe.

Cenner Mihály tanulmánya egyébként kissé telefonkönyvszerű, időrendben felsorolja a szabadtéri színházakat, előadásokat. Értelemszerűen kerülnek ide az első hazai színházi emlékek, amelyek szükségképpen szabadtéri játékokról tudósítottak, majd főúri parkok és iskolai színjátszók produkciói következnek, s mihamarabb megjelennek a kőszínházak, rögtön el is kezdik a színházi emberek keresni a kitérési lehetőségeit. A mai értelemben vehető szabadtéri színjátszás előzményei azonban alighanem csak a húszas–harmincas évek fordulójától számíthatók. Szegeden ekkor indultak meg a Szabadtéri Játékok. A fővárosban sok alkalmi szabadtéri produkció mellett az Állatkertben 1934-től, a Margitszigeten pedig 1938-tól létesült állandó játszóhely. Tatán ugyancsak voltak ünnepi játékok 1933–37 között. Ezeknek a nyári játékoknak a műsora egyáltalán nem mondható igénytelennek. Mindenki tudja, hogy Szeged attrakciója *Az ember tragédiája* volt. A budapesti Állatkertben a *Jedermann*t, a *Peer Gynt*t adták elő, Tatán Oláh Gusztáv rendezett, Ferencsik vezényelt, ment a *Csongor és Tünde* balett-változata (Weiner Leó–Márkus László), Wagner-operák, a *Fidelio*, Dohnányi-táncjáték.

A szabadtéri színjátszás igazi fellendülése azonban a hatvanas években kezdődött, a hetvenes–nyolcvanas években folytatódott, azóta pedig stabilizálódni látszik a helyzet. A hatvanas években több tényező is ösztönözhetette a szabadtéri játszóhelyek keresését. Nem hagyhatjuk említetlenül a kádári konszolidációt annak összes társadalmi és színházi következményével együtt. A hatvanas évek kiegyezése, a reformtörekvések, a háztáji gazdagodó parasztoktól az új gazdasági mechanizmus ígéretéig, az életforma egyfajta sajátos polgárosodását hozták. A turizmus, a SZOT-üdülés, a Trabant–Lada–Wartburg–Skoda motorizáció, a zsebkendőnyi hétvégi telkek sokasodása nyáron megmozdította a lakosság nem csekély hányadát. Ez nyilvánvalóan megteremtette az igényt a nyáresti szórakozásra. Mégpedig országszerte. Másfelől a színházak sajátos helyzete is a nyári lehetőségek keresésére ösztökélt. Nem a nyári mellékkereset lehetőségére gondolok természetesen, bár a nyaralással egybekötött pénzkereset lehetősége talán akkor sem volt egészen elhanyagolható, noha akkoriban rengeteg film és tévéjáték is nyújtott mellékes kereseti lehetőséget, hanem ennél talán még fontosabb lehetett egy sajátosan művészi szempont. A nyári játékok lehetőséget nyújtottak a nagy társulatok merev rendszerének, a maig sokat gyalázott struktúrájának a kijátszására. A korabeli sajtóban ha nyári szabadtéri játékokról esett szó, biztosan lehetett számítani színészek örvendő nyilatkozataira arról, hogy milyen öröm olyan kollégákkal játszani, akiket évek óta nem láttak, milyen lehetőség, más partnerekkel találkozni, mint a megszokottak. Szóval a nyári néhány hét egy egészen másfajta struktúrát kínált, mint a rendes évad. Szinte staggione-rendszert, en-suite játszást. Ezért lehetett, hogy csaknem minden várrom mellett, minden valamirevaló vízparton, barlangban vagy ép palotaudvarban megpróbáltak nyaranta színházat csinálni. Találkozott a színházi szakma és a közönség igénye.

Cenner Mihály adatai szerint a következő helyeken indultak ekkoriban nyári játszóhelyek, játékok, fesztiválok: Gyulai Várszínház, 1963, Szentendrei teátrum, 1969, Szombathelyi Isis-szentély, Tác-Gorsium, 1974, Agria Játékok – Eger 1975, Győri Vízi Színpad, 1975, Pécs Tettye 1976, Diósgyőri Várszínház 1976, Egervári Esték 1978, Visegrádi Vári Játékok 1979, Székesfehérvári Utcaszínház (majd Bányató Vízi Színpad) 1979–80, Boglárlelle 1979, Tata 1979, Kisvárdai Várszínház 1981, Kőszegi Várszínház 1982,

Sárvári Játékszín 1982, Zsámbéki Szombatok 1983, Esztergomi Várszínház 1986. Szabadtéri színpad van még Siófokon, Hatvanban, Pápán, Gyöngyösön, Debrecenben a Nagyerdőn, Miskolcon, Sopronban (Fertőrákosi Barlangszínház), Majkon. És színházi produkciók is meg-megfordulnak a Kapolcsi Napokból mostanra Művészetek Völgyévé terebélyesedett rendezvénysorozaton.

Ezek a játszóhelyeken az igényesebb és igénytelenebb szórakoztatás mellett folyamatosan jelen voltak a kísérletek, hogy kipróbálják mindazt, amit télen, kőszínházban lehetetlen. Természetesen rengeteg volt ezek között a formális próbálkozás. Lovak, lovas hintók, kutyák, no meg autók, motorbiciklik színre hozása például. Székesfehérváron a Bánya-tónál a Csongor és Tünde musical-változatában az ördögfiak motoroztak, Szentendrén, ha jól emlékszem, Shakespeare-hősök. A római romok természetesen klasszikus darabok játzására ösztönöztek, a várakban ugyancsak régi korok jeleníthetők meg a legjobban. S a nyári kis szériák ismeretlenebb, kevésbé játszott, elfeledett művek felfedezésére is készítették a rendezőket, szervezőket. Magyarországon egy egész műfaj is tulajdonképpen ilyen nyári kísérletezésből született meg. A Rock Színház a *Sztárcsinálók*at a győri sportcsarnokban, az *Evitát* pedig a margitszigeti Vörösmarty Kertmoziban adta elő először, az *István, a királyt* pedig a Királydombon a Városligetben adták elő először.

Ebben a sorban különös helyet foglal el a Gyulai Várszínház, amely most ugyan negyvenedik évadát tartja, de valójában azért még nincs negyvenéves, hiszen egy színház születését mégiscsak az első bemutatótól kellene számítani. Ez pedig, az *Hernani* bemutatója, 1964-ben volt.

Az eszme, hogy az akkoriban kiépülő fürdőhelyen, a várban színház legyen, Miszlai Istvántól eredt, aki a békéscsabai Jókai Színház főrendezője volt. Az ötlet születését így beszélte el később, másfél évtized múltán a Gyulai Várszínház 15 éve című kötet számára készült interjúban: „1961 és 1963 között folyamatosan ért a szerencse, hogy sorra látogathattam a nagy európai fesztiválokat: Dubrovnikot, Versailles-t, Avignont, Krakót, Salzburgot. Mindezek valamilyen, történeti jelentőségű várhoz vagy ahhoz is kapcsolódtak. Elsősorban Dubrovnik és Krakó példája ragadta meg képzeletemet.” A célkitűzésekre pedig így emlékezett: „Olyan fesztiválról álmódtam, amely egyszerre lehel életet az ősi falakba és ugyanakkor a színházat is új létformára kelti; amellet «kitörési lehetőséget» is kívántam teremteni a békéscsabai társulatnak, amelyet, úgy véltem, országos viszonylatban kevesebb figyelem kísér, mint amennyire rászolgálna.” A gyakorlati tevékenység pedig a következőképpen nézett ki: „Összesen harminchatszor jártam meg kis Trabantommal a fővárost, kilincseltem minisztériumról minisztériumra, tervrajzokért, vasért, fáért, engedélyekért, győzködtem a műemlék-felügyelőséget: higgyék el, egy színház sem tesz nagyobb kárt a történelmi becsű falakban, mintha szálloda vagy borharapó működne közöttük.” A nyitódarab kiválasztását pedig így indokolta Miszlai: „Amellet, hogy a mű Magyarországon kevésbé ismert, szabadtéren eszményien megvalósítható és nagyszerű szerepeket kínált a csabai társulat vezető művészeinek, volt a választásnak egy szimbolikusabb indoka is. Mindenki hallott a híres »Hernani-csatáról«, arról a viharos összeütközésről, amely az 1830-as ősbemutatón dűlt a konzervatívok és a művészileg-politikailag egyaránt haladó romantikusok között. Nos, úttörő vállalkozásról lévén szó, amelynek akadtak ellenfelei is, szkeptikus elsiratói pedig még többen, az Hernanit afféle csatakiáltásnak is szántuk.”

Nincs hírünk arról, hogy Gyulán 1964-ben újabb Hernani-csata tört volna ki, sőt, tíz év múltán, a Várszínház sikeres indulását hangoztató, összefoglaló írásában Csík Ist-

ván arról is beszámol, hogy az első bemutatónál „inkább a vár dominált: a történelmi kulissza, a látvány, hangulat és atmoszféra. Ez határozta meg a darabválasztást, ez sorakoztatta fel a produkció köré a különféle, jó értelemben vett látványosságokat. Így született meg az előadást bevezető játékok ötlete: a kapu felé vezető úton fáklyával világító alabárdosok sorfala, a park fái alatt szobormereven álló lovasok csoportja, a bástyafalon lezajló őrsváltás, az előadás kezdetét jelző ágyúlövés, s az időről időre felcsendülő fanfár, Erkel Ferenc melódiája” (Színház, 1973/10.)

Szóval a szabad tér, a vár nyújtotta lehetőségek külsődleges kihasználásának a mámoráról számol be elsősorban az emlékező. És a Gyulai Várszínház igazi arculata, sajátossága, jelentősége valóban alighanem a következő években formálódott meg igazán. Ez pedig alapjában a magyar történelmi drámák fölfedezésében, leporolásában, színpadra vitelében valósult meg. Ehhez járult azután 1966-tól egy-egy klasszikus, hogy úgy mondjam, mediterrán vígjáték előadása is. A magyar dráma szerepe a Gyulai Várszínházban ugyan Dobák Lívia témája lesz, de hát a Gyulai Várszínházról, s főképp annak első tíz esztendejéről lehetetlen az itt bemutatott régi és újabb magyar drámák nélkül beszélni. Ezekről lett Gyula az, ami, ezek adták karakterét, ezek szabták meg jelentőségét. Megpróbálok hát fordítani a dolgon: nem arról beszélnek, milyen volt a magyar drámák szerepe Gyulán, hanem milyen volt Gyula szerepe a hatvanas–hetvenes évek magyar drámafelfogásában, a magyar drámáról akkoriban kialakult képünkben, s mindez együtt hogyan kapcsolódott a kor szellemiségéhez, színházi fejlődéséhez.

Az imént azt mondtam, Gyulán nem tört ki Hernani-csata. De mégis fontos helye lett a magyar színházi életnek. Mégpedig az egésznek, nemcsak a nyárinak, a szabadtérnek. A gyulai előadásokat lényegében a magyar országos sajtó teljes figyelme kísérte, a bemutatókról érdemi kritikát közölt valamennyi országos napilap, a *Film, Színház, Muzsika*, az *Élet és Irodalom*, olykor évad-összefoglalókat adott a *Színház*. A Gyulán leporolt, megújított és végre színpadra segített régi darabok, valamint az újabban született történelmi drámák bemutatói a kor legfontosabb szellemi folyamataival voltak szinkronban. A történelmi dráma a Kádár-kor egyik kibeszélési lehetősége volt. Folytak is viták a történelmi parabola lehetőségeiről, érvényéről. Egy út volt az akkor még létező, bár már lényegében döglött szocialista realizmus követelményének megkerülésére. A Gyulán bemutatott magyar történelmi drámák mindenképpen túlléptek két dolgon: a történelmi környezet külsőségeinek pusztá kiaknázásán és a hazafias közhelyek ismételtetésén. A recepcióból, a korabeli visszhangokból az tűnik ki, hogy a maga színházi módján a korabeli történelemszemléleti vitákat tükrözték ezek a bemutatók, a kortársak ezeket pontosan kihallották belőlük.

Az 1965-től követett gyulai várszínházi program azért is kézenfekvőnek tetszhetett, mert a magyar történelmi dráma a magyar színpadokon képtelen volt meghonosodni. Nagy részük könyvben maradt, vagy egy bemutató után elfelejtődött. Bőséges, sok évadra elegendő tárháznak tetszhetett tehát a nemzeti romantikától a kortárs írók műveiig terjedő, a múltat megidéző színi irodalom. És nagy szolgálatnak is érezhették munkálkodásukat a fölfedezők, a fölfedezésben részt vevők. Az egyes ilyen nyári akciókat a kritika többnyire visszaigazolta, a bemutatókat sikeresnek mondta, örült, hogy ismét került egy játszható magyar történelmi dráma. Hogy azután mégis minden maradt a régiben, hogy a Gyulán fölfedezett darabok többsége mégsem támadt új színpadi életre, az nyilván nem a gyulai bemutatón múlt. Nem azon a nyolc bemutatón, amely az első tíz évben volt, sem a későbbiekben, azon a harmincnál több produkción, amikor magyar történelmi drámát játszottak a Várszínházban. Gyula összességében ugyanis mintegy negyven

régi és újra fölfedezett vagy éppen új magyar történelmi drámával kínálta meg a közönséget és a magyar színjátszást.

Az első fölfedezés, 1965-ben Sárközi György *Dózsája* volt, ezt is Miszlay rendezte, mint az *Hernanit*, és azután valamennyi történelmi drámát 1973-ig. Ezek között volt Szigligeti Ede két műve, a *Béldi Pál* 1966-ban és *A trónkereső* 1970-ben, Madáchtól a *Csák végnapjai* 1967-ben, Kós Károlytól az *István király* 1971-ben, Jékely Zoltántól *A fejedelmi vendég* 1969-ben, Áprily Lajostól *A biboros* 1972-ben és Darvas Józseftől a *Hunyadi* 1973-ban. 1967-ben a *Bánk bánt* játszották a történelmi drámák sorozatában – ez nyilván nem számított fölfedezésnek, bár akadt kritika, amely ebben is talált újdonságot, történetesen Tiborc értelmezésében. („Horváth Sándor nagyszerű Tiborca nem öreg, érzelmekre ható, siránkozó koldus volt, hanem indulatában megcsontosodott, lázadó paraszt, aki nemcsak elsóhajtotta-elszipogta panaszát, hanem vádolt és ítélkezett” – írta Csík István már idézett cikkében.)

Amúgy a korszellem már a *Béldi Pál* fogadtatásában is felbukkan. Az egyik kritika szerint: „Miszlay István... okosan húzott a darabból, központba állított két problémát, a törvényesség megsértésének és az igazság kérelhetetlen akarásának problémáját, és máris megtalálták a mával a kapcsolatot.” Ezen túl a „dezilluzionizmust, a magyar nemzeti politikusok talajtalanságát, perspektívtalanságát” tartják említendőnek a kritikusok. (Berkes Erzsébet és Bögel József – *Kritika*, 1966/11.) Jékely darabjával kapcsolatban a történelem ironikus szemléletét említi Koltai Tamás (*Népszabadság*), Szekrényesi Júlia szerint pedig a darab hősei „józan kisemberek, illúziókergetők és számítók” (*Esti Hírlap*). Szóval az ötvenes évek közepén született darabból jellegzetesen a hatvanas évek történelemszemlélete szólt ki. Kós Károly *István király*a Szalontay Mihály szerint „a reálpolitikusnak képét erősítette, a korábbi szent királlyal szemben” (*Népszava*). És éppen a reálpolitikusi adottságok, elszánások hiányát olvassák ki a bírálók Áprily Lajos *A biboros*ából: „A címszereplő Báthori András, a művelt humanista, aki Erdély fejedelmeként csak a jót tudja gyakorolni, ahhoz azonban nem ért, hogy politikuson, agyafúrton, számítóan gyakorolja, így aztán hiába szereti Erdélyt rajongva, hiába óvna meg a havasok felett összezsapó hatalmaktól, határozatlansága miatt népe meghasonlik és székelői őt magát is megölik” (Spiró György – *Népszabadság*). A hasonló észrevételeket még hosszan sorolhatnám a Várszínház produkcióinak korabeli kritikai visszhangjából. Hogy ez a fogadtatása az egyes előadásoknak mennyiben folyt magukból a produkciókból, és mennyiben a korszellemből, azt persze látatlanban utólag nemigen tudom megállapítani. Biztos, hogy a kritikus sokszor azt látja, amit vár, illetve amit várnak tőle, de gondolom, a színház sem szabadulhat egészen a korszellemtől meg az elvárásoktól. Úgy gondolom, Lukácsy Andrásnak is igaza lehet, aki történetesen a *Bánk bánt* előadásáról azt írta: „Miszlay Istvánnak láthatóan nem volt újszerű koncepciója Katona drámájával kapcsolatban, egyszerűen *szabadtéri* Bánkot akart rendezni – egyébként az *első* *szabadtéri* Bánkot –, és arra ügyelt, hogy a játék stílusa megfeleljen a szokatlan környezetnek, hogy a cselekményt a vár falai közé transzponálja.” Nem szeretném tehát azt állítani, de még csak sugallni sem, hogy Miszlay szándékosan, tudatosan alakította volna amolyan aktualizáló-politizáló parabolasorozattá a gyulai történelmi drámaprogramot, mindössze annyit gondolok, hogy az elkerülhetetlenül magára öltött ilyen vonásokat is.

Különben a legjellegzetesebb ebből a szempontból a *Csák végnapjainak* előadása. Erről maga az átdolgozó, Keresztury Dezső is beismeri, hogy lényegében a visszájára fordította Madách darabjának tartalmát: „Az idegenek ellen támadó parttalan monológ helyére a régi és új világ küzdelme került. Csák Máté alakja (...) úgy tűnik fel, mint annak

a régi, a maga korában igaz és érdemes világnak a képviselője, amely felett eljárt az idő... Róbert Károly pedig az új világ képviselője. A világpolitikai hatalmak ültették a magyar trónra, de ő függetlenedett tőlük; »akarataiba veszi fel sorsa kényszerűségét«, hivatásának, egész életre elkötelező kötelességének tudja azt, hogy békében egyesítse és felvirágoztassa a feudális anarchiában szétesett nemzetet.” (*Film, Színház, Muzsika*) Az ilyen mondatok olvastán 1968-ban nem lehetett nem Kádár Jánosra gondolni, akiről persze akkoriban még dicséretképpen sem lehetett volna ilyeneket egyenesben írni vagy nyilvánosan mondani. Az átdolgozónak ezt a törekvését valamennyi kritika vissza is igazolta: „Ez a dráma aktuálisabb, fontosabb mondanivalót közöl, mint az eredeti” – írta Rideg Gábor a *Magyar Hírlapban*, „Az új dráma vezérszellemé Róbert Károly, aki a kor parancsát megértve, leszámol az egyesített országot szétbomlasztással fenyegető Csák Mátéval. Ez a történet régi és új eszmények összecsapásának története.” – írta Sándor Iván a *Film, Színház, Muzsikában*. Koltai Tamás szerint Keresztury „a történelmi valóságnak és a társadalmi igazságnak megfelelően állította helyre a drámát, megtartotta a mű szerkezeti vázát, de mai gondolatokkal oltotta be elkorhadat szellemiségét”. Majd Csák és Róbert Károly alakjának jellemzéséből arra a következtetésre jut, hogy „kettejük konfliktusa történelemszemléletünk realizmusáról folyó vitáinkat gazdagítja” (*Népszabadság*). Vita tulajdonképpen egyetlen ponton támad ezúttal. Koltai szerint: „Nem Madách drámája ez már, szögezzük le mégis: Keresztury munkáját nem érezzük szentségtörésnek. Nemcsak azért, mert megőrizte a Madách-mű érényeit (...), hanem azért sem, mert szándéka azonos Madáchéval: történelmi párhuzammal szólni a kortársakhoz.” Ezzel szemben Rideg Gábor így írt: „Vitatható, hogy a beavatkozásnak ilyen mértéke megengedhető-e vagy sem, érdemes volt-e felkutatni drámairodalmunknak ezt az emléket, ha színpadra vitele csak így volt lehetséges. Vitás kérdés az is, vajon a mű szempontjából mi a lényegesebb? – az alkotó költői igazsága vagy az ábrázolt korra érvényes történelmi igazság” (*Magyar Hírlap*). Létay Vera pedig úgy látja: „Madáchnak tulajdonítani azonban – miképp a színlap teszi – olyan elgondolásokat, amelyeknek éppen az ellenkezőjét akarta kifejezni, a nemes és tiszteletre méltó indíték ellenére is, vitatható” (*Élet és Irodalom*). Valójában ez utóbbi mondatok nem az átírással vitáznak igazán, hanem a színlappal, mégis ezek is tükrözik a hatvanas évek szellemi életének egyik központi problémáját: miképpen szabad vagy illik, vagy kell bánnunk a klasszikusokkal. A korszerűsítés, az aktualizálás jelenik itt meg – ekkor még problémaképpen.

A Várjátékok történelmi drámasorozata tehát – ismétlem – mindenképpen benne volt a kor szellemi életének fő áramlataiban. A tizedik évadban azonban már talán joggal vetődött fel a kérdés: meddig lehet ezt csinálni? A kezdetben talán végtelennek tetsző tárház mintha máris kimerült volna. Évfordulós cikkében Csik István már arról értekezik, hogy „egyre kevésbé látszik valószínűnek, hogy könyvtárak mélyéről, a különböző gyűjteményekben porosodó kéziratokból további kész drámák bukkannak fel (...) Annak pedig, hogy a századvégi »műemlékvédelemhez« hasonlóan, cirádás-cikornyás drámairodalmat hamisítsunk magunknak, semmi értelme” (*Színház – 1973/10*). És ebben az évben, 1973-ban már nem is a könyvtárakban kereskedik a Várszínház, hanem pályázatot hirdet, és az erre beérkezett művet, Darvas József regényadaptációját, a *Hunyadit* mutatja be, a következő nyáron pedig Száraz György darabját, *A nagyszerű halált*. Ez azonban már a következő történet.

Az első tíz esztendőéhez hozzátartozik még egy nagyon fontos vonulat. A harmadik évadtól kezdve minden nyáron előadtak egy-egy klasszikus vígjátékot 3is. 1966-ban *A néma leventét* Vass Károly rendezte, 1967-ben a *Huncut kísértetet* Both Béla, 1968-

ban *A fogadósnet* (azaz a *Mirandolinát*) Békés András, 1969-ben Lope de Vega darabját, *A furfangos menyasszonyt* Giricz Mátyás. A következő három évadban pedig Sándor János rendezte a vígjátékokat, Calderóntól a *Két szék között a pad alatt*-ot, Moreto Augustintól a *Donna Dianát*, Racine-tól pedig *A pereskedőket*. A felfedező szándék ebben a sorozatban is tetten érhető, a kritikákból pedig főképp az olvasható ki, hogy ekkoriban elsősorban Sándor János rendezései keltettek feltűnést. Barta András szerint: „Ha Sándor Jánosnak és a gyulai alkalmi társulatnak ez most nem sikerült, akkor ennek oka alighanem az, hogy mindenáron többet vagy úgy is mondhatnánk *mást* akartak, mint amit a választott mű kínál. A Szerb Antal által nagyon pontosan társalgási vígjátéknak minősített darabot helyenként vaskos komédiának, a bevezető játékban pedig *commedia dell'arté*nek vették” (*Magyar Nemzet*). A harsány játékmódot, a túl sok ötletet mások is kárhoztatták, általában elismerték viszont a környezethez való alkalmazkodás igyekezetét: „Sándor Jánosnak az a szándéka, hogy környezetet teremtsen az előadott darabnak, már a *Két szék között a pad alatt* című Calderón-komédia tavalyi bemutatóján is megmutatkozott. Ott sikerült a rendezőnek olyan eleven életet teremtenie a darab világán belül, amely szervesen illeszkedett a vár hangulatához. Az élmény jelezte a gyulai várjátékok legjobb lehetőségeit: amit látunk, pontosabban, amiben *részt veszünk*, színház is, látványos népünnepély is, kor- és színháztörténet is” (*Népszabadság*). Sándor János rendezéseiben alighanem a hetvenes években megújuló magyar színjátszás új stílári törekvéseivel is találkozhattak a nézők.

Befejezésül magam sem mondhatok mást: Gyula első tíz éve, de jobbára a többi harminc is, részt vett a magyar szellemi életben, annak fontos szereplője volt, és színház-történetet is írt.

Thuróczy Katalin

A Gyulai Várszínház „Sík-korszaka” (1973–94)

Sík Ferenc Békéscsabán született 1931-ben, itt is érettségizett. A háború után Fėja Géza lett a könyvtár vezetője, ő adta először kezébe a nevesebb magyar szerzők műveit. Gimnáziumi osztályfőnöke Rábai Miklós – a Magyar Állami Népi Együttes későbbi vezetője – hatására kezdett táncolni, és lett tagja a neves táncegyüttesnek. Ebben az időben ismerkedett meg Kodály Zoltánnal, akinek szellemi hatása végigkíséri életén. Elvégzi az ELTE BTK magyar–történelem–francia szakát, majd 1963-ra a Színművészeti Főiskolát is, ahol Nádasy Kálmán tanítványa, 1963–65-ig Egerben rendez, 1965–82-ig a Pécsi Nemzeti Színházban rendező, később főrendező. Szoros alkotói kapcsolatba kerül Illyés Gyulával, és innen már egyenes út vezet a neves magyar írókig, Sütő Andrásig, Székely Jánosig. 1973-tól a Gyulai Várszínház művészeti vezetője, 1982-től a budapesti Nemzeti Színház rendezője, 1991-től főrendezője. Munkáját 1970-ben Jászai-díjjal ismerik el, 1975-ben érdemes, 1985-ben kiváló művész, 1988-ban A Magyar Művészetért Díjat, 1994-ben életműéért Kossuth-díjat kap. 1995-ben hal meg váratlanul.

1988. Új Tükör (Csáki Judit: *Negyedszázad* – interjú Sík Ferencsel)

„Ráment az életem a magyar drámára... de hát én ragaszkodtam a magyar drámához. Néhányszor „igazoltam”, de mindenkor keservesen. Szívós küzdelmet folytattam azért, hogy a magyar színház is létrehozza azt, ami az elmúlt időszakban szerintem elengedhetetlen feladata volt. Azt, amit a filmeseknél ugyanez a nemzedék csoportba verődve vagy egyenként megcsinált: jelenünket és múltunkat sikerrel emelte be a kultúrába. A prózaírók érintett generációja is teljesítette ezt a hivatását – a színház, pontosabban benne az én nemzedékem nem.

– A magyar színházi kultúra kiemelkedő értékei csak nagyon ritkán épültek be a magyar kultúra szellemiségébe; és nem forrtak össze azzal... a küldetészerűen vállalt, fontosnak tartott magyar drámákból sokszor gyenge előadások születtek – nemegyszer az én közreműködésemmel –; a kiemelkedő színházi produkciók, esztétikai felsőfokok viszont nem azokból a művekből jöttek létre, amelyek nekünk és rólunk szólnak.

– Nem tudom mért van ez így, csak azt tudom, hogy valami végleg elmaradt a magyar színházban. A mi nemzedékünk... nem végezte el ezt a hivatását... ennek a bizonyos esélynek – nevezhetjük színházművészeti küldetésnek is – a kihagyása azért fáj, mert időközben a helyzet más lett, s a kihívások is változtak. Az az esély tehát végleg elveszett.

– Gyulán sem valósult meg, kár lenne áltatni magunkat. De ott legalább markánsan látszik a küzdelem, s én állandóan felelni próbáltam a kihívásra – persze az utókor ezt aligha fogja értékelni...

– ...Az én szerepem: a váltóórré. Segíteni, hogy simán menjen a vonat, megakadályozni a kisiklást, a vakvágányt... Én szépen, folyamatosan szeretném; megőrizni az eredményt, a bukások tanulságait, megtartani a használhatót és kidobni, ami nem kell...

...a számok tükrében: 1973 és 94 között a Gyulai Várszínház 82 darabot mutatott – be és ebbe nem számoltam bele a gyerek-előadásokat, operákat, kisebb nagyobb versműsorokat, hangversenyeket, csupán a szó klasszikus értelmében vett színpadi műveket – ezek közül 51-et akkori kortárs szerző írt.

1973-ban vette át Sík Ferenc a Várszínház vezetését. Akkor már csaknem kilenc éve a Pécsi Nemzeti Színház rendezője, főrendezője volt. A magyar színházak történetében először, céljával a kortárs magyar drámák előtérbe helyezését, játszását tűzte ki. Méltó segítőtársa volt ebben Czimer József – ő hozta össze Illyés Gyulával, és hármójuk közös munkájának nem maradt el az eredménye, az addig közepesen polgári pécsi színház a figyelem középpontjába került, sorozatban születtek az Illyés-bemutatók.

Gyulára kerülve – figyelembe véve a vár történelmi hangulatát –, megkísérelte itt is kortárs szerzők darabjait színpadra állíttatni, bővítve a határon túli magyar írók műveivel. A Sík Ferenc névvel jelzett korszak első bemutatója a Miszlay István rendezte *Hunyadi* – Darvas József darabja. Darvas akkoriban az elismert írók közé tartozott, aki drámaíróként is jelentős sikereket mondhatott magának: a *Kormos ég* (1959), a *Hajnali tűz* (1961) és a *Részeg eső* (1964) után két történelmi drámát is írt, a *Zrínyit* 1967-ben, és Gyulai Várszínházban bemutatott *Hunyadit*, amelyben a történelemben felelősen szerepet vállaló ember cselekedeteinek politikai és morális vetületeit vizsgálta. A nagyszabású, látványos produkció sikert aratott, noha a színház műszaki feltételei akkor még nem feleltek meg az igényesebb produkciók támasztotta követelményeknek.

Az ugyanebben az évben színpadra kerülő *Pathelin mester* bemutatója – amelyhez Hubay Miklós írt előjátékot – például technikai hibák miatt összeomlott:

„... kétszer akadt meg az áramellátás, a transzformátor kiégett, a műszaki ellenőrzés készségét ellátó autó valahogyan eltűnt, az ügyeletes szerelő nem tudott megbirkózni a bajjal... A villanyincidens mindenekelőtt a Hubay Miklós által írott (s az 1955-ben született, majd most a szabadtéri előadás igényeire átformált) Előjátékot érintette és szakította félbe kétszer is.” (1973. Magyar Hírlap, Geszti Pál „Pathelin mester”)

Maga az előadás sikert aratott, lévén kellőképpen profán, szemtelen, mulattató, elnyerte mind a közönség, mind a kritikusok szimpátiáját.

1974-ben már határozottabban körvonalazódik Sík elképzelése. Ugyan a két nagyszínpadi produkció közül az egyik, Tirso de Molina: *Zöldnadrágos lovag* című bájos történelmi vígjátéka, de a másik, a Sík rendezte darab, súlyos történelmi tragédia. Ha ismerjük a kor – azóta sajnos ismét divatba jött – nézeteit, tudhatjuk, mekkora merészséget jelentett a hagyományok megtörése, az hogy nyári, szabadtéri előadáson nem vígjátékot, komédiát, igénytelen, könnyű műfajú művet, hanem katartikus élményt nyújtó tragédiát mutat be egy színház.

„Évek óta ingerült viták parázslanak föl a fővárosi szabadtéri színpadok nyári műsorairól. Sokan úgy vélik, hogy a kánikula fölös számban csalja elő kulturális életünk szeplőit, a habkönnyű, suta, együgyű vígjátékokat, az olcsó sablonokkal mulattató operettekét. A közönség érdeklődésére, megváltott jegyekben kifejezett szavazataira, a forróságra hivatkoznak a programok szervezői. (Úgy vélik, hogy a melegben – a fizika törvényeivel ellentétben – összezsugorodik, kisebbedik az igényes szórakozást igénylők tábora és a színvonalas művek befogadásának képessége...) A vitázók figyelmét tisztelettel fölhívom Gyulára... Július elején magyar történelmi drámával nyitnak. Ósbemutatóval, ha megfelelő mű találtatik. A nehézszeretű, meggondolkoztató, tragikus históriai játékot könnyebb, oldottabb, csendes mosolyt fakasztó, vidámságra hangoló darab követi.”

(1974. Petőfi Népe, Heltai Nándor: Színészek a várban)

Nos, találtatott megfelelő mű, Száraz György: *A nagyszerű halál* című drámája. A választott téma előrevetíti a mű hangulatát: az aradi tizenháromról, a magyar történelem tragikus sorsú mártírjairól szól a darab. Az író gondolati síkon végigjárja a halálra ítélték szenvedéseinek, kételyeinek valamennyi stációját, a felcsillanó és szertefoszló re-

ményt: talán mégsem kell meghalni, vitáikat, terveiket, amelyek már nem valósulhatnak meg, gyakorta gyűlölségeiket, hiszen ők is emberek, telve felgyülemlett indulattal, végül a hősi halál vállalását, belátva, csak ily módon őrizhetik meg magukat, hitüket, emberségüket, csak így maradhatnak hűek esküjükhöz.

A szerző, Száraz György, így nyilatkozott a darabról: *„Az aradi tizenhárom ötnegyed évszázada egységes szoborcsoportozatot alkot a nemzeti emlékezet panteonjában. De ha nevéket kérdezzünk, kiderül, hogy a műveltebbek is csak négyet-ötöt tudnak összekotorni emlékezetük legaljáról. De minek is? Hiszen ők: a tizenhárom aradi vértanú. Nincs arcuk, nincs egyéniségük, nincs nevük. Előéletük sincs, tetteik feledésbe merültek... Gyáva nem akadt köztük, mind szépen haltak meg... De nem voltak forradalmárok. Politizáltak, pártot ütöttek, intrikáltak és féltékenykedtek; egykalapba ráztak kasztszellemet és katonai öntudatot, barátságot és nemzeti érdeket... nekik kellett fizetni mindenért és mindenki helyett... (1974. Pesti Műsor Száraz György: A szerző a darabról)*

Sík balladai hangulatot teremtve, oratorisztikusan értelmezte a darabot. A várfokra állított bitófák sora, a gyertyás halottsirató asszonyok sorfala, a színpadon bútorként használt koporsók csak fokozták a drámai légkört. A siker nem maradt el – a nézők cáfolták azt a megalapozatlan feltevést, miszerint nyáron csak könnyű műfajú darabokat érdemes játszani –, és kezdetét vette egy páratlan színházi kísérlet, olyan, amilyen sem addig, sem azóta nem volt Magyarországon: évente új és új kortárs szerzők által írt történelmi drámák sorozatos bemutatója.

1975-ben Gyula városa és a nyári játékok vezetői közösen, meghívásos drámapályázatot hirdettek, ezzel is serkentve az írókat: írnanak a várszínpadra történelmi darabokat. Nem tudom szám szerint hány pályamű érkezett, de kettő közülük színpadra kerülhetett. A nyári szezon első bemutatója Veress Dániel határon túli magyar író *Véres farsangja* lett. A történelmi dráma főhőse Báthory Zsigmond, Erdély XIV. században élt fejedelme. A darab szemlélete meglepő: azt bizonyítja, vezeti végig, hogy a fejedelem nem saját elhatározásából lett véres kezű zsarnokká, hanem tehetségtelenségből. Rém-tetteinek fő motiválója saját tehetetlensége: nem képes a rábízott országot vezetni, nem képes megoldani a történelmi helyzetet, amelynek – akaratán kívül – főszereplője. A mellékszereplő két Báthory: a nőfaló Boldizsár és a bíborosi széket uralkodói trónra cserélő András, Zsigmondhoz hasonlóan, csúfosan elveszíti a játszmat. A darab bár tehetséggel íratott, sok hiányossággal küzdött, amelyeken még a rutinos rendező, Sík sem tudott változtatni. A cselekmény fonalán csomók, hurkok és bogok keletkeztek, nehezen követhetővé vált a történet. Ami dicséretre méltó: a szándék, a kísérletező kedv, amely lehetővé tette a nézőknek, alkotóknak egyaránt, hogy új gondolati utakat járjanak be.

A másik nagyszabású várbéli produkció ugyancsak a drámapályázatra érkezett, Görgey Gábor *Törököt fogtunk* című gunyoros-szellemes darabja. Alapötletét egy Gyuláról szóló históriás énekből merítette a szerző, amely szerint a XVI. század végére lanyhult a háborús kedv, törökök és magyarok kevesebb kedvvel kaszabolták egymást. A képzeletbeli Gyapjas várában – amolyan harmadosztályú végvárcskáról lévén szó – a katonák nem teljesítik a király által előírt „normát”, ezért nem kapják meg az őket illető zsoldot. Török fejek kellene hát, de ezeket nehéz beszerezni, mert a muzulmán hadak nagy ívben elkerülik a várat. A vár élelmes ispánja egyezséget köt a szemben álló ellenséges hadak parancsnokával, hogy az a túlbuzgó, karrierista törököket átküldi a várba, így két legyet ütnek egy csapásra: meglesz a kellő számú levágott fej a magyaroknál, a török vezér pedig megszabadul kellemetlenné váló katonáitól. Remekül működik az üzlet,

mígnem egy Tinódi Lantos Sebestyénhez hasonló vándor dalnok fel nem buzdítja a vár népét, akik gatyába rázott lelkiismerettel le nem kaszabolják a szerződés megújítására érkező török küldöttséget.

A darab második része itt is kuszábbra sikerült, Görgy próbált műfajt váltani, gúnyoros-szellemes abszurdból melodramatikussá forgatva a cselekményt. A rendező, Sándor János sem tudott mit kezdeni a helyzettel, így sikeres, de nem maradéktalanul jó előadás született. Ami érdeme, sikerült olyan nagy neveket lecsábítani a várba, mint Cserhalmi György, Pécsi Ildikó, Körmendi János.

A Várszínház programja bővült: hangverseny és kétrészes „folklor-játék” színesítette, táncgyüttesek, népi zenekarok fellépésével.

1976-ra a Gyulai Várszínház a szabadtéri rendezvények legrangosabbjává lépett elő. Megtartva az előző év populárisabb rendezvényeit: folklor-játék táncgyüttesekkel, zenés irodalmi séta, Ex Antiquis koncert – két nagy, és két kisebb színpadi produkcióhozott létre, mind a négy élő magyar szerző műve.

A Várszínházon Marton Endre rendezésében, Sinkovits Imrének, Kálmán Györgynek, Kállai Ferencnek és a Nemzeti Színház legjobbainak közreműködésével bemutatták Keresztury Dezső *Nehéz méltóság* című, Zrínyi Miklósról szóló történelmi drámáját. *„Egy Zrínyi-dráma fő kérdése csak ez lehet: miként képes élni, küzdeni és meghalni az az ember, aki a helyzet kilátástalanságát mindenkinél jobban látja s mindenkinél mélyebben átérzi. És hogy ez az ember, minden más lehetőséget elvetve, megmaradt önmagának és magyarnak, nem alkudott, hanem élt és meghalt szerencsétlen hazájáért: ez teszi Zrínyi Miklóst nemzeti hőssé, és ez teszi drámái hőssé is. Keresztury Dezső... koncepciója e felismerést öltözteti drámái formába. Hiszen ezért választotta cselekménye idejéül az utolsó eszten-dőt, ezért zárta be a sokat utazott hőst a csáktornyai várba... Erre az utolsó évre már megkoptak, elhullottak az illúziók, és maradt a szembenézés a póre, borzongató valósággal.”* (1976. Színház. Szántó Judit: A drámaíró nehéz méltósága)

Az előadás valódi, nagy siker. Közönség és színészek együtt ünnepelnek. Nagyformátumú alakítások, elegáns, nagystílusú rendezés – Gyula a magyar színházi élet középpontjába került.

A tragédiát vígjáték követi – Illyés Gyula: *Dániel az övéi között...* ugyancsak parádés szereposztással, a főszerepeket Mensáros László, Halász Judit, Jordán Tamás játssza, a darabot Sík Ferenc rendezi. Talán még sosem alakult ki író és rendező között ilyen bensőséges munkakapcsolat, mint Illyés és Sík között. Az akkor már nem fiatal író sorozatban írja a pécsi színháznak a darabokat, ahol évente be is mutatják azokat. A magát dunántúlinak valló író, aki Ozorát tartja az ország közepének, ebben a művében a békési, Gyula környéki protestáns falvak múltját fürkészi. Nem kell túl mélyre nyúlnia emlékezetében, hiszen anyai ágon egyik őse ezen a környéken szolgált, mint protestáns pap, és itt épített templomot falujának. *„Nagyatyai emlékektől még előbbi nagyatyai emlékekhez haladva már az ezerhatszáz éves békési tájain gyalogoltam, én, a dunántúli jöttment. Amikor ez a táj még lápvilág volt, akár a Sárrét: mocsárlakó pákászokkal, szegénylegényekkel, hitvallókkal... A legmélyebb múltba várt a legelőbb jelen. Ritkán tudtam így magamról beszélni, mint e vígjáték hőseinek, a világmentő sárréti prédikátornak a nyelvével...”* Innen tehát a darab alapötlete: Dánielt a sárréti fiatalembert községe angliai tanulmányútra küldte – a darab indulásakor éppen hazafelé készülődik. A vígjáték klasszikus szabályai szerint vikáriusának lánya, Deborah beleszeret, és vállalja, hogy elkíséri a vadregényes magyar pusztára. Az angolok elborzadva menekülnek vissza csendes polgári hazájukba,

látván a sárréti viszonyokat, Dániel természetesen marad, és paticsból építi meg a maga templomát Isten nagyobb dicsőségére és az egyszerű, szegény emberek épülésére.

Az előadás valódi sikert arat, nemcsak a nézők előtt, hanem kényes ízlésű szakmai körökben is. A kritikusok kénytelenek elismerni, a könnyedség és a magas művészi színvonal nem zárja ki egymást.

Síknak még ez sem volt elég, a vár mögötti nádas szélen, éjszakai előadásban mutatta be Lászlóffy Csaba *Nappali virrasztás* című háromszemélyes kamaradarabját, amely 1849-ben játszódik, és a bujdosásban találkozó Bajzáról és Vörösmartyról szól. Mintha filmen elevenedett volna meg a valóság a nézők körül, tüzek lobogtak, közeledő lódobogás jelezte: fegyveresek keresik a bujdosókat, s mindezt a csillagos ég alatt, a környékbeli békák zenei aláfestésével. Varázslatos előadás született – olyan nagy sikerrel, hogy – szokásától eltérően – a következő évben is műsoron tartotta a Várszínház.

A választékot bővítette Kocsis István *Bolyai János* című monodrámája, amelyet Piróth Gyula adott elő a vár lovagtermében.

1977-ben pedig mintha a sokat is tetézni akarná Sík, a három új magyar darab mellett, passiójátékot, monodrámát és neves színészek előadóestjeit is műsorra tűzi.

Az első bemutató Hernádi Gyula *Szép magyar tragédiája*. „*Megszoktuk, hogy Gyulán olyan együttesek szerveződnek, amelyek a színház teremtőit, az írókat, a rendezőket, a színészt, a scenikust nem egymás előtt, egymás kárára akarják érvényesíteni... – kezdi kritikáját Illés Jenő – Hernádi Gyula Szép magyar tragédia című darabja olyan színszerű, fordulatos, látványosságra csábító színpadi mutató, amelyben a groteszk, a tragikus, sőt bohózat elem a reális lélekrajzi villanásokkal elegyedik, látomás a történelemtől és a történelemben helyét, célját kereső emberről...*” (1977. Film Színház Muzsika Illés Jenő: A szabadságharc utóéletei).

A darab középpontjában két emigráns áll, akik 1849-es kudarccal harcostársakból ellenfelekké válnak. Egyikük forradalmár marad és Mexikóba utazik harcolni a népszabadságért, másikuk itthon építi légvárát, hazaszeretetre hivatkozva szövöttek a reakciós hatalmakkal, árulásait érzélgős, hazafias mázzal vonva be. Hernádi világosan és pontosan rajzolja meg a két utat: azt, amelyben az egykori szabadsághős személyes karrierjét építve behódol a zsarnokoknak, és a másikat, a nehezebbet, amely az egyetemes függetlenség kivívásától reméli a magyar ügyek megoldását is. Az előadást Szinetár Miklós rendezte, árnyaltan, biztos kézzel, elegánsan. Ami kuriózum: a darab songjait Bereményi Géza szövegeire Cseh Tamás írta és énekelte.

Az évad második bemutatója a Garai Gábor írta költői mű, az *Orfeusz átváltozásai*. A vár melletti tó vizén, a parton és a két szigeten játszódik a cselekmény. A nézők maguk is a vízen lebegnek pontonokból összeállított nézőtéren. A látvány páratlan: vízitündér szalad a víz felszínén (Bakó József scenikus találmánya a vízfelszín alatti palló), Charon szuszogva evez ladikján az innenső- és az alvilág között, a Hold tányérja tükröződik és békák száza szolgáltatják a háttérzenét. A Pécsi Balett táncosai, mintegy megkettőzve a főszereplők személyiségét, tánccal kísérik a színészek játékát. A baj csak az volt, hogy Garai bensőséges költői szövegét elnyomta a flóra és fauna. A látvány és a mikrofonnal kierősített színészi hang nem vált egységessé. Nagyszerű próbálkozás volt, amelynek tanulságait levonta a rendező, Sík Ferenc. A siker természetesen így sem maradt el, és a szokatlan előadás még több nézőt vonzott a Várjátékokra.

Eközben a Gróza-parkban a Ruszt József rendezte *Magyar Passió*ban olyan színészek játszanak, mint Jordán Tamás, Kézdy György, Szakácsi Sándor.

„*Még bizonyára sok meglepetést tartogat számunkra a »csillagszínházak« szezónja, de az*

máris megállapítható, hogy Páskándi Géza *Távollévők* című tragikomikus bohózatának előadása a nyári évad egyik legizgalmasabb eseménye. . .” írja Tiszai Lajos a Békés Megyei Népujságban. „... Valló Péter rendezői felfogásában nem időhöz kötött mű. A törökök – mint ellenség – exponálása csak fikció, amennyire a másik tábor is vegyes: a kalapos királytól a markotányos nőn, a K.u.K katonán keresztül ott van Páskándi különösen szerkesztett »hadsergében« a hadfővá sose váló polgár, és businessman is... Nincs szükség olyan győzelemre, amelyben mind a két fél elpusztul, mondja Páskándi összefonódó gondolatainak egyik láncszeménél...” A siker – annak ellenére, hogy a második rész kuszább szerkesztésű a kelletnél – nagy.

Az 1978-as évad oly bőséges programokban, hogy a pusztá felsorolása is sok. A várszínpadon a szokottnál korábban, már június 30-án megtörtént az első bemutató: Sárospataki István *Kőműves Kelemennéje* került színre Rakovszky Tibor rendezésében – a főszerepet Ronyecz Mária játszotta –, közben a strandon Hegedűs Géze *Fehérlófia* című mesejátékát mutatják be Nagy András László rendezésében. A vár mögötti parkban *Kocsonya Mihály házassága*, és a Mocsár Gábor írta *Az özvegyi hűség*, a vár lovagtermében román és szlovák nyelvű előadások, a Gróza-parkban Madách Imre *A civilizátor*. Utcai bábjátékok, folklórműsor, monodráma szerb nyelven...

Eközben a vár színpadán Székely János *Caligula helytartója* című, legendássá vált előadását próbálja Harag György. A darab azóta a magyar klasszikusok közé emelkedett, akkor új volt és pontos, fegyelmezett gondolkodásával, letisztult gondolataival, kristálytisza dialógusokba szerkesztett filozófiai eszmefuttatásaival a zsarnokság és szabadság határaitól – sokkolóan hatott a közönségre. „*Színpadainkon ritkán látni ilyen tiszta, a néző figyelmét a mélység felé vonzó értelmezést. Harag György előadása... salak és sallangmentes. Elméletben eddig is közhelynek számított az, hogy az irodalom és a színház szembeállítását ál-ellentét. E hitünk és tudásunk jeles gyakorlati bizonyítéka ez a gyulai Székely-bemutató*” (1978 Színház, Szekrényesy Júlia: Az erkölcs helytartója)

Bármennyire érdekes is volt az utána következő bemutató, Gobby-Fehér Gyula jugoszláviai magyar író műve, az 1302 és 1307 között játszódó, a tatárdúlás és IV. Béla király halála utáni zűrzavaros időszakban játszódó *A budaiak szabadsága* a Caligula sikerével nem vehette fel a versenyt.

Az 1979-es nyári évad ugyanolyan bőséges, mint az előző. Nyolc produkció került színre, ebből négy kortárs, történelmi dráma. Műfajilag is igen változatosan: monodrámától (Maróti Lajos: *A számkivetett* – Sinkovits Imrével Dante szerepében, és a Bethlen Miklós *Önéletírásából* Nemeskürthy István által összeállított: *Noé galambja* Bánffy György előadásában) a nagyszínpadi monstre produkcióig mindent megtalálhatunk benne. „Mellékprogramként” az akkor már világhírű Pécsi Balett táncolt a Tószínpadon három este Bach, Monteverdi és Orff zenéjére, a Várfürdőben pedig ismét gyerekelőadás készült – nemes anyagból. Olyan kitűnő színészek előadásában, mint Tyll Attila, Káldy Nóra Koncz Gábor láthatták a nézők Tamási Áron *Öldögölés* című mesejátékát.

A Várszínpadon először Nemeskürthy István *Szép ének a gyulai vitézekről* című drámáját mutatták be Szász Péter rendezésében, a neves filmrendező ritka színházi kirándulásainak egyikeként. „*Ha jól belegondolunk* – írja Sass Ervin, a Békés Megyei Népujságban – egyszerűen érthetetlen, hogy a várszínház 15 éves fennállása óta csak mostanra jusson eszébe valakinek, hogy drámát írjon az 1566-os tragikus végű várvédelemről, a gyulai vitézekről és az ugyanúgy tragikus sorsú főkapitányról, Kerecsényi Lászlóról... Kerecsényi László magatartása, szerepe az 1566-os bukásban évszázadok óta tisztázatlan; történetírásunk sokszor homlokegyenest ellenkező dolgokat állít róla, még halálának körülményei sem bizonyosak.”

Nemeskürthy a hiányos-hézagos történelmi lejegyzéseken kívül csak az 1556–66 között született históriás énekre támaszkodhatott, amelyet ismeretlen szerző jegyzett le. Kritikus vélemény szerint a mű nem elég érett, a rendezés kapkodó, a nézők ezzel szemben szeretik.

A másik várszínpadi mű, Illyés Gyula *Homokzsák, avagy nevetni könnyebb* című darabja is változó hangú kritikákat kapott. A szereposztás kitűnő: Ronyecz Mária, Sinkovits Imre, Pásztor Erzsébet, Hernádi Judit, Vári Éva, Papp Éva, a rendező pedig Sík Ferenc. Talán a darabválasztás volt elhibázott – a zárt, szabadíszletet igénylő darabhoz sehogy sem illett a festői, ám hangsúlyozottan történelmi környezet, a két világháború között játszódó polgári hangvételű darab nehezen illeszkedett a rusztikus környezethez, ki tudja. Sík is érezhette, pótolni kéne valamivel a hiányzó hangulatot: előadás előtt, és utána a vár körül lacikonyhás multság részesei lehettek a nézők, szünetben édesbús régi slágerket hallgathattak, de mindez együttvéve sem érte el az előző év veretes sikerét.

Talán az előző év tanulságait levonva, 1980-ban kevésbé bőséges műsorral állt elő a Várszínház.

A Kodály-esten túl (a *Székelyfönöt* és a *Psalmus Hungarikust* adták olyan első osztályú énekesek előadásában, mint Melis György, Komlóssy Erzsébet, Korondi György, Palcsó Sándor), mindössze három, neves és elismert írók által írott színdarab került bemutatásra. Az első közülük a Nemzeti Színház társulata által játszott, Marton Endre rendezte, *Az a szép fényes nap* volt. A Budapesten 1976-ban már játszott Szabó Magda-darab csaknem változatlan formában került a gyulai vár színpadára – Kálmán György egykori szerepét Szersén Gyula játszotta – és ugyanolyan magas színvonalúnak mutatkozott, mint eredeti környezetében – sőt jót tett a valódi történelmi háttér.

A másik bemutató, a *Hugenották*, szerzője Székely János. A darab kevésbé merész gondolati íven mozog, mit a nagysikerű *Caligula*. A történet a XVIII. században játszódik a protestáns Grenier-fivéerekről szól, akiket hitükért a toulouse-i várbörtönben tartanak fogva. Vitában állnak a világgal, egymással, a korról amelyben élnek, a hatalommal, hasonlóan a székely drámahősökhöz. A Szinetár Miklós által rendezett előadás fegyelmezettre és pontosra sikerült, de hiányzott belőle az a tűz, az lobogó belső hit, amely a Harag György által színre hozott *Caligulát* feledhetetlenné tette.

A Gróza-parkban színre kerülő Teleki László-darab, a *Kegyenc* nem kortárs szerző műve, talán ezért igyekezett Katona Imre, a rendező korban közelebb hozni a római korban játszódó darabot. „*Quintus Maro, a kitűnő szakács palacsintát süt. Palackos gáztűzhelyen... A még ide-oda kószáló, csellengő színészek esznek-izznak... A gáztűzhely lángja a magasba vág... Katona Imre rendezése minden köntörfalazás nélkül erre teszi a hangsúlyt: a fogyasztói társadalom viszonyai közepette, a felborult, hibás értékrendszerben önmaguk ellenkezőjébe fordulnak a tettek, nem érnek célt a szándékok, mindent a pusztulás fenyeget... Nincs egyetlen eleme a produkciónak, ami ne volna indokolható, ne lenne tartalmas. Csak együtt indokolatlanok, tartalmatlanok. Kioltják egymást.*” (1980 Színház, Tarján Tamás: Tűzek Gyulán) Az Universitas Együttes előadása sikeres, fiatalok játsszák fiataloknak, de nem eléggé újszerű és izgalmas. Másutt már látott színházi elemek, eszközök paneljaiból épülő.

Annál izgalmasabb Jancsó Miklós rendezése, állandó alkotópatnere, Hernádi Gyula *V.N.H.M.* című darabja.

„*E látszólag féktelen, örült komédiában ugyanaz a komoly kérdés foglalkoztatja az író, mint ünnepies-patetikus »rekvieimjeiben«: életében azonos-e önmagával (korábbi és későbbi énjeivel) az ember – s halálával megszűnik-e léte?... A zsarnokok, népnyzók, világegyetők*

egymás gyermekei – ez Hernádi jelképéből színpadi cselekményvalósággá fordított alapgondata. Ezúttal – a Julius Caesar – Napóleon-féle családfa után – az I. Károly (Cromwell) – Ferenc József – Horthy Miklós – Hitler & Co. – Szálasi – Farkas Mihály sort vázolja föl... A Jancsó Miklós rendezte előadásnak sok olyan hozadéka van, ami a túlságosan méltóságteljes, sokszor humortalan és görcsös magyar színházművészetre pezsdítő hatással lehet... Bizonyára sokan hajlanak... a lehetőségre: Hernádi darabjának nemcsak eszköze és formája blöddli, hanem a tartalma is: ne keressünk benne értelmet, ne hánytorgassuk fel a torzított történelmi tényeket és viszonyokat...” (1980. Színház, Tarján Tamás: Felüdít a dupla buborék)

Az 1981-es nyári színházi évad ismét Illyés-darabban – sőt, darabokkal – kezdődik Gyulán. A nagy hármast, Illyés, Sík és a pécsi színház neves dramaturgja, Czimer József tiszteletreméltó együttműködésnek eredménye a két darab születése. A *Bolhabál* (Rencz Antal rendezésében) vérbő népi komédia a békéscsabai társulat előadásában, a *Sorsválasztókat* Sík állította színpadra. Az akkor hetvennyolc éves író saját korának problémáira kereste a választ. Modern társadalmi dráma született, amelyet nem segített a történelmi környezet. A következő bemutató, Hubay Miklós *Tússzedőkje* ugyancsak kuriózumnak számított, hiszen a szerzőnek több mint öt éve nem volt magyarországi bemutatója. A drámát Euripidesz ihlette, főszereplői Oresztész, Elektra, és a klasszikus történet többi ismert alakja. Az író így foglalja össze darabja cselekményét: „képmutató nagybácsi, hogy megszerezze magának unokaöccse és -húga országát, igyekszik őket a törvény erejével öngyilkosságra kényszeríteni; a halálraítélt fiatalok bosszúból elfogják álnok nagybátyjuk világszép feleségét és kislányát...” A darabból külsőségeiben – kiégett autóröncs, high-tech hanghatások – és szellemiségében is modern előadás születik. Főszereplője az akkor friss diplomás Bubik István...

A nyári évad legizgalmasabb előadása mégis Filadelfi Mihály *Torzó Messiása* lett. Nem csak a parádés szereposztás miatt – Mécs Károly, Bodrogi Gyula, Szacsuvay László, Őze Lajos játszották a főbb szerepeket – hanem aktualitása miatt is. A cselekmény ugyan korábban, 1911-ben játszódik... „1911 május 17-én Békéscsabán a visszafojtott indulatok iszonyata megbénította a levegőt. A város urai sohasem rettegtek annyira, mint most, ebben a csendben... A déli harangszó után megindult a feketeruhás áradat. Jött a vezéret gyászoló nép...” A meggyilkolt parasztvezér, Áchim András élete kelt életre hetven évvel később. Azé az emberé, aki hatékonyan képviselte a kisemmizetteket, képviselőként bejutott a parlamentbe is, de sem pénzzel, sem politikai nyomással nem lehetett álláspontja feladására kényszeríteni. Csak fegyverrel. Sík látványos és korhű tablóba ágyazta a történetet, nagyszabású előadást hozva létre.

Na és persze nem szabad elfeledkeznünk a Bartók-centenáriumról: a Vár- és a Tószínpadon öt estén keresztül hallgathatták-láthatták a nézők Bartók műveiből *A kékszakállú herceg várát*, a *Magyar parasztdalokat*, és a *Cantata Profanát*.

1982-ben lett Sík Ferenc a Nemzeti Színház rendezője. Talán a túlzott megerhelés az oka, hogy ebben az évben nem rendez Gyulán. A nyári évad is szegényesebbre sikerül, mint az előző években, mindössze egy kortárs darab kerülhetett színre, az immár háziszerezőnek számító Székely János *Vak Béla királya* Marton László rendezésében, többségében vígszínházi művészek előadásában. Mint a Székely-darabok többsége, ez is szigorú mértékkel mérő, állhatatosan politikai darab. „...úgy vizsgálja a pártpolitika és a nemzeti egységpolitika közötti viszonyt, bonyolult kapcsolatrendszert, hogy abban lehetetlen nem felismernünk századunk tapasztalatait, lehetetlen nem éreznünk a szektás elzárkózás, a kirekesztés koncepciójával való vitát... A vak király és a szemeként is funkcionáló Gellért látják világosan, hogy a veszélyhelyzetben az egység politikáját kellene még erőteljesebben

folytatni, s éppen nem a pártok közötti leszámolásra kellene felhasználni a válságot...” (1982. Népszabadság, Zappe László: Székely János: Vak Béla király)

A gyulai nyár másik izgalmas produkciója a különös sorsú *Oroszlánok Aquincumban* című Jékely Zoltán-darab volt. A sors tragikus szeszélye, hogy csakúgy, mint a költő apjának, Áprily Lajosnak *A bíboros* című drámája, ez is posztumusz bemutató lett. A darab hosszú ideig kallódott, első változata 1964–65 körül készült el, és színpadra kerülését már nem élhette meg a szerző, aki a költő-főszereplő alakjában, Lupuszban valamilyen önportrét rajzol meg: az antik kultúra utolsó képviselőjét egy barbár korban. Az Iglódi István rendezte előadásnak voltak gyengéi és erősségei. Erősségének az olyan neves színészek szerepeltetése mondható, mint Óze Lajos, Igó Éva, Szerencsi Éva, gyengéje pedig, hogy a „dramaturgiailag letisztított” darab éppen költészetét veszítette el. A rendező látványos megoldással próbálta ellensúlyozni a veszteséget: az első részt a Várszínpadon, a másodikat a Tószínpadon láthatta a közönség.

A Várszínpadon bemutatott musical, a *Tévedések vígjátéka* – Shakespeare nyomán – az első ilyen kísérlet – sikeresnek mondható, az évadot a Várfürdőben játszott Csukás István-mesedarab, a *Gyalogszilas*, és a Kodály-centenárium ünneplésére előadott *Székelyfőnök*, és *Psalmus Hungaricus* tette teljessé.

1983 ismét a bőség éve. Az évad Kolozsvári Grandpierre Emil vígjátékával, a *Párbaj az árnyékkal* kezdődik, amelyet Csiszár Imre rendez. *„Az elbeszéli történet valahol és valamikor a Horthy-Magyarországon, vármegyei urak és szolgálatukban vergődő újdonszok között játszódik. Egy olyan »fenn az ernyő, nincsen kas« világban, amelyben ki-ki a maga módján, a maga kisszerű praktikáival keresi a boldogulás útját...”* (1983. Nők Lapja, Földes Anna: Gyulán láttuk) A darab szellemes, a rendező nagy gyakorlattal rendezte meg. A színészek jók – kiemelkedik közülük Igó Éva alakítása – mindent összevetve kellemes, szórakoztató este kerekedett belőle.

Mintegy az önfelelt szórakozást ellensúlyozandó került színpadra Németh László drámája, a *Sámson*. A darab ugyan 1945-ben íródott, de köldökzsinórja Békéshez kapcsolja a szerzőt, ahol a rizsföldeken kénytelen dolgozni. *„Ott írtam meg, a Holt-Körös partján, az egyetlen verses színdarabomat. Sámsonról szólt, a visszatérő erőről – az én márciusi megújulásom dörömbölt, kérkedett benne, holott mikor írtam, ez a Sámson már megint vissza volt kötözve.”* (Németh László: Óraadók királysága) A dráma nem is annyira a visszanyert erőről, sokkal inkább az írórt ért megaláztatásokról szól.

A harmadik, immár Sík rendezte előadás, Hubay Miklós *Különös nyáréjszaka* című darabjából készült. Az író érdekes-abszurd gondolati kísérletének lehetnek részesei a nézők: mi lett volna, ha Ferenc József és Sigmund Freud találkoznak az első világháború kirobbanása előtt? Mire ment volna a mindenre nyitott gondolkodó a végletekig konzervatív, kő-agyú császárral? Megakadályozható lett volna az I. világháború kirobbanása? A válasz épp oly sokrétű, mint a kérdések sorozata. A rendező végigjárja a kérdés valamennyi rétegét, együttgondolkodásra készítette a nézőket.

Kiegészítőként a Várfürdőben Illyés Gyula *Szélkötő Kalamonáját* játsszák.

Az 1984-es év valódi meglepetéssel szolgál. Fialat szerző darabját rendezi meg Sík a Várszínpadon, Nagy András *Báthory Erzsébetét*. A darab különlegessége, hogy – a szokástól és hagyománytól eltérően – nem sokszereplős monstre produkció, hanem mindössze három szereplős. Nagy András nem ad teret a látványosságnak, moralizáló történelmi tragédiája gondolkodásra ösztökél. A mohácsi csatavesztés után nyolcvannégy évvel játszódik a darab cselekménye: a szétszakadt ország vére menő politikai csatározások színtere. Az erdélyi fejedelmek és Habsburgok birodalmának határvidékén áll a Csejtei

vár, a vár, úrnője Báthory Erzsébet, rokonának, Báthory Gábornak feltétlen híve, aki megelégtelve a Habsburgok önkényeskedéseit „...elhatározta; várainak fegyvereseivel is segíti a királyi Magyarország megszerzésére törekvő fejedelmet... ezt a lépést fia – pontosabban annak nevelője – és vejei nem nézték tétlenül. Rávették Thurzó György nádort: fogassa el az úton lévő asszonyt és kíséretét. A politikai bűn eltussolására pedig kifundálták a jobbagylányokkal való kegyetlenkedés törtériját, amiért nem járt fővesztés és birtokelkobzás...” A darab mennyiben fikció és mennyiben dokumentum-dráma, nehéz lenne meghatározni. Nagy András szinte valamennyi darabjában szívesen moralizál. Itt sem dönti el, Báthory Erzsébet valóban leányok vérében fürdő szörny volt, vagy korabeli koncepció per áldozata, amely arra irányult, hogy hatalmas birtokait a „családi-udvari-nádori maffia” megszerezze. Sík Ferenc rendezése látványelemekkel is megsegítette a tragikus hangulatot, gyertyákkal vonuló lányokkal, siratóasszonyokkal fokozta. Méltán aratott nagy sikert az előadás, amelyből a két színész, Béres Ilona és Avar István alaposan kivette részét.

A szigorú, majdnem puritán előadás után Jancsó Miklós vette át a színpadot, Gyurkó László *Faustus doktor boldogságos pokoljárása* című darabját rendezve. Jancsó–Gyurkó előadását hagyományos dramaturgiai szemlélettel lehetetlenség megközelíteni. A laza szerkezetű, improvizálásra mindig lehetőséget nyújtó darab történelmi kaleidoszkóp-ként működik. „...Jancsó állapotrajzot ad: ilyenek voltunk, ilyenek vagyunk. Olyan országban élünk, ahol az édesbús operettekbe feledkeznek milliók, ahol a dzsentris magyar nóta árnyékában ma is sorvad a magyar dal, ahol a munkás harci dal is kuplévá silányulhat... tudatosan idéznek »történelmi alulnézetből« szinte mindnyájunkban emlékeket ébresztő dalokat, vicceket, frázisokat, igazságokat, közhelyeket. Oly gyorsan pereg az előadás, hogy csak másodsorra, harmadsorra érzékelhető, fejthető meg valamennyi, önmagánál többet jelentő mozzanatot.” (1984. Petőfi Népe, Heltai Nándor: *Faustus doktor boldogságos pokoljárása.*)

A két nagyszabású produkció között, a Városi Tanács udvarán Katona Imre játszott társulatával misztériumjátékot.

A harmadik Várszínház produkció – ismét csak Sík rendezésében Módos Péter történelmi drámája, az ...és itt, a földön is. A magyar drámairodalom sokszor földolgozott témájához nyúlt a szerző: István király és a régi, pogány vallást és társadalmi rendet követő lázadók összecsapásait vitte színpadra. Az ország legjobb színészeiből válogathatótt Sík, főszereplő Óze Lajos, de a kisebb szerepeket is kiváló színészek játszották – Benedek Miklós például egy spiont. Látványos, hatásos és sikeres előadás lett belőle.

A könnyebb műfaj Fekete Sándor bohózata, a Bodrogi Gyula által rendezett *A Lilla villa titka* képviselte.

Az 1985-ös nyári évad visszafogottabb ugyan, de nem vezett ki belőle teljesen a kísérletező kedv. Az első bemutató a magyar drámairodalom régi, újból fölfedezett rétegéből emelte ki Szigeti József *A vén bakancsos és fia a huszár* című népszínművét. A budapesti Játékszínnel közös vállalkozásban készült a mű „*A népszínmű, abban az alakjában, melyben azt a nagy népszínműírók tették kedveltté, napjainkban már élvezhetetlen*” – írta 1899-ben Ady Endre. Azóta a helyzet mit sem változott. Történnék ugyan kísérletek a műfaj felélesztésére, a közönség jól szórakozik rajta. Többnyire a kritikusok is.

Ez az évad sem szűkölködött kuriózumokban. Két kortárs szerző darabja is színpadra került. Az első, Szabó György történelmi drámája, a *Kun László szerelmei* Ács János rendezésében, címszerepét a fiatal színész, Máté Gábor játszotta. A darab a tizenharmadik századba nyúl vissza, főszereplője a magyar történelem egyik tragikus sorsú királya.

A történelmi helyzet – mikor nem az – válságos: 1277. augusztus 26-án a morvamezei csatában a tizenöt éves IV. László és az idős Habsburg Rudolf seregei szétverik a cseh Ottokár hadait. Ez a harci tett nagykorúsítja a félig kun, félig Árpád-vére fiatal királyt, aki úgy érzi, hatalmát demonstrálnia kell, és megölet egy magyar nemest. Ez a dráma kiindulópontja. A fiatal, gyöngye jellemű király nem tudja eldönteni, hova tartozik, szilaj kun vére hajtja (a kunokat IV. Béla telepítette be a tatárjárás után elnéptelenedett Duna–Tisza-közbe, a barbár, kegyetlen, letelepedni nem hajlandó nép 40 000 lovassal komoly haderőt jelentett az ország közepén), kun szeretője is tüzezi, végül saját kunjai ölik meg.

A darab első része a történelmi tragédiák szabályai szerint zajlik, a második része azonban átcsúszik valamiféle furcsa komédiába, persziflázsba. Ács János nehezen küzd meg az írói bukfencsel, de sikerrel, – végül is érdekes előadás kerekedik a darabból.

A másik eredeti alkotás Gosztonyi János *Festett királya*. A rendezést Darvas Iván vállalta el, már maga ez a tény is minősíti a darabot. Gosztonyi pompás szellemességgel festi meg a Mohács utáni Magyarország képét. „*Tragikomédiának nevezi a szerző ezt a mélyen tragikus történelmi szatíráját. A szemünk előtt többséyles mérkőzés folyik a hatalomért, melynek során a résztvevők ételben talán válogatóságok, de eszközökben nem. Már-már követhetetlen a »ki kit csap be« társasjáték, a marakodósi a koncert. A játékevezető – a pillanatnyi érdekviszony – meghatározza, hogy ki kivel szövetkezzék ideiglenesen a harmadik ellen, s ezalatt az ország lassan, de biztosan omlik össze, sülyyed el.*” (1985. Új Tükör, Stuber Andrea: Kórkép csata után)

Az évadot az immár hagyománnyá vált várfürdői gyerekelőadás teszi teljessé: Benedek Elek *Többsincs királyfiját* rendezi meg Katona Imre.

1986-os évad négy figyelmet érdemlő bemutatóval rukkolt elő: Vészi Endre *Don Quijote utolsó kalandja* a Tószínpadon került bemutatásra. Rendezője Kerényi Imre, főszerepét Gelley Kornél játszotta. Az előadás a veszprémi Petőfi Színház, a székesfehérvári Vörösmarty Színház és a Gyulai Várszínház közös produkciója. A közönség élvezi az előadást, a kritika nem: „*Kétségtelenül történelmi tapasztalatunk a normasértő entellektüel és a vasmarokkal simogató hatalom konfliktusa, ám ennek tipikus szereplői minden korban igen erős morális bázisról indulva – vagy ide érkezve – tudtak hőssé növekedni. Vészi Endre Don Quijotéjának viszont éppen a morális tartása hiányzik, így a döntő pillanatban végül is nincs mit megtagadnia sem.*” (1986. Pesti Hírlap, Pallagi Ferenc: Búsképű lovag a tavon)

A Várszínpadon a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház vendégszerepelt Gyurkovics Tibor új drámájával, a *Bombatólcsérrel* – amelyet tekinthetünk elő-bemutatónak is. A cím jelképes, többszörösen is. A helyszín, a kiskocsmá egy régen volt bombatólcsérbe épült, ahova le kell menni annak, aki testi vagy lelki szomjúságát csillapítani szeretné. Léner Péter rendezése mértéktartó, finoman cizellált – néha válik csak harsányabbá, de ez valószínűleg a tér nagyságának tudható be.

Sík Ferenc ebben az évben Háy Gyula *Attila éjszakái* című darabját állította színpadra. „*Mintha első drámájával jelentkezne az ifjú és tehetséges szerző. Minden együtt van ebben a darabban. Talán több is, mint amennyi belefér: a hatalom ideiglenes nagysága, a lehetetlen háborúk és a lehetetlen béke viszonya, a rendre vágyó és kétellyel megáldott emberiség és a biztos titkot tudó hangyavilág találkozása, férfi és nő kapcsolat, és mindenekelőtt a mindent kinevető, mindenre érvénytelen pecsétet ütő idő és szükségszerűt kicsúfoló véletlen...*” (1986. Film Színház Muzsika, Bérczes László: Attila éjszakái) Talányos előadás születik, a közönség szereti, a kritika húzza. Ami fontos, Sík megkísérelte egy jó szerző

darabját színre vinni. Kinek volt igaza, a tapsoló nézőknek vagy a fanyalgó kritikuskoknak, ki tudja, egy biztos: a magyar drámairodalom nyert a bemutatóval.

Az évad sikere, Gyárfás Miklós komédiája, a *Császári futam*, hőse egy mai vígjátékíró, aki szereplői helyébe képzelettel magát, és végigéli a maga alkotta képtelennél képtelenebb szituációkat – ez esetben Marcus Aurelius császár életét. Tordy Géza igaz színészi beleérzéssel rendezte meg a darabot.

A rövid hullámvölgy után, úgy tűnt, a színház visszanyeri régi lendületét, az 1987-es évben újból gazdag választékot kínált a nézőknek. Sánta Ferenc *Éjszaka* című drámája és Szentmihályi Szabó Péter Mikszáth-adaptációja – az *Új Zrínyiász* (áltörténelmi zenés játék) – után, Háy Gyula nagyszabású történelmi drámája, a *Mohács* került színre, Szirtes Tamás rendezésében. A pontosan szerkesztett, jól megírt dráma hűen fejezi ki a korabeli – és itt nem csak Mohácsra gondolok, hanem az ország zűrzavaros időszakaira egyaránt – politikai és közviszonyokat. „*Ha harminchat évvel a (megölt?) Mátyás virágzó birodalma után oda jut egy ország, hogy vezetői egymást rabolják, egymást fosztogatják és játsszák ki a »nagypolitikában«; ha oda jut a köznép, hogy Budán a magyarok »szinte újjászületnek« a mohácsi csatavesztés hírére, ott rettenetesen nagy a baj. Az ilyen ország túlélte önmagát, az ilyen országnak törvényszerűen pusztulnia kell... Mert azt azért mégse mondhatjuk, hogy ez a vezető réteg válogatás nélkül oktondi, buta, szűklátókörű, hiú és önző volt, és a pusztulásra ezért is megérett. Háy Gyula Mohács című tragédiájában ezeket a megközelítési pontokat keresi, ezekből építi fel a dráma szövetét, mely feszültségében, konfliktushelyzeteinek kibontakozásában túlzás nélkül mondhatóan – remekmű.* (1987. Békés Megyei Népújság, Sass Ervin: Mi történt Mohács előtt?)

A második nagyszínpadi bemutatón, Sütő András *Álomkommandó* című darabja – annak ellenére, hogy remekmű – nem aratott osztatlan sikert. Az Auschwitzban játszódó történetnek ellenállt a vár idilli környezete, hiába próbálta a rendező, Sík Ferenc elidegeníteni azt, hiába a falak tetején feszülő szögesdrót, a díszlet nem volt képes azt az iszonyatot sugallni, amelyre a darabnak szüksége lett volna. Fontos előadás született pedig, szükség van rá, hogy az embereket szembesítsük a történelem szégyenletes pontjaival, hogy ne hagyjuk elfelejteni, a haláltáborok létezése óta ott leselkedik ránk alattomosan az újratörténelés veszélye.

Mint minden nyáron, bemutatásra került vígjáték is, nevezetesen Vaszary Gábor *Az ördög nem alszik* című, zenés bohózata, a Vidám Színpad művészeinek előadásában – és a Pécsi Balett új műsora is a szokásos sikert aratta.

Az 1988-as évad túl sokat markolt és roppant keveset fogott. Mindenféle műsor és program töltötte be a város összes játszható helyét: a Tószínpadon és a várban Kodály–Rábai: *Kállai kettős*, *Ecseri lakodalmas*, Kodály *Székellyfonója* (a valaha maga is néptáncos Sík rendezésében) az Eck Imre koreografálta Bartók *Csodálatos mandarin* és Orff *Carmina burana*, *Betlehemes játék* és Rab Ráby-adaptáció, Csurka István darabja és Görgy Gábor *Szexbogyó* című bohózata, fesztivál, amelyen megismerhettük a határon túli líra gyöngyszemeit, de valódi, maradandó élményt nyújtó színházi előadás egyetlen akadt csak: Gosztonyi János *Andrássy út 60-ja*. Vitát indító és lelket felkavaró dráma ez, „... *publikuma két táborra oszlik. Az egyikbe azok tartoznak, akik a témáról részint személyes élményanyaguk, részint átlagon felüli olvasottságuk jóvoltából legalább annyit, vagy még többet is tudnak az inkriminált és sajnálatos ötvenes évekbeli eseményekről, mint a drámaíró. A másik csoportba azok sorolhatók, akik viszont éveik száma és átlagos tájékozottságuk miatt rácsodálkoznak a produkcióra... Ennek megfelelően a közönség egy része relatíve csaldótt... Míg a témában járatlan, zömmel fiatal nézők nem firtatják a dramaturgiai kérdé-*

seket, mert nekik az a fontos, amit itt és most tudnak meg... (1988. Magyar Hírlap, Mézáros Tamás: Egy épület legendája.) A díszletet Menczel Róbert tervezte – bravúrosan – úgy alakítva a színpadteret földalatti labirintussá, hogy fölötté ott érezhették a nézők a több emeletes épületet.

Az 1989-es évadban a színház talán kevesebbet markol, de többet fog. Száraz György *Megközelíthetetlenje* – sajnos posztumusz ősbemutató – a rendszerváltás évének sajátos levegőjét sugározza. A főszereplő, Robespierre vesztét – a szerző szerint – ugyanis nem aljas indok, ellenkezőleg etikai megfontolásból elkövetett gyilkosságok sorozata, a politikai hajlékonyság tökéletes hiánya okozta. „Szabadság és egyeduralom, törvényesség és mérsárlás – az ellentmondások ugyanis népeink történetében szintén felbukkannak; a rideg ész diktálta forradalmi következetesség és a szív diktálta, megalkuvás nélküli hajlékonyság antitéziseit úgy látszik a nagy előkép óta ismételjük (csak cinikusabban)” (1989. Magyar Hírlap, Lukácsy András: Robespierre – kettős tükörben.) Mégis, ez az egyetlen olyan előadás ebben az évadban, amely igényt tarthat az emlékezetre.

A Thália Színházzal közös produkcióban készült Tamási Áron-előadás, az *Ördögölő Józsiás* kissé avításra sikerült, de a nézők szerették és Vinkó József bohózata a *Justitia kombinéban* – jól tölti be szerepét – nevettek, Eörsi István kíváncsian várt bemutatója a *Jolán és a férfiak* minden rendezői igyekezet ellenére (Ács János vállalta a kilátástalannak tűnő munkát) gyöngére sikerült – a féligkész szobadarabot csak zavarta a vár oda nem illő környezete.

A Sík által újrarendezett, Száraz György írta *Nagyszerű halál* – színvonalas, a várt mértékben komoly és komor előadás lett.

1990-re mintha elfáradt volna Sík Ferenc. Kapkodó, színes, de súlytalan évad következett. Két vígopera: Mozart *A színgazgató* és Pergolesi *Az úrhatnám szolgáló*, Tersánszky *Kakukk Marcija* Sík rendezésében, Praxl zenés bohózata a *Hölgyeim elég volt*, líra- és népzenei fesztivál szórakoztatta a nézőket. Az egyetlen mérhető fajsúlyú előadás Márai Sándor *A kassai polgárok* című drámája volt, parádés szereposztással, Bessenyei Ferenc, Béres Ilona, Rubold Ödön, Götz Anna, Kállai Ferenc, Agárdi Gábor szereplésével. Az előadás Sík régi, nagy rendezéseinek fényét idézte vissza. Magát a darabot 1942 decemberében mutatták be, azóta nem játszották – több szempontból is ünnep volt tehát az este.

1991-re – úgy tűnik végleg – megváltozott a Gyulai Várszínház profilja. Magas szintű klasszikus drámák, operák kerültek színre, kiszorult a kortárs dráma, noha soha ekkora szüksége nem volt még játszóhelyre, segítségre. Elegáns, klasszikus repertoár, csupa kiváló művész közreműködésével: Herczeg Ferenc *A Gyurkovics lányok* – rendezte Léner Péter, Shakespeare *Antonius és Kleopátra* – Sík, Erkel Ferenc *Hunyadi László* – Szinberger Sándor, Móríc *Légy jó mindhalálig* – (musical változat) – Pincés István rendezésében.

Az egyetlen bemutatott kortárs mű, az akkor már hetven fölötti Székely János *Mórok* című darabja, amely a spanyolországi mór közösségek széthullását az erdélyi magyarság széthullásával vonja párhuzamba. A sajátos dramaturgiával épült, két helyszínen és korban játszódó darab nehezen állt össze eggyé, ezt a gondot még a kolozsvári rendező, Tompa Gábor sem tudta megoldani maradéktalanul, talán azért, mert a különböző helyről érkező színészek más-más felfogásban játszva csak ritkán kerültek összhangba partnerükkel, szerepükkel és a rendezővel.

Az 1992-es évad egyértelművé teszi, az új irány nem véletlen, hanem koncepció. Ebben az évadban Páskándi Géza *Tornyot választok* című színműve az egyetlen kortárs darab, amelyet a '60-as évek végén írt. A darab ugyan elveszítette akkori politikai élet, de

aktualitását nem. Mindig új pártcsaták jönnek a régi helyett, és bár ma már senki sem dobathat ki valakit a toronyból eltérő politikai nézetei miatt, de gyakorta szívesen megtenné.

Az évad amúgy igen magas művészi színvonalú, Shakespeare *Macbeth*-je Sík rendezésében, *A Noszty-fiú esete Tóth Marival* Gali László rendezésében – a Nemzeti élvonalbeli színészeivel, Erkel Ferenc *Bán bánja* a Kolozsvári Magyar Operával közös produkcióban, Kacsóh–Heltai *János vitéze* kiváló énekesekkel, jazz-fesztivál ugyancsak a műfaj legjobbjáival.

Az 1993-as évad kiemelkedő eseménye Sütő András *Ugató madár* című darabjának ősbemutatója, amelyen a szerző is megjelenhetett, közösen ünnepelhetett a művészekkel, a közönséggel.

A Várszínhádon Shakespeare *Hamletje* Sík rendezésében – első osztályú szereposztásban.

Erkel Ferenc halálának centenáriumát ünneplendő, két operája is bemutatásra került, a ritkábban játszott *Brankovics György* és a gyakrabban műsorra tűzött *Bánk bán*, mindkettő a kolozsvári operával közös kiállításban, mulattatónak pedig Johann Strauss *Cigánybárója* Szinetár Miklós szakszerű rendezésében, a Tószínhádon. A fiatalságot a színiiskolák találkozója képviseli.

Csupa jólfésült évad. 1994-ben Erkel-operák, Goldoni *Csetepaté Chioggiában*, a Nemzeti Színház vendégszínházában, *Mária evangéliuma* a Madách Színház vendégszínházában, *Lear király*, Sík rendezésében, mulattatóul *Gül baba* a Tószínhádon, fesztiválok – lírai és jazz... Az egyetlen ami különleges, Pilinszky János *Urbi et Orbi* címmel előadott műve, Iglódi István rendezésében.

Úgy tűnhet, mintha az utolsó évek történetét kapkodva állítottam volna össze. Nem így van. Szinte minden előadásról elmondhattam, leírhattam volna, hogy jól sikerültek, mestermunkák. Egy valami tűnt el. A kereső szellem, az új darabok – amelyek néha tökéletlenek voltak, néha szellemi izgalmat kiváltók, de mindig újak, frissek. A Gyulai Várszínház kis időre otthont és támaszt adott a kortárs magyar szerzőknek. Ez az idő elmúlt. Készülhetnek szakmailag kiváló előadások, az a színház, amelyik elutasítja, illetve nem keresi a kapcsolatot az élő írókkal, halott színházzá válik. Remélem, a Gyulai Várszínház nem lesz az.

Elek Tibor

A minőségi színházi és összművészeti szórakoztatás fellegvára

A Gyulai Várszínház 1995–2003

Éppen húsz évvel ezelőtt, a színház eddigi történetének félidejekor, 1983-ban Hubay Miklós, az írószövetség akkori elnöke „a magyar nemzeti színjátszás végvárának” nevezte a Gyulai Várszínházat. Arról azonban, hogy működésének első évtizedeiben milyen szerepet töltött be a Gyulai Várszínház a magyar színjátszásban, Zappe László és Thuróczy Katalin már részletesen szóltak. Csak azért idéztem mégis Hubay Miklóst, mert ez az ítélet széles körökben rögzült a későbbiekben is, másrészt vitathatatlan, hogy a Várszínháznak rangot, elismertséget elsősorban a klasszikus és kortárs magyar drámák, magyar történelmi drámák bemutatása szerzett, ezért lehetett vita tárgya kezdetben az elmúlt évtizedben kiformalódott látványos és színes összművészeti fesztiválprogram, illetve a régi dicsőség iránt mindmáig ható nosztalgikus vágyaknak is ez a magyarázata.

Nem előzmények nélküli pedig a Gyulai Várszínházban a repertoár kibővülése fesztiválemekkel, másrészt összefügg a kilencvenes évek elején lezajlott politikai, társadalmi, gazdasági változásokkal, a piaci viszonyok létrejöttével, a kultúrát, azon belül a színházat ért külső hatásokkal, a hazai szabadtéri színjátszáson belüli általános trendekkel. Nem véletlen, hogy ma már többé-kevésbé minden nyári színházunk hasonló jellegű programsorozattal várja nézőit. A gyulai előzményekre néhány példa: itt már 1973-ban, 1974-ben volt ún. „*Régi magyar muzsika*”, illetve Várhangverseny például a Bakfart Consort Együttes közreműködésével; 1974-től, 1975-től rendre sor került különböző folklórjátékokra, néptáncgálákra és -fesztiválokra; 1977-ben már Kemény Henriknek önálló bábműsora volt és 1987-ben már nemzetközi báb fesztivált rendeztek; 1981-ben volt az első *Magyar líra fesztivál*; 1992-től indultak a *Jazz fesztiválok*; s ebben az évben zajlott le az első népzenei fesztivál is. Ha Sík Ferenc utolsó, az 1994-es gyulai színházi évadára megpróbálunk visszaemlékezni, akkor is azt láthatjuk, hogy a későbbi összművészeti fesztiválprogram számos eleme jelen volt már akkor. Két operával szerepelt a Kolozsvári Magyar Állami Opera társulata, amellyel a máig tartó egyedülálló együttműködés 1991-től indult az Erkel-operák bemutatása érdekében; szintén a kolozsváriak egy táncjátékot is előadtak, de egy spanyol táncegyüttes folklór estjére is sor került; volt rockopera és romantikus daljáték is (*Mária evangéliuma*, *Gül baba*), de színiakadémiások bemutatkozása, jazz fesztivál és líra fesztivál is, – természetesen mindez a drámai bemutatók mellett.

Épp ezért az 1995 utáni korszakot én nem tekintem radikális fordulatnak, a hagyományokkal való szakításnak a színház történetében. Jóllehet a Sík Ferenc halála után kinevezett művészeti vezető, Csizsár Imre és az új megbízott igazgató, Cs. Tóth János egy, a korábbiaknál sokkal gazdagabb, színesebb, látványosabb, jóllehet eklektikus programmal lepte meg a helyi és az itt üdülő, ide látogató közönséget. Valószínűleg épp azért, mert miközben számot vetettek a társadalmi-gazdasági-kulturális környezet korábban említett átalakulásával, a nézői elvárások megváltozásával, felismerték azt is, hogy Gyula fürdővárosi, üdülővárosi jellege, idegenforgalmi központ volta, a vár környezete

szinte egyszerre kínálja és igényli a fesztiválprogramot. 1995-ben a hagyományos színházi előadások mellett rendeztek számos gyermekprogramot (Halász Judit, Levente Péter, a Kolibri Színház előadásai, különböző bábelőadások), a Honvéd Táncszínház mellett fellépett az Alexia Mozgásszínház és Bozsik Yvette is, harmadszor került sor a Minden Magyarok Táncfesztiváljára, előadói esttel szerepelt Cseh Tamás és Másik János, a L'art pour l'art Társulat, bemutatták Eperjes Károly filmjeit, a várszínpadon tartotta a Lyukasóra című televíziós műsor a foglalkozását, megrendeztek egy színház és képzőművészeti kiállítást, egy kürthangversenyt, a Nemzeti Filharmónia koncertjei is a program részévé váltak, de még egy nemzetközi happening találkozóra is sor került – mindezek után talán nem is csoda, ha a saját bemutatókra (Hubay Miklós: *A cethal hátán*, Shaw: Szent Johanna) nem jutott elegendő figyelem. Ez az évad minden közönségbarát jellege ellenére sem aratott egyöntetű elismerést sem a közönség, sem a szakma körében. A hangsúly eltolódása a fesztiválemekre sokak számára – minden általam említett előzmény ellenére – váratlan, túlzottan merész fordulatnak, a program túlzottan eklektikusnak és pénzügyileg is megalapozatlannak tűnt, meg is ismételte az előző évek gazdasági deficitjét.

1996-tól a színház új igazgatót kapott Gedeon József személyében, aki 2–3 év alatt nemcsak az összművészeti fesztiválprogram létjogosultságát bizonyította be, de a széleskörű siker feltételeit is megteremtette. Tudatosan nagy figyelmet fordított a propagandára, a fokozottan közönségbarát színházarculat megformálására. Ezt szolgálták például a színes, látványos, jelmezes felvonulások, ágyúüörgéses megnyitók, az előadások előtti hangulatteremtő muzsikálások, a színházi jelmezekbe öltöztetett kedves jegyesedők, a sajtó munkáját elősegítő rendszeres sajtótájékoztatók, az alkalmanként viszonylag széles körben kiosztott tiszteletjegyek, a színházbaráti kör megszervezése. A megfontolt tervezésnek és a szigorúan takarékos gazdálkodásnak köszönhetően (amiben az igazgató mellett nyilván a gazdasági vezetőnek, Ábrahám Györgynek is nagy szerepe volt és van) rövid idő alatt a költségvetés egyensúlya is helyreállt. Gedeon József ugyanakkor a minden szálát egy kézben tartó, határozott, egyszemélyi vezetés híve, mellette Csiszár Imre szerepe fokozatosan a tanácsadásra korlátozódott csupán.

Az 1996-os évad az előzőhöz képest még egy jóval szerényebb, takarékosabb programot kínált, de láthatóan a különböző nézői igények kielégítésének útján haladt tovább: a saját bemutatók (Nagy András: *Báthory Erzsébet*, Kodály: *Háry János*) és az Erkel-opera mellett ismét volt balettest, operettgála, színházi plakátkiállítás, jazz fesztivál, néptánc fesztivál, bábfesztivál, zenés lírafesztivál. Az új igazgató tanult a várszínház három évtizedes múltjából, de a közvetlenül megelőző évad tapasztalataiból is, számos múltbeli kezdeményezést megőrzött (például a kolozsváriakkal való együttműködést, ami az Erkel-operák mellett egy-egy másik opera bemutatására is kiterjed – Dehel Gábor rendező és Hary Béla karmester szerepe mindebben elvülhetetlen –, 2000-ben például a *Nabucco*-t, 2002-ben a *Sevillai borbélyt* is előadták), illetve feltámasztott (például a Sík Ferenc által a kilencvenes évek elején elindított Shakespeare-sorozatot), néhány új programelemet is kitalált, és az egész másfél hónapos rendezvénysorozatot megpróbálta egységes keretbe foglalni, jellegadó, új összművészeti színházi arculattá formálni.

Az ezredfordulóra már meg is teremtődtek a színház új hagyományai, az egymást követő évadok állandó programelemei. Ilyenek a jazz fesztivál, a népzenei fesztivál, a néptánc fesztivál, a dixieland fesztivál, az év legrangosabb diákszínjátós fesztiváljai győzteseinek bemutatkozása, a bábelőadások, a Békés Megyei Jókai Színház mesejátéka, valamely operettelőadás, színházzal kapcsolatos képzőművészeti kiállítás, két évente a ko-

lozsváriak Erkel-opera bemutatója. Ezekhez a panelekhez rendre társult néhány vendég-színházi előadás, általában másutt már bizonyított, kiugró minőségű produkció, mint például 1997-ben a Rock Színház *Jézus Krisztus Szupersztárja*, a Zsámbéki Szombatok Nyári Színház *Mester és Margaritája*, a Craiovai Nemzeti Színház *Phaedra* előadása, 1998-ban a Bárka Színház Szentivánéji álom előadása, 1999-ben a Madách Színház *Macskák* musicalje, 2000-ben az Új Színház *Chioggiai csetepatéja*, a Nemzeti Színház *István, a király*, 2001-ben a Fialok Színháza *Hairje*.

Végül, de nem utolsósorban az új várszínházi karakterhez természetesen hozzájárulnak az ún. saját, önálló bemutatók (még ha ezek általában más színházakkal való összefogások eredményei is), sőt, talán nem kell nagy merészség annak kijelentéséhez, hogy nemcsak egy-egy évad sikere, de az egész színház rangja, elismertsége ezek minőségén áll vagy bukik. Egy nem színházi előadásokból álló, sőt, akár egy vendégszínházi produkciókkal tarkított, különböző műfajú kulturális fesztiválprogramot ugyanis elvileg egy tájékozott, felkészült programszervező iroda is képes lehet megszervezni, ahhoz nem kell várszínház. Az eső miatt időnként a művelődési házba szorult rendezvények is jól szemléltetik, hogy a fesztiválprogram egy része mennyire nem színházfüggő, még ha más is a hangulatuk a várban vagy a tószínpadon. A vendégelőadásokhoz a Gyulai Várszínháznak nem sokkal volt és van több köze nyáron, mint télen a kamaraszínházi produkciókhoz. (A Gyulai Várszínház Kamaratermének programja ezzel együtt külön ismertetést és elemzést érdemelne, ugyanis 1996-tól kezdődően gyakorlatilag ősztől tavaszig kiterjeszti a színházi évadot Gyulán, az adott év legizgalmasabb kamaraszínházi produkcióit teszi elérhetővé a régióban élők vagy az itt üdülők számára, a különböző nemzeti estjeivel egyfajta missziót is felvállal, könnyű és komoly zenei programjaival pedig fiatalok és idősebbek számára egyaránt kínál zenei csemegéket.) A színes, változatos műfajú, különböző nézői igényeket kielégítő fesztiválprogram iránt az idegenforgalmat kiemelten kezelő egymást váltó városvezetések is rendre megfogalmazzák igényeiket és a közönség is hálás érte, de a színház szakmai rangját ez önmagában azért sem teremthetné meg, mert a többi, kiemelt központi támogatást kapó szabadtéri színház (Szabad Tér Színház, Ferencvárosi Ünnepi Játékok, Kisvárdai, Esztergom, Kőszeg, Szeged, Szentendre, Zsámbék) is, ha nem is ilyen gazdag és színvonalas, de hasonló fesztiválprogrammal szórakoztatja közönségét, miközben egy-két önálló produkciót is létrehoz. Az első évadok után felismerte ezt a Gyulai Várszínház új vezetése is, és egyre nagyobb figyelmet fordított a saját bemutatókra. 1996-ban és 1997-ben már a Csiszár Imre rendezte *Báthory Erzsébetnek és Az ember tragédiájának* is lett volna esélye a szakmai elismerésre is, mivel mindkettő az eredeti művekben rejlő lehetőségeket gazdagon kibontó, művészileg pontosan megvalósított, a közönség számára is élvezetes előadás volt, mellesleg a Gyulai Várszínház legrégebbi hagyományát (nemzeti dráma, történelmi dráma bemutatója) is folytatta, csakhogy Csiszár jó tíz évvel korábbi rendezéseit ismételte meg velük, amit volt, aki a fejére is olvasott. A színház története szempontjából így értékesebb az 1998-as Énekes madár és a 2001-es Bánk bán előadása, amik szintén illeszkedtek a hagyományokhoz és szakmailag nem kevésbé izgalmas és szép bemutatók voltak. Az 1998-as és 1999-es évad legemlékezetesebb előadásának a Szász János rendezte *Baal* és *Marat/Sade* bizonyult, ugyan az öntörvényű művész a hagyományokkal nem sokat törődve, még a várból is kilépett (az egyik produkciót a Gyulai Várfürdő Lovarda épületében, a másikat egy üzemen kívüli üzemcsarnokban valósította meg), de ötletgazdag, invenciózus rendezése épp rendhagyó volta miatt lehetett felszabadító hatással mind a színháziakra, mind a közönségre.

A Várszínház igazgatóját dicséri, hogy előszeretettel ad megbízatást fiatal, tehetséges, már másutt is bizonyított rendezőknek elképzeléseik megvalósítására, így ma már a színház karakteréhez az is hozzátartozik, hogy rendre láthatók itt egészen eredeti, a legmodernebb színházi törekvések szellemében született, szórakoztatva intellektuális élményt nyújtó produkciók is. Az említett Szász János-előadások mellett ide sorolhatjuk Kiss Csaba 1999-es *Othellóját*, Beatrice Bleonț 2000-es *Rómeo és Júliáját*, Alföldi Róbert 2001-es *Makrancos Katáját*, Sopsits Árpád 2002-es *Falstaffját*, Novák Eszter 2002-es *Ibusárát*. Hasonló meg gondolásból kaphat 1999 óta meghívást minden évben Gyulára Vidnyánszky Attila és a lelkesedése, hozzáértése és művészi alázata miatt a Kárpát-medence egyik legszeretettreméltóbb társulata, a beregszászi Illyés Gyula Színház. Előbb a vendégprodukcióikkal, majd 2002-ben és 2003-ban már a Gyulai Várszínházzal közös bemutatójukkal, a *Karnyónéval* és a *Szarvassá változott fiú kiáltásával* részesítették rendkívüli élményben a gyulai közönséget. Aki látta a tegnapi bemutatót, bizonyára megerősít engem ebben. S várhatóan ebbe a sorba illeszkedik majd az idei évadból Bocsárdi László rendezésében a *Titus Andronicus* előadás is.

A legutóbbi évadok fontos eseményei voltak az egykor Gyulán élt költő, Simonyi Imre alkotásaiból készített bemutatók (2001: *Dramolettek*; 2002: *Természetes halál*), mert a Papp Zoltán, Helyey László, Horgas Eszter trió, Árkosi Árpád rendezésében nemcsak a lokálpatrióta költészetbarátok szívét megdobogtató előadásokat hozott létre a XIX. századi polgárház, a Ladics-ház udvarán, hanem olyan általános érvényű művészi kompozíciókat, melyek maradandó értéként vonulhatnak be a Várszínház történetébe.

Az említett saját bemutatók nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a Gyulai Várszínház a kilencvenes évek közepén lezajlott változások után nem lett egyike csupán a jórészt befogadószínházként működő, fesztiválprogramot szervező szabadtéri színházaknak, hogy közülük nemcsak a saját bemutatói számával (2002-ben például, ha részben másokkal közösen is, ötöt könyvelhetett el), de azok esetenként színháztörténeti eseményszámba menő művészi rangjával is kiemelkedik. Ebben természetesen a rendezők mellett a többi színházi szakembernek is szerepe van, nem beszélve a kitűnő színészekről. A Gyulai Várszínház hagyományaihoz tartozott, hogy az ország legjobb színészei rendre megfordultak itt, az elmúlt évtizedben ezt is sikerült megőrizni, sőt a határon túliakra is kiterjeszteni. A sok kiváló művészi alakítás közül, idő hiányában, engedtessek meg, hogy az én szubjektív élményeim alapján csak a következőket emeljem ki: Boér Ferenc Luciferjét 1997-ből, Tóth Ildikó Gondos Magdolnáját és Őze Áron Kömény Mókáját az 1998-as *Énekes madárból*, Gáspár Sándor 1999-es *Othellóját*, Derzsi János alakításait a Szász János rendezte előadásokból, Eperjes Károly emberét és Nagy-Kálózy Eszter asszonyát a 2000-es Taub János rendezte *Himnusz*ből, Czintos József 2002-es *Falstaffját*, Udvaros Dorottya 2002-es Sárbogárdi Jolánját és Amálját és végül, de nem utolsósorban Trill Zsolt minden szerepmegvalósítását a beregszásziak előadásaiból.

A Gyulai Várszínház napjainkban egy minden ízében közönségbarát, sokféle érdeklődést és ízlést kielégítő, az emlékezetes saját bemutatóival, de a zenei és egyéb fesztiváljainak, vendégelőadásainak, kamaraszínházi programjainak minőségével, szakmai színvonalával is széleskörű elismerést kivívó intézmény, amelyre ma már Hubay Miklós húsz évvel ezelőtti megállapítása helyett talán érvényesebb lenne egy efféle: A Gyulai Várszínház a minőségi színházi és ösztönművészeti szórakoztatás fellegvára.

Dobák Lívia

A magyar dráma szerepe a Gyulai Várszínházban

Óh, ti férfiak, lajbis ördögök, mindig csak a csata, csak a csata, a szabadság vándormadara. – Összegezhethetnék profánul a tavaly Gyulán bemutatott magyar dráma, az *Ibusár* főszereplőnőjének szövegét idézve, miről is szóltak az elmúlt negyven év alatt azok a drámák, melyek bemutatásra kerültek itt a várszínházban.

De fogalmazhatunk komolyabban is: hatalom, szabadság, egyén és közösségi felelősség gondolatkörét igyekeztek drámai formába foglalni az itt bemutatott magyar művek, emberség és embertelenség példáival tanítani minket, késői utódokat.

Mindenekelőtt engedjék meg, hogy mély tisztelettel adózzam a Gyulai Várszínház negyven éve előtt, különös tekintettel arra a tekintélyt parancsoló tényre, miszerint itt Gyulán, az elmúlt négy évtized alatt, több magyar drámát mutattak be, mint bárhol az országban, s hogy ezeknek a színpadi műveknek nem csupán elsőrangú alkotógárdája, de elsőrangú értő közönsége is volt-van, s mindannyiunk reménye szerint ez a jövőben sem változik meg.

Nehéz helyzetben vagyok, hiszen a várszínház különböző történeti periódusait taglaló előadások során már sok dicséret, konkrétum elhangzott e nyári játékhely múltjáról, de egyben mégis könnyű a dolgom, hiszen ily gazdag „drámairodalomban” különleges öröm mazsoláznia a magamfajta magyar dráma iránt elkötelezett dramaturgnak.

Először is arra emlékeztetném a konferencia résztvevőit, hogy a Gyulai Várszínház negyven éves fennállása alatt a 20. század utolsó harmadának legrangosabb magyar drámaírói – kevés kivételtől eltekintve – jelen voltak legalább egy, néhányan több színpadi művükkel Erkel városának színi deszkáin.

(Tamási Áron, Szabó Magda, Gáspár Margit, Illyés Gyula, Németh László, Kós Károly, Páskándi Géza, Áprily Lajos, Jékely Zoltán, Darvas József, Keresztury Dezső, Hubay Miklós, Vészi Endre, Sánta Ferenc, Száraz György, Nemeskürty István, Csurka István, Hernádi Gyula, Gyurkovics Tibor, Görgey Gábor, Lászlóffy Csaba, Gyurkó László, Gyárfás Miklós, Hegedűs Géza, Garai Gábor, Csukás István, Eörsi István, Ratkó József, Kolozsvári Grandpierre Emil, Gosztonyi János, Szentmihályi Szabó Péter, Módos Péter, Mocsár Gábor, Sárospataky István, Nagy András, Parti Nagy Lajos.)

A magyar drámaíró értelemszerűen nem korlátozódott a magyarországi szerzőkre, hiszen erdélyi, vajdasági, szórvány magyar, disszidens író drámája egyaránt színpadra kerülhetett (Székely János, Sütő András, Háy Gyula, Gobby Fehér Gyula, Veress Dániel).

A Gyulai Várszínház megalapítója és ötletadója, Miszlay István a dubrovniki példát követve, elsősorban előadatlan, vagy rég játszott művek bemutatása mellett, a magyar drámák otthonává szerette volna tenni Gyulát. Miszlay elsősorban olyan drámákat kívánt bemutatni – tudjuk ezt nem csupán Miszlay, hanem Havasi István nyilatkozataiból is –, melyek várban játszódnak, nem csúfítják és zárják el szabadíszletükkel a várfalak adta természetes közeget, egyben esetleg helyi vonatkozásúak is. Mindezek értelmében nem véletlen, hogy Sárközi György *Dózsa* című drámájával indult el a történelmi drá-

mák sora, melyek az első évtizedben, szoros értelemben a magyar történelemből merítették témájukat, sokszor, mint Sárközi drámájában is a történet nagy része magában a gyulai várban játszódott, ahol a 17. századi parasztvészér hadai hosszabb pihenőt tartottak. A későbbiek során több drámában szerepelt a várépítő Róbert Károly alakja is.

Egy színház műsorának gerincét magyar drámákra alapozni igen tiszteletre méltó, ám nagyon nehéz vállalkozás, nemhogy egy nyári várszínház lehetőségei, előnyei és hátrányai szerint válogatni a kész színpadi művek közül, illetve új – ráadásul történelmi drámákat – íratatni. A gyulai egykori igazgatói-, művészeti igazgatói nyilatkozatok tanúsága szerint is, többször nem, vagy csak később készült el a megrendelt mű. Mindezek miatt, nagyon bölcs döntésként, a hetvenes évek elején meghívásos drámapályázatot hirdetett a várszínház, amely ismerve a meghívottak nevét, és a későbbi drámák, bemutatók is ezt bizonyították, azóta is az egyik legeredményesebb drámapályázatok közül való.

Gondoljuk csak el, a drámapályázat ihlette Áprily Lajost *A biboros* című drámájának megírására. Darvas József *Hunyadi* című művével jelentkezett, míg a nyertes Száraz György lett *A nagyszerű halál* című darabjával, amely a tizenhárom mártír tábornokról szólt, akik közül tizenketten Gyulán raboskodtak.

Amidőn Sík Ferenc átvette a várszínház művészeti irányítását, kitágította, de megőrizte a dubrovniki ihletést, mint a történelmi műfaj középpontba állítását, de őt elsősorban a kortárs írók történelem szemlélete izgatta. A korábbi nemzeti sorstragédiák, példázta konkrét magyar történelmi eseményektől, személyektől elmozdul szélesebb értelemben vett történelmi dráma, amely a drámai szituáció analógiája nyomán köthető jelen problémáinkhoz, valamint az előzőek emeltebb, pátoszosabb hangvételéhez képest egy ironikus, groteszk hangnemet használ.

Sík Ferenc történelem, mítosz, folklór hármasságában elképzelt műsorkoncepciója, a magyar drámák tematikájának és szerzőinek „kiszélesítését” követte; a Duna-menti népek történelmi sorsközössége és mai együttműködésének eszméjére épült.

Mindezek nem jelentik azt, hogy megtörtént, vagy valós magyar személyekhez kapcsolható hagyományos értelemben vett történelmi drámát nem mutattak be a hetvenes évek közepén, Gyulán, hiszen 1975-ben bemutatták a sepsiszentgyörgyi, Veress Dániel *Véres farsang* című művét, aki témáját a 16. századi Erdély legdrámaibb eseményeiből merítette. Báthory Zsigmondról, a nemzedékeken keresztül tündöklő *Báthori* család utolsó beteg hajtásáról szóló dráma nem csupán arról szól, hogy a kiszámíthatatlan és zsarnok Zsigmond törvényes eljárás nélkül megölette az útjában álló rokonokat, hanem arról, hogy a fejedelem véres farsangjának valódi áldozata a sokajkú erdélyi nép volt. Míg Veress Dániel valóban megtörtént eseményt dolgoz fel, vagy Keresztury Dezső *Nehéz méltóság* című műve a magyar történelem egyik kiválóságáról, Zrínyi Miklósról szól, addig Görgey Gábor *Törököt fogtunk* című tragikus komédiája már egy kitalált történetet használ drámája cselekményeként. Az ugyancsak a 16. századba helyezett mű, kitalált helyszínen történik, nevezetesen Gyapjas várában, amely természetesen a gyulai várat jelenti. A valójában vidám történet lényege, hogy a várkapitány és serege régen várt ütközetre éheznek, hősként szeretnének megküzdeni a török hadakkal. A királyi biztos egy tallért ígér egy török fejért, így a harcra éhes magyar várkapitány megegyezik a törökkel, hogy a számukra „nélkülözhető” törököket küldjék időnként őrjáratra, a várhoz. Így a törökök is megszabadulnak a felesleges elemektől, és az éhező várnép is jól jár.

Később egy valódi török ütközet nyomán a várból kitörő magyarok mind egy szálíg hősként esnek el a csatamezőn.

A magyar történelmi dráma a hetvenes években igen jelentős helyet foglalt el dráma-irodalmunkban és színházkultúránkban, s hogy ki-ki másként és másként értelmezte, mutatja az a cikk is, amely, a Tanácskozás Gyulán a magyar történelmi drámáról címmel jelent meg. A cikk írója a konferencián felszólalók hozzászólásaiból idézett: „...Z.D. is utalt a történelmi tematika eluralkodásának nem egy veszélyes kérdőjelére. Így például arra, hogy alapvető fontosságú az, hogy a történelmi drámák a cselekvő ember alternatív lehetőségekkel bíró dramaturgiáját teremtik-e meg, vagy a rezignáció, a katasztrófasorozat, a vak végzet dramaturgiáját.”

Szabó Magda annak a véleményének adott hangot, hogy a történelmet komolyan kell venni, az író csak akkor nyúljon a történelem adta témához, ha emberi, írói élményének legadekvátabb megformálási lehetőségét érzi benne, s ne pusztán a divatossá vált téma irányítsa az alkotói odafordulást. Az egyik hozzászóló szerint ez a drámatípus egyfajta összegzést jelent, míg mások úgy ítélték, hogy miért nem jelen idejű történetben fogalmazta meg az író a művet. Maróti Lajos úgy vélte, hogy gondolati értelemben mai történelmi drámák nem léteznek, csak drámák vannak, amelyeknek esetleg múltban lejátszódó eseménytörténetük van. Siklós Olga dramaturg véleménye az volt, hogy a jellemrajzot a történelmi drámában sem lehet kikerülni, míg a színikritikus Földes Anna a történelmi dráma érvényességét a mai történelemmel való találkozásban látta.

Úgy vélem, ezeknek a megnyilatkozásoknak a háttérében, a magyar történelmi drámával szembeni elvárás húzódott, nevezetesen az, hogy a történelmi dráma definícióját szorosan a magyar történelem adott szituációira és szereplőire értették, s a fiktív vagy más közegben játszódó műveket elutasították. Nem véletlen, hogy egy évvel később Szántó Judit színikritikus felidézte egyik írásában az Almási Miklós által megfogalmazott történelmi drámatípusokat: „Az egyik drámatípus lazább, ironikusabb módon kezeli a történelmet, s a tények szabadabb kezelésével modellhelyzetet teremt: a másik az ismert tények igazi arculatát tárja fel, egzakt kemény oknyomozással.

A Gyulán bemutatott, szélesebb értelemben használt, történelmi drámákkal kapcsolatos ellenérzések odáig fajultak, hogy – amint Havasi István fogalmazza egy interjúban – Illyés Gyula emelt szót a várszínház műsorpolitikája védelmében. Illyés úgy fogalmazott, hogy meg kell tanulni a történelmi dráma fogalmát, kitégítani, tudomásul kell vennünk, hogy antik környezetben és témával is beszélhetünk a legsúlyosabb sorskérdésekről, azonkívül a történelmi dráma nem csupán a régmúltat ábrázolhatja: helyet kell kapnia a mítosznak, a mondavilágnak.

Megjegyzendő, hogy Illyés Gyula megnyilatkozásai az akkori közéletben igen erős hatásúak voltak. Egyébként Illyés több művével szerepelt a várszínházban: *Dániel az övéi között*, *Homokzsák*, *Szélkötő Kalamona*, *Sorsválasztók*.

A fenti megjegyzés mintha előszele lett volna a gyulai várjátékok egyik legnagyobb sikerének, melyet akkor Harag György rendezett, idén pedig a Nemzeti Színház vendéjátékként látható, Taub János rendezésében.

Székely János immár klasszikusnak mondható művét még megelőzte 1976-ban Lászlóffy Csaba *Nappali virrasztás* című műve, amely még a konzervatívabb történelmi dráma-rajongóknak elfogadható lehetett, hiszen a szabadságharc bukása után játszódik. Két bujdosó hőse, a szenvedélyes hazaszeret mártírja.

Hernádi Gyula *Szép magyar komédiájának* hőse kitalált személy, a cél érdekében minden aljasságra kész emigráns antihős, kisszerű törtetés jellemzi, melyet negyvennyolcas nosztalgiaikba és hazafias ábrándokba csomagol. Sokan Hernádi egyik legsziporkázóbb

és legigazibb darabjának tartják, nem úgy mint a néhány évvel később szintén Gyulán bemutatott V. N. H. M. című történelmi bohózatát.

Harag György 1978-ban megrendezte a várszínházban Székely János *Caligula helytartója* című drámáját, amelyet a források még ma is a legsikeresebb gyulai produkcióként emlegetnek. Székely János néhány évvel korábban már bemutatkozott Gyulán, hiszen Dózsáról szóló monodramáját a sepsiszentgyörgyi színház művésze, Nemes Levente itt is eljátszotta. A *Caligula* bemutatója előtt még senki sem gondolhatta volna, hogy az erdélyi író, drámaíró későbbi színpadi műveit először mindig Gyulán mutatják be (*Hugenották, Vak Béla király, Mórok*).

Székely János egy interjúban így nyilatkozott erről a drámáról: „...két kultúra konfrontációja jön létre – addig, amíg egy óriási jellem vállalja a vértanúságot –, azért, mert a másoknak is igaza van. Publius Petronius helytartó belátja, hogy Barrakiásnak és népének igaza van, a maga kultúráján belül van igaza – és neki a magáéban. Nem fordul szembe Caligulával, mert nem vállalhatja, hogy polgárháborút robbant ki ebben az ügyben, mert ebbe nem csak a saját kultúrája rokkanna bele, a római birodalommal együtt, hanem a zsidó kultúra is. Miről is van szó itt tulajdonképpen: népiértásról, mint egy erkölcsi, egyben hatalmi és kulturális dilemma megoldási módjáról, vagy magának az erkölcsnek a válságáról.”

Székely János drámájának ismeretében értékelődik fel, értődik meg igazából a korábbi történelmi drámával kapcsolatos illyési megjegyzés. S mi sem jelzi jobban, hogy a Petronius mögötti láthatatlan hatalom, amelyet az általa sem kedvelt Caligula testesít meg, s a Barrakiás mögötti „egész nép” a későbbiekben is megihletett rendezőket.

Taub János, a mostani előadás rendezője, a mű gondolatisága, a nyelvezete, az eleganciája folytán, oly tisztának és szépnek látja, akár egy könnycsepp.

A gyulai művészeti vezetés, a hagyományt nem megtagadva, hanem szelíden ráépítkezve arra, strukturálta át a kortárs magyar dráma helyét műsorában. Sík Ferenc nem csupán drámaíróknak adott lehetőséget, indítékot műveik megírására – ahogy ez egy színházi műhelyhez illik – hanem a játszóhelyek bővítésével, különböző színházi csoportokat, bábszínházi, gyerekszínházi előadásokat „fogadott be”, melyek közül néhányan szerves részévé váltak a gyulai nyárnak, gazdagítva, kiszélesítve a gyulai magyar dráma-palettát.

A Katona Imre átdolgozó-rendező nevével fémjelzett Universitas együttes, mely később Gropius Társulat néven működött, jó néhány magyar klasszikust játszott utcákon, tereken, és más egyéb kisebb játszóhelyeken. Magyar klasszikus drámák bemutatását, vállalta ugyan többször is a várszínház, de az Universitas új, kortárs műveket hozott létre, többek között Kosztolányi bábjátékából, Teleki László Kegycéből, Madách *Civilizátor* című művét is bemutatták, valamint Magyar Passió címen játszották Katona Imre összeállítását, melyet maga Ruszt József rendezett.

Kosztolányi Dezső *A szörny* című bábjátéka afféle naiv misztériumjáték, az erőszak és a háború irracionálisát vizsgálja.

A Civilizátor, Katona Imre átdolgozásában keserűbb és tárgyilagosabb is az eredeti Madách-műnél. A komédia némileg ironikusan kapcsolódik ahhoz a szemlélethez, amely nemzetszemléletünk és a magyar nemzetiségi politika hajdani illúzióit őrizgeti.

A *Magyar Passió* szövegkönyve, a biblia népi interpretációjának összegyűjtésén alapszik, szövegük, látásmódjuk alapján erdélyi környezetből valókat használt elsősorban a szerzőként jegyzett Katona Imre, és belőlük formálta meg az isten-ember útját a születéstől a halálig.

A hetvenes évek végére tehát – ahogy ezt az akkori színikritikák egyike fogalmazza – a Gyulai Várszínház, vagyis a Gyulai Színházi Nyár kiszökött a falak közül, uralmába vette Gyula városát. Lassan az egész város színházi helyszín lett, egyre erősödött a nyári játékok fesztivál jellege, amely igazából a kilencvenes évek közepére érte el virágkorát.

A nyolcvanas évektől kezdve a magyar közélettel megváltozott a kortárs színházi művek viszonya a színházakkal is. Egyfelől, színházaink oldva korábbi félelmüket, könnyebben felvállalták kortárs magyar drámaíró művének bemutatását, ezzel szűkült a bemutatható drámák választéka. Másfelől, a magyar dráma reprezentáns szerzői, ugyan még mindig nagyszínházi méretű drámákat írtak, de a fiatalabb írógeneráció képviselői otthonosabban mozogtak a stúdiószínházak adta kisebb terekben. E körülményes megfogalmazás helyett mondhatjuk azt is, kevesebb jó dráma született, s ha született is, azok a művek nem a gyulai várszínház profiljába, helyszínre való művek voltak. Mindezek ellenére, a dokumentációk tanúsága szerint, Gyulán tovább folytatódott a magyar drámák bemutatása. Az elsőrangú szerzők mellett megjelentek a kevésbé ismert alkotók is, a korábbi szerzők és drámák híressé tették a drámaírókat és Gyulát is, a mostaniak sok esetben félmegoldásként, vagy szerény részvételnélként regisztrálhatók csupán.

Mindezek tükrében – no meg a finanszírozási lehetőségek miatt is – kiváló elképzelés volt az úgynevezett előbemutató rendszer kiépítése, illetve a későbbiekben divatosabbá vált, egyben nagyon termékeny és gazdaságos koprodukciós együttműködés.

A hetvenes évek végén bemutatott Nemeskürty István-dráma, a *Szép ének a gyulai vitézekről* című mű cselekményének kifordításával szólva: keressetek magatoknak ellenséget, / most: koprodukciós társat / szerezzetek zsákmányt, s lesz pénzetek.

Tárgyalandó témánk főcíméhez visszatérve, az évtizedek múlásával ugyanolyan fontos szerepet kapott a kortárs magyar dráma a gyulai színpadokon, mint annak előtte, csupán annyi változott – a magyar dráma szerencséjére –, hogy ezeket a műveket nem csupán a gyulai közönség láthatta, hanem Pest, Pécs, Nyíregyháza, Győr, Székesfehérvár, és nem utolsósorban a csabai nézők is.

A koprodukcióknak köszönhetően mutatták be Illyés Gyula késői műveit (kivétel a *Kiegyezés* című dráma), Sütő András *Álomkommandó* című megrázó alkotását, vagy a másik „oldalon” Csurka István *Megmaradni* című művét. A szerző ezzel a művével akarta megérettetni a magyar közvéleménnyel, mi is történik Erdélyben (1988!). Úgy vélte, noha sokat beszélünk róla, a menekült-kérdés átszítalta érzéseinket, mégis a dolog lényegével kevesen mernek szembenézni.

A teljesség igénye nélkül, de mégis meg kell emlékezni a különleges képességű, érzékeny drámaíróról, Gáspár Margit Rab Rábyról szóló művéről.

Gáspár, nem Jókai azonos című művének színpadi adaptátora, csupán, ahogy saját maga megjegyzi: „Az igazság az, hogy önálló színpadi munkámba beloptam, mellékszeplőként, három jellegzetes Jókai-figura alaprajzát, mert azok rendkívül hitelesen tükrözik bizonyos átmeneti korszak szemléletét. *A császár messze van* végleges címmel játszott dráma a történelem és a benne formálódó magatartások bonyolultságát igyekszik tükrözni, miközben Ráby Mátyás igaz története olyan izgalmas, akár egy vérbeli krimi.

Gosztonyi János *Festett király* című munkája a mohácsi vész utáni időszakot állítja drámája középpontjába, amikor egy összeomlott ország megmaradt koncain királlyal, főurakkal, Zápolyák, törökök, osztrákok acsarkodnak.

Az ismert drámaíró, színész, tanár következő gyulai bemutatója a Radnóti Színházzal közösen került bemutatásra, ma már a fiatalabb generáció előtt sem ismeretlen a tör-

vénytelenség jelképe, az önkény, a zsarnokság és a forradalom megcsúfolásának jelképe, de megírásakor még az volt.

Gosztonyi János így vall az *Andrássy út 60.* bevezető szövegében: „...Darabomban biztosan nem úgy zajlanak a dolgok, ahogyan a valóságban történtek. Szabad teret engedtem a képzeletnek, mert úgy gondoltam: a szörnyű ház valósága nem is lehet különösebben érdekes a színpadon, szellemisége viszont annál inkább.”

Szentmihályi Szabó Péter Mikszáth Kálmán átirata, *Az Új Zrinyiász*, a régi és a mai kor összeütköztető szemléletéből fakad, az áltörténelmi zenés játék populáris, könnyen fogyasztható csemegeként vonult be a várszínház történetébe.

Háy Gyula egy szigorúan történelmi témával ajándékozta meg a nyári estén színházra vágyó nézőt, *Mohács* című művével, amelyben a valósághoz kötött tényanyaghoz szigorú formát parancsoló szerző a mai megközelítést eszközként alkalmazta.

S ne feledjük el, ma már híres drámaíró, hogy Háy János a békéscsabai színház egyik produkciójának dalszövegírójaként, illetve mesedarabjával is szerepelt e városban.

Sánta Ferenc *Éjszaka*, azaz, *Az áruló* című játéka négy különböző magatartásformát igyekszik megfogalmazni, egy mozgalmas történelmi időszakban, nevezetesen a huszita háborúk idején.

A Nyíregyházi MórícZ Zsigmond Színház Gyurkovics Tibor *Bombatólcsér* című művével szerepelt itt, és Gyárfás Miklós *Császári Futam* című művének, Tordy Géza rendezte az ősbemutatóját.

Most, a 21. század elején Sárbogárdi Jolán is megérkezett Gyulára. Parti Nagy Lajos zenés huszerettje a közép-európai sorsot ötvözi egy monarchikus operett-világgal. Az *Ibusár* nem egy kitalált város, a címet, s a dráma helyszínét – mint tudjuk – az Ibuszár fénycsöveinek kialudt z-betűje ihlette.

Simonyi Imre művészetére való emlékezés szülte a *Dramolettek* és a *Természetes halál* című előadásokat, s egyre jobban úgy tűnik, hogy Simonyi „költői utódot” hagyott maga után. Papp Zoltán színész, költő, műfordító, lassan drámaíróvá érik Simonyi nyomán.

Végezetül engedjék meg, szakmai ártalmam okán, megjegyezni, hogy jó, hogy itt Gyulán magasra tették-teszik a mércét, hogy távolba néznek, a nagyot keresik, de ne feledjék, hogy gyémánt, igaz, még csiszolatlan itt hever Csabán, hisz itt él a szomszédban: Grecsó Krisztián.

Mohay Orsolya

Stílus- és formaváltozatok¹

A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum gépgrafikai anyagának bemutatkozása a Kispesti Vigadó Galériában (2003. április–május)

Végyári Lajos professzor úrnak

*„Mert hiába tiltakozik a múlt század embere
az új érzések felébredésekor –
az új napok jönnek, és hozzák az
új század új érzéseit.”*

(Gulácsy Lajos)

Aba Novák Vilmos, Anna Margit, Bálint Endre, Barcsay Jenő, Czöbel Béla, Gulácsy Lajos, Kondor Béla, Maurer Dóra, Mattis Teutsch János, Medgyessy Schwartz Antal, Molnár C. Pál, Perlrott Csaba Vilmos, Ravasz Erzsébet, Szabó Vladimír, Scheiber Hugó, Szőnyi István, Tarjáni Simkovics Jenő, Varga Nándor Lajos, Würtz Ádám

Egy kiállítótérben az idő egységes. Egyenlő azzal az időtartammal, amit benne eltöltünk, ez pedig a „má”-ban, a „most”-ban jön létre. Az egyes műalkotásoknak saját életük van. Esztétikai, kortörténeti információt hordoznak: képet adnak az alkotó képzelet- és idegállapotáról, képzettségéről etc. Hatásuk van, ami nem más, mint ezen információk leolvashatósága. Ezen „belső” tényezőkön változtatni nem lehet. Körülményeiket azonban befolyásolhatjuk egy kiállítás megrendezése kapcsán. Az, hogy egy kiállításban olyan művek kerülnek egymás mellé, melyeket saját korukban, azaz létrejöttük, megalkotásuk pillanatában komoly szemléleti különbségek választottak el, érdekes kérdéseket vet fel. Mennyire képes fölmutatni a 20. század művészeti problematikáját egy olyan kiállítás, ami már mentes ezen problémák aktualitásától, melyben ráadásul a stílusok sokszínűségével az egyes művek is gyengíthetik egymás hatóerejét. A képek erre a lépésre „reagálni” fognak. Ez a körülmény, melybe a látogató is belekerül, tovább módosítja a hatást, akaratlanul is gyengíti az információközlést. A látogató ugyanis, aki az „utcaról lép be” utcáról lép be (minden esetben!), hozza magával a „má”-t, a „most”-ot és mindent ebbe sűrít bele. Nem gondolja el, hogy esetlegesen léptei alatt hosszú évek telnek el, de ami az évek mennyiségi tényezőjénél is súlyosabb, szemléletek szakadékein lépdél át könnyűszerrel, s az individualizmus és kollektívizmus meredélyein egyensúlyozik.

Kérdés tehát, hogy mi értelme van egyáltalán egy tágabb korszakot felölelő képi anyagból kiállítást létrehozni (már ha nem kérdőjeleződött meg bennünk, hogy mi értelme van egyáltalán kiállítást létrehozni, a kortárs művészetten kívül, mely éppen az „utcaról belépő” embernek szól).

A 20. század művészeti törekvései a legkülönfélébb szellemi és formai módon jöttek

¹ Mivel a tárlat mibenlétét próbáltam keresni, ezért azok az irányzatok, szerzők és alkotók kerültek említésre, akiknek közvetlen vagy elengedhetetlenül fontos közvetett szerepük volt a kiállításunkban.

létre és nyilvánultak meg. Akkor is együtt éltek a hagyományos, az akadémikus, vagy inkább mondjuk úgy, az általánosan elfogadott művészet és a különféle avantgárd irányzatok, mint ahogy ma is.

Nincsenek „tisztá” irányzatok. Az elképzelések és megvalósítások egymásba folynak, az átjárás teljes.

A programszerűség és bezárkózottság a „halálba” vezet. Minden kezdődő művészeti irányzat végcélja egy újabb, egységes művészet kialakítása. Ilyen módon a 18–19. század egységesítési törekvéseinek hagyománya lép fel újra. A 19. századi újítok a nemzeti művészet megteremtésén fáradoztak, a 20. századiak azon, hogy a kornak megfelelő formai-ideológiai nyelvezetet találjanak. A 19. század nézetei romantikus szemléletűek, a 20. századiak racionálisak, elméletiek. A 19. század álmos miszticizmusával szemben a 20. század a tette kész, szociális érzékenységgel bíró művészek százada, a néplélek felfedezése és misztikája (mitológiák összeállításának kora), azaz a múlt helyett a jelenre és a jövő időre helyeződik át a hangsúly. Nem lehet nem észrevenni, hogy az emberek nagy része nyomorban él, hogy kizsákmányolás van, hogy nincs szólásszabadság, a cenzúra szabja meg a gondolkodás határait. A 20. század nagy törekvése egy újabb egységes korstílus létrehozása. A korstílushoz korszellem is kell: ideológia, filozófia, irodalom etc.; a képzőművészet lemond az esztétikáról, irtózik minden polgári gyönyörködtetéstől, a közízlést felkavarni kívánja, demonstrál minden egyes művével. Felkiáltás, ami közvetlenül az ember érzelmeire és tudatára akar hatni. Az azonnali hatás lesz a cél.

Az idő nem csak folyamatában van jelen, hanem a pillanatnyi időt is rétegzetté teszi. Szinte ugyanabban a pillanatban indulnak különféle irányzatok, sokszor ugyanazt akarva, de más-más formavilággal, radikális vagy kevésbé radikális szemlélettel. A legtöbb irányzat elveti a klasszikus kapitalizmus társadalmi berendezkedését, gyűlöli a háborút (kivéve a futuristákat), az aktuális problémákkal foglalkozik és elvet minden polgári attitűdöt.

A modern művészet – a posztimpreszionizmus után – az izmusok és avantgardista mozgalmak lényegi jelentése, hogy újrafogalmazza a természet és művészet viszonyát, teljes és saját világnézettel rendelkezik és ehhez megfelelő formai nyelvet keres. Ekkorra már pontosan érzékelhető, hogy nincs művészet elmélet nélkül. Az alkotó művészek mellett megnövekszik a művészet elméleti kérdéseivel foglalkozó filozófusok, szociológusok, pszichológusok, művészettörténészek, esztéták szerepe és jelentékeny befolyást kapnak a természettudományok. A Nyolcasknál Lukács György és Fülep Lajos, az aktivistáknál Hevesy Iván és maga Kassák Lajos, a második világháború után az Európai Iskolánál pedig Mezei Árpád és Kállai Ernő képviselte ezt a vonalat.

A művészet, az emberiség minden rétegében és történelmének minden korszakában létezett, jelenvaló volt. A művészet tulajdonképpen folyamat, ami aktívan befolyásolja az emberi létezését. A művészet az emberiség egyik alapvető szükséglete.

A művészet mint folyamat, képes új formákat létrehozni régi elméletek alapján és képes régi formáknak új tartalmat adni, képes ezeket boncolni, analizálni, azaz képes a formáknak és tartalmaknak végtelenített variációit létrehozni. Ám sem az egyén, sem pedig egy művészeti irányzat nem dicsekedhet azzal, hogy valami teljes mértékben újat hozott volna létre. Egy adott történelmi korszakon belül újításként felmerülő dolgok részben az emberi művelődés történetében már létrejött, de elfeledett formák és világnézetek folyamatos újragondolásai.

Mert változás mindig csak valamihez képest jöhet létre.

„...a nagy művek keletkezését sem érthetjük meg, hiszen azok majdnem mindig va-

lami ellenében jönnek létre, ami már korszerűtlen, ami már nem tudja az emberi lényget igazán kifejezni. Ha tehát nem tudjuk, hogy mi vált korszerűtlenné, mi volt a korszerűtlen ízlésű rétegek műveltsége, akkor nem érthetjük meg a korszerű nagy művek keletkezését sem.”²

A művészeti paradigmaváltásokról sokféleképpen lehet szót ejteni. Az adott kor politikai, társadalmi változásai és az ebből adódó ízlésbeli változások vizsgálata sok kérdést megvilágíthat, de ami engem most – egy kiállítás kapcsán – érdekel az az, hogy miképpen ad a művészet válaszokat ugyanazokra az alapvető kérdésekre, amiket minden korban feltesz és felülvizsgál az adott kor művésze, művészeti élete. Hogy mi a korszerű egy adott korban, azt az határozza meg, amit Németh G. Bélától fent idéztem, de meghatározhatja az is, hogy mit felejtett el egy adott korszak. Jó példa erre az ún. Olgyai-iskola. Az első világháború után Olgyai Viktor szervezte újjá a Képzőművészeti Főiskola grafikai osztályát. Ebben a korszakban nem létezett autonóm grafika, a rézkarc és a rézmet-szet technikája a híres nagy művek pontos másolását jelentette. Aba Novák Vilmos, Varga Nándor Lajos, Tarjáni Simkovich Jenő, Medgyesi Schwartz Antal lapjai fémjelezték az önálló magyar grafika létrejöttét. Formailag visszatértek a rembrandti hagyományokhoz és sok esetben a vallási, mitologikus témákhoz, mégis jelenlétük fontossága és korszerűségük nem vitatható el. A háború utáni kiábrándult hangulat előhívta a hagyományos témákat, s ők egy „régí” technika magas fokú ismeretével, frissességgel és új erővel tudták megtölteni azt.³

A korszerűség, a modern eszmék és formák valóban ellenállásból születnek. Alapvető fizikai tétel, hogy erő csak ellenállásból születhet. A Nyolcak festőcsoport, Kassák és körének aktivizmusa a korszak politikai arisztokratizmusa ellenében jön létre. Politikai állásfoglalásuk baloldali irányultságú, ami az adott korszakban mindenképpen politikai radikalizmust jelent.

A Nyolcak festőcsoport (1911) – akik megalakulásukkor Keresők néven léptek föl, s a keresést komoly feladatként tűzték célul – tagjai meghívásos alapon léphettek be. A Nyolcak között több, a nagybányai neósokhoz köthető név is szerepel, akik aztán a Kecskeméti Művésztelep társaságának fő pillérét alkották. Itt dolgozott pl. Perlrott Csaba Vilmos is, akiről Kassák Lajos az *Izmosok történetében* írja: „még rajta voltak a kubizmus párizsi jegyei”⁴. A történet azért érdekes, mert Kassák éppen ezen a kecskeméti tartózkodásán vette hírül a Tett betiltását, ekkor és itt találta ki a MA c. folyóiratot. Perlrottot már 1916–17-ben Kecskeméten megérintette az aktivista expresszionizmus, főleg Uitz Béla nyomán.⁵ Perlrott művészete soha többé nem keltette föl Kassák figyelmét.

Az 1915 novemberében először megjelentetett Tett folyóirat – melynek főszerkesztője is Kassák Lajos volt – indította el a magyarországi aktivista mozgalmat. Képzőmű-

² A művelődéstörténet műhelyproblémái. Hanák Péter, Németh G. Béla és Kosáry Domokos beszélgetése. In: Budapesti Negyed 1998/4. 152. p.

³ Nagy szerepe volt a Szépművészeti Múzeum 1920-as években rendezett kiállítás-sorozatának, melynek keretében bemutatták többek között Dürer, Rembrandt és Piranesi metszeteit. In: A magyar sokszorosított grafika száz éve, Zsákovich Ferenc: A rézkarcoló nemzedék 1921–1929. Katalógus. Miskolci Galéria, Miskolc, 2001. 20–21. p.

⁴ Kassák Lajos, Pán Imre: Az izmosok története. Magvető Kiadó, Budapest, 1972. 196. p.

⁵ A magyar sokszorosított grafika száz éve, Bajkay Éva: Modern magyar litográfia 1890–1930. Katalógus. Miskolci Galéria, Miskolc, 1998. 132. p.

vészeti szempontból a kassáki tevékenység a Tett után induló MA folyóirat révén erősödött meg. „A század elején, ...a művészeti mozgalmak hangsúlya a képzőművészetben volt. A Nyugat kevésbé foglalkozott a képzőművészetrel, s csak itt-ott közölt egy-egy reprodukciót. A modern festők tehát a MA felé fordultak. És itt kellő támogatásra találtak. A MA nyitotta meg azt a kiállítóhelyiséget, amely a modern festészet és szobrászat kísérleteit mutatta be, a MA gondoskodott arról, hogy ez a művészet Magyarországon megfelelő publicitást kapjon, a MA találta meg azokat a művészeti írókat, akik e kísérletek mellé álltak, és értékeiket elfogadtatták az ország művészeti közvéleményével, sőt hivatalos intézményeivel is.”⁶ A MA állította ki először Budapesten Mattis Teutsch János képeit, sőt a MA kiadásában jelent meg Linóleumalbuma 1917-ben. Mattis Teutschnak addigra kiállításai voltak Berlinben és Párizsban, a Der Sturm rendszeresen közölte képeit. Kassákék komoly külföldi kapcsolatokra tettek szert, többek között a Herwald Walden által szerkesztett Der Sturmmal, ami a német expresszionisták lapja volt. Kassák feltehetőleg bécsi emigrációja alatt hozta össze Scheiber Hugót is a Der Sturmmal, aki e folyóiratban és az általuk létrehozott galériában is rendszeresen szereplő művész lett. (Érdekességképpen említem, hogy Scheiber olaszországi kiállításait Marinetti rendezte. Az a Marinetti, aki a futurizmus szülőatyja volt, s aki az olasz fasiszta akadémia elnöke lett.)

Gulácsy Lajos, aki formailag leginkább a szimbolizmushoz és a szecesszióhoz állt közel, 1906-ban közös kiállításon szerepelt az aktivista művészekkel. Az ellentmondásnak tűnő tény fennmaradt írásában oldható föl, a korával szemben tanúsított ellenszenv, rombolás iránti vágy megjelenésével. A következőket írja 1910 körül: „Új művészetet kíván a kor, miután új erkölcsökre szorult. Nincsen erkölce, mert nincsen művészete. Semmi sem magáért van, a l'art pour l'art elve kellett, hogy meghaljon. A művészet is nagyobb feladatokra van hivatva, mint még tegnap. Ma még tobzódnak a zilált érzések, vad, és fenekedő indulatok, embertelenség, a paraszt földszaga, undor és feloszlás.”⁷

Kassák fő célkitűzése, hogy európai művészetet teremtsen és lépést tartson a nyugati irányzatokkal. A jóval később, 1945-ben létrejövő Európai Iskola fő célkitűzése is ugyanez. Tagjai között szerepel Kassák neve is. Az Európai Iskolát Mezei Árpád, Kállai Ernő, Pán Imre és Gégesi Kiss Pál alapította. Tagjai lazán kapcsolódtak egymáshoz, és igen különféle módon alkotó és gondolkodó művészekből állt össze, ami összekötötte őket az az avantgárd volt. Megint vissza kell térnünk Németh G. gondolatához, miszerint változás csak valamihez képest tud létrejönni. Az avantgárd is csak valamihez képest tud létrejönni, de itt nem annyira a megelőző művészetek ellenében vagy politikai nézetek ellenében. Ez egy tudati folyamat. „Derkovits, akit mi az Európai Iskolában kiállítottunk, szocialista elgondolásait kifinomult, erősen japános formanyelven adta elő. Az átlagos kortárs, aki a művészet fejlődését a biedermeier stílusáig követte, az ilyen árnyalatokban gazdag kódokban kifejezett üzeneteket nehezen betűzte ki. Derkovits tehát számára ugyancsak avantgárd festőnek tűnt. Megfordítva, tagjaink közül Anna Margit annyira primitív formanyelvet használ, hogy az említett kortárs emiatt fogja tekinteni képeit gyermekes dadogásnak. Az avantgárd tehát lehet túl komplikált, de lehet túl egyszerű is.”⁸ Az avantgárd mindenképpen felfedezés, kísérlet. Ilyen értelemben „...minden al-

⁶ Kassák Lajos, Pán Imre: Az izmusok története. Magvető Kiadó, Budapest, 1972. 196. p.

⁷ Gulácsy Lajos: Pauline Holseel. Ferenczy Könyvkiadó, Budapest, 1994. 71. p. A mű 1910 körül keletkezett.

kotó az avantgárd-ra támaszkodik és maga is avantgardista.”⁹ Az avantgárd gondolkodásmód és egyben életforma. Ez jellemezte már a kassáki tevékenységet is.

Az újra való törekvés, létrehozása valami új-nak: szinte minden kor meghatározó eleme. A reneszánsz alkotókat a tér minél tökéletesebb megismerése és ábrázolhatósága foglalkoztatta, pl. Uccellot egész életében, vagy gondoljunk csak Leonardo örökös kísérletezéseire. A művészet képes a megismerésre, azaz képes a dolgok lényegét kikutatni és feltérképezni. Az ember alapvető érdeke, hogy a környezetét, a benne lévő dolgokat és azok változásait minél pontosabban megismerje. Kiss Pál szerint: „...az élet, ember, művészet közös vonása, hogy bennük minden aktuális élmény érzelmi töltést kap, ami az élmény emlékké válásával nem alszik ki. Az emberben nem csak az adatok és tények, hanem erők is helyezkednek el, amelyek összefonódnak és egységes mezőt alkotnak. A mezőben erővonalak, irányok alakulnak ki, de a mező összetevői szétválásának ellenáll, és így az élet maga, az ember maga dinamikus tartomány. Azonban a dinamika terjedelme és intenzitása különböző. A művész nem csak a saját, hanem az emberiség eredményeit összegzi és fejleszti tovább, ami nagy erőfeszítést követel. Eredménye azonban szükséges azok számára, akik új tények, új igazságok felfedezésével hivatásszerűen foglalkoznak. Az ilyen ember számára az avantgárd művészete szinte nélkülözhetetlen. A felfedezés, mindig a felfedező élményvilágának, az élményvilág feszültségének terméke... A rendszeres felfedező munkához a reális életemények elégtelenek, a szükséges feszültség fenntartásához az avantgárd művészet elengedhetetlen.”¹⁰ Zárójelesen jegyzem meg, hogy Mezei Árpád pszichológus, Gegesi Kiss Pál pedig orvosprofesszor volt.

A művészet alapvetően két kérdést tesz föl. Mit? Hogyan? Azaz mi a téma és annak jelentése, ill. mely forma tudja ezt a jelentést a legpontosabban, mégis tágan kifejtteni. A grafikai műfajok, különösen a rajz, de a bonyolultabb fa- és rézmetszet, rézkarc technikái is hagyományosan kötődnek a formai kísérletezéshez. E szemszögből mondható, hogy a grafika a festészeti újítások előfutára. Ha valami „történik” a grafikában, „történni fog” a festészetben is. Ez egy újabb lehetséges válasz arra, hogy hogyan jönnek létre a művészeti változások. „...1929 nyarán, mint azóta is, valahányszor új problémával küzdött, félretette az ecsetet, és rajzaiban kísérletezett tovább, a papíron érlelte a formákat.” – írja 1969-ben Pataky Dénes Barcsay Jenőről.¹¹ Barcsay, (aki szintén az Európai Iskola-hoz tartozott) formai kísérleteivel egészen a konstruktivizmusig jut el. 1929-től folyamatosan Szentendrén alkotott, s tájképeinek sorozatából szemléletének változása tökéletesen követhetővé válik. Barcsay Szőnyi István 1921-es *Őnarcképére* mondta: „mind ebből a képből jöttünk ki, akkor mindannyian így akartunk festeni”.¹² Ehhez képest, az 1940–50-es években már a konstruktivizmus legnagyobb magyarországi képviselőjévé vált.

Az Olgiai-iskola által megteremtett önálló grafika hatástörténetéhez tartozik, hogy

⁸ Mezei Árpád: *Apologia Vitae*. Idézi: A huszadik század magyar művészete, Európai Iskola. Az István Király Múzeum Közleményei, katalógus. Székesfehérvár, 1973. Szerkesztette: Körner Éva, Kovalovszky Márta, Lánicz Sándor, Passuth Krisztina, Szabadi Judit. oldalszám nélkül.

⁹ Mezei Árpád: *Apologia Vitae*. Idézi: A huszadik század magyar művészete, Európai Iskola. Az István Király Múzeum Közleményei, katalógus. Székesfehérvár, 1973. Szerkesztette: Körner Éva, Kovalovszky Márta, Lánicz Sándor, Passuth Krisztina, Szabadi Judit. oldalszám nélkül.

¹⁰ Mezei Árpád: *Apologia Vitae*. Idézi: A huszadik század magyar művészete, Európai Iskola. Az István Király Múzeum Közleményei, katalógus. Székesfehérvár, 1973. Szerkesztette: Körner Éva, Kovalovszky Márta, Lánicz Sándor, Passuth Krisztina, Szabadi Judit. oldalszám nélkül.

¹¹ Pataky Dénes: Barcsay Jenő. In: *Művészet* 1964/7. 31. p.

¹² Pataky Dénes: Barcsay Jenő. In: *Művészet* 1964/7. 32. p.

munkásságuk nélkül nem, vagy csak nagyon nehezen (ugyanolyan újtó munka által) hozhatták volna létre grafikai munkásságukat olyan kivételes alkotók, mint Kondor Béla vagy Szabó Vladimír. Mindkettejük művészi tevékenységében föllelhető a klasszikus grafikához való kötődés. Kondor Béla kivételes zsenije és Szabó Vladimír aprólékos, ironizáló művészete zárta kiállításunkat az 1960–1970-es évek grafikai munkáival. Kondor Béla Nyolc kis rézkarca, a '60-as évek második feléből egy általa, felkérésre összeállított sorozat.¹³ Témájában érinti több főművének számító festmény egyes részleteit, s mint ilyen, külön tanulmányt érdemel.

A kiállítás legkésőbbre, 1971-re datálható két műve Szabó Vladimír *Dürer emlékezete* és Maurer Dóra *Utolsó lap a Pompei sorhoz* című művei. Ha a kronológiát tekintjük, két megállapításra jutunk. Az egyik, hogy a kiállítótérben 1917-től 1971-ig tartó időszakban a változások mennyisége és minősége is meghaladja az összes megelőző korszakot. Minden elinduló stílus megalkotta a maga világnézetét, jelrendszerét és formavilágát, a művészet soha nem látott rétegzettségét. A másik, hogy ettől függetlenül milyen lényeges, majdnem időbeli különbség van Maurer Dóra és Szabó Vladimír lapjai között.

Maurer Dóra grafikája csak technikájában illett a kiállításba. Amiért behelyeződött, az éppen ez az ellentmondás. A 20. század első felének mozgalmi mára klasszikus művészetté váltak, melyek szellemében azóta generációk nőttek fel. Maurer alkotása ebből a közegeből, ezek összefüggéseiből már 1971-ben továbbmutatott, továbblépett.

A 20. század, bármennyire is közelinek tűnik: a múltunk. Visszatekintésünk lényege, hogy egy kavargó és forrongó, mindig újat akaró és követelő világ lényegi folyamatait megismerhessük, összefüggéseit legalább nagy léptékben feltárjuk. Miután a dolgok „tisztán” csak születésük másodpercében léteznek, a továbbiakban keveredni, változni és hatni kezdenek: igen képlékeny dologgal állunk szemben. Tulajdonképpen a fenn felsorolt, a kiállított alkotók mindegyike kapcsolatban állt mindegyikükkel: vagy valamilyen csoportosulás, irányzat képviselőjeként, vagy mint tanítvány, vagy egyszerűen, mint csodáló. Az összefüggések sorozata végtelenített Möbius-szalaggá terebélyesült. Az ok- és okozatláncolatok felállítása közben eltűnnek a hatások és hatóokok. A többszintes láncolatok kezdetének és végének meghatározása közben mégis az egyénnél, az individuumnál, az abszolút origónál találjuk magunkat. Egy század, amely elveti a reneszánsztól a művészetben létező „specialist”, egyedít (egyénit), végeredményben az egyéniségek olyan mennyiségi és minőségi halmozását hozza létre, mint talán utoljára éppen a reneszánsz. Mégis úgy látom most, hogy mindent újra végiggondoltam, az összefüggések és az összefüggések mentén kialakuló történeti, művészettörténeti jelenségek adják létjogosultságát annak, hogy ezt a kiállítást létrehoztuk. Egyetlen esélyünk, hogy egy kiállítótér mikrovilágában legalább megsejtessük egy korszak művészetének problémáit, gondolatait, érzéseit, hangulatát.

¹³Nagy T. Katalin szóbeli közlése nyomán.

Cs. Tóth János

Nézz a vonalak mögé

Lipták György grafikai, illusztrációi

Sok áldás kísérte tehetségét a magyar képzőművészet világában, ahol különösen nagy számban hemzsegnek manapság a szakmailag felkészületlen, de elszánt önkifejezők. Még a holnap alkotójának sem számított, amikor az általános iskolás diák gyermekrajzait – jó érzékkel felfedezve a kiválasztottságot – tanára nemzetközi pályázatokra küldte. Sajátos helyszínen történt mindez, a hegyek közé zárt Karancslapujtón, mintegy négy évtizeddel ezelőtt.¹ A természetnek egy olyan szentélyében nőhetett fel így Lipták György, ahol a rend évezredek óta a hideg téli nappalok és a hűvös nyári éjszakák váltakozásában alakult. Ahol lejárt szavatosságú vacakságokkal, esetleg experimentálisnak hazudott gagyikkal nem lehetett elcsábítani „a jó palócokat”, hanem minden tárgyat kiérlelt a paraszti múlt, a hegyi emberek bezárt világának puritánsága.

A középiskolát már Indiában és Japánban kiállító ifjúként kezdte, immáron eltökélten folytatva tanulmányait, a képzőművészet mellett letéve voksát. Az országos pályázatokra továbbra is küldött műveket és kapott díjakat. Mai viszonyaink között már elképzelhetetlen, de a hatvanas években léteztek középiskolák, csak úgy általánosan képző – tehát a humán műveltségre sokat adó – gimnáziumok kis településeken. Az 1956-os forradalomban kisebb szerepeket vállaló egyetemisták, ha tanárrá lehettek, Budapesttől legalább száz kilométer távolságra kaphattak csak állást. Így volt ez a Bocsárlapujtóból nagyobb településsé avanszált Karancslapujtó esetében is. A húszon-harmincéves pedagógusokból álló tanári kar nagy felkészültséggel látott munkához, egyszerre oktatva, nevelve, és szeretve a felnövekvő nemzedéket. Nem csak azt érezték a gimnazisták, hogy egy pedagógiai folyamat részesei, hanem szerettek és vágytak iskolába járni, lekötötte fiatalos energiájukat a művészet élvezete és a sporttevékenység. E sorok írója kortársa Lipták Györgynek és hasonló közegben érték életre meghatározó élmények fiatal tanárok ihlető segítségével a Debrecen melletti Balmazújvároson. A karancslapujtói gimnáziumot a megye felszámolta, a megyeszékhelyi lopottság állandó érzetét magán hordozó Salgótarján felszippantotta ezt az intézményt is, így adódott, hogy tanulmányait ez utóbbi helyen fejezte be. 1966-ban képzőművészeti teljesítménye okán eljutott Mártélyra és barátságot kötött nemzedéke később sokra jutott személyiségeivel, többek között a békésabai Lonovics Lászlóval és a korán elhunyt Kolláth Györggyel.

A szakma mesterfogásait iskolában oktatják ugyan, de tálentumból nem adnak pecsétet papírt. Hogy aztán kiből lesz eredeti művész, inspiratív pedagógus, kiből önálló művészi oeuvre-t létrehozó alkotó, a pályaut során dől el. Ha minden közbülső kitérő nélkül elsajátítja a képzőművészeti szakma rejtelmeit, csupán szép, de steril képek sorjázna keze nyomán. Talán ezért akarta a gondviselés, hogy elsőre, sőt másodszorra se vegyék fel a főiskolára, s dolgozhasson a fővárosi Athenaeum Nyomdában, majd a sorkatonaságnál ugyancsak két éven át rajzoljon terepet, katonai-műszaki térképeket. A pesszimista felfogású alkat ilyenkor átkozza az égieket az elvesztegetett időért, pedig

¹ 1951. december 27-én született Bocsárlapujtón (ma Karancslapujtó) (A szerk.)

örzőangyala éppen ekkor vérteti fel azokkal a tulajdonságokkal, amik a művészi tehetség mellett alkotói életútját a továbbiakban meghatározzák, azaz az akarat, a fegyelem, a szorgalom erejével, ami a tehetség kibontakoztatásához elengedhetetlen.

A Magyar Iparművészeti Főiskolát – már-már azt mondhatnánk – magától értetődően, a typo-grafikai tanszék könyvillusztráció szakán végezte el. A nyomdában eltöltött évek kamatot hoztak, mert sorra nyert el megbízatásokat irodalmi alkotások illusztrálására. A Móra Kiadóban 1981-től a klasszikus Krúdytól a kortárs Kertész Erzsébet művein át egészen a népmeséig kapott lehetőséget a megnyilatkozásra.

Lipták György a művész különleges érzékenységgel és intelligenciájával igyekezett megérteni az irodalmi műveket, de állandóan munkált benne, hogy a mások által teremtett világ helyett létrehozza egy személyes univerzumát, ahol az én és a világ kapcsolatában nem közvetít az író. Ebben a szerepben az illusztrátorétól eltérő felfogásban interpretálja az anyag és a forma, az

elvontság és a konkrétság szenvedélyes kapcsolatát. Nem hevült gesztusokkal rögzít vilámgyorsan egy jelenetet, esetében az érzések és a gondolatok elevenek. Az elvont ideák megjelenítése az alkotás tökéletes csendjét és magányát idézi, de a dekódolásban már elengedi kezünket. Zodiákus jeleket ábrázoló sorozatán a művészi gondolat sziporkái mögött az emberi gesztus és mimika jelenik meg, legyen szó Oroszlánról, Bakról vagy Bikáról. Az értelmezés egyik szála emberi dimenziókba helyezi a motívumot, a másik a tartalmi üzenetre utal. Az értelmezés harmadik, áttételesen megközelíthető tétele a művész lelki alkatát szemlélteti, pl. a Szűz csupa görögös testiség a szeméremszőrzet burjánzásával, amit egy háromszögre épít fel. Ez utóbbin a hímzett csipke az érintetlen fátyolszerű elzártságot szimbolizálja, a környezet pedig már a nemi vágy lüktetését jelzi. Mind gondolatilag, mind formailag önálló életet él; figurális, ugyanakkor nonfiguratív is, amit csinál, de ez a megközelítés túlságosan szegényes annak a felületet érzékenyen megmunkáló grafikusnak a jelzésére, akinek a realizmuson túli, tehát a szürrealista, ám nagyobb részt a szimbolista alkotói felfogás is sajátja.

Egyéni életutat tudhat többirányú alkotói tevékenysége maga mögött. A műnemek, a technikák, a művészeti ágazatok sajátos áthatását, egymásba kapcsolódását, néha összemosisodását figyelhetjük meg eddigi életművében. A ceruzarajz, amit megtévesztő kezűességgel és fantáziával művel, a rézkarc cizelláltságát idézi, de zavarba jövünk, ha kategorizálni kell tusrajzait, mert már-már nagyítót kell használnunk, hogy a technikát egyértelműen meghatározzuk. Amennyiben a művészi eszközök alkalmazása alapján próbálnánk skatulyázni, lehetetlen és felesleges a korszakhatárok meghúzése, mert a tizenévesen készített rajzai és a közelmúlt alkotásai szinte egyenrangú teljesítményeknek tűnnek. Ebből is adódik hogy a magyar szellemi élet legjelesebbjei tollat ragadtak művei

Férfi (1984, vegyes technika, papír;
210×297 mm, fotó: Litwin József)

Lipták György: Tudás fája (1985, vegyes technika, papír; 210×297 mm, fotó: Litwin József)

látván, függetlenül attól, hogy melyik évtizedben járunk, bár igazán ismertté és elfogadottá a kilencvenes években vált, amit külföldi kiállításai és méltató sorok mutatnak. Egykori tanárai közül Kass János aszketikus, önmagával kíméletlen, a szakmaiságból és a művészi szabadságból engedni nem akaró alkotónak látja. Kádár János Miklós a kézjegy természetes jelalkotó tulajdonsága mellett az egymásra épülő gondolatsíkokat, a vonalban, folttban, színben és a megdolgozott anyagi felületben megjelenőt véli sajátosan liptákosnak.

A Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója a könyvtervezés és a könyvillusztráció terén elért eredménye alapján a kortárs grafika számon tartott alkotójaként aposztrofálja. Bereczky Loránd kiemeli – túl a briliáns rajztudáson – a téma érzékeny feldolgozását, valamint a részletek aprólékos kidolgozását, amely a narratív elbeszélőkedvből fakad. A szögörgetegekből és eleven asszociációkból verset alkotó költő, Juhász

Ferenc egy mondatából idézünk: „Ez a roppant finom grafitvonalakkal, 0,5-ös ceruzaheggyel pókhálószálnál finomabb, a toll-lemez pilláinál sűrűbben összetapadt grafitvonal-húrokkal, négyzetmilliméternél szűkebb grafit-háló-rácsokkal és pókháló-vékony ceruzacsipke-terpedésekkel, tágulásokkal, mezőkkel, hullámokkal és szeizmográf-tűrajz-csúcsokkal és szakadék-zuhanásokkal sző látomásokból látható világot a papirosra, finomakat és feszeseket, mint a harmatszikrázatú pókháló a kert füvei közt és bokrain, grafit-vonalszövet-csipkehálóból mesét, látomás-lényt...”

A magyar szellemi elit kiemelkedő személyiségeinek írásban rögzített elismerő véleménye mellett a kiállítások színhelye és rangja is jelzi kvalitását. A nemzetközi könyvillusztrációs szakma legrangosabb fórumain sűrűn jelentkezett könyvekkel és grafikákkal. A pozsonyi BIB-kiállításán 1984-ben és 1997-ben láthatták műveit. A világ számos városában, Belgrádtól Bolognán és Moszkván át Frankfurtig jelentek meg alkotásai falakon. Egyéni tárlatai közül az 1992-es Vigadó Galéria-beli, '93-as dániai, '95-ös és '97-es finn, a '95-ös észt és a 2002-es rákoscsabai, valamint szegedi tárlata emelhető ki. Nagy sikerrel szerepelt a finneknél 1996-ban száz egyedi grafikával, melyből egy válogatás Turkutól Helsinkig több településen volt látható. (A turkui Turun Taidemuseo olyan rangú, mint nálunk a Szépművészeti Múzeum Budapesten.) Természetesen ilyen gazdag művészi munkásságot szakmai elismerések is kísérik, többek között a 42. Vásárhegyi Őszi Tárlat (1995) és a Magyar Kultúra Alapítvány (2002) díja. Hazai és külföldi művésztelepeken való részvételei, köz- és magángyűjteményekben lévő munkái is az elismerésről árulkodnak. A Petőfi Irodalmi Múzeum, a debreceni Déri Múzeum, egy spanyol művészeti alapítvány, valamint dán, finn, svéd és természetesen magyar intézmények és magángyűjtők tudhatnak Lipták-műveket magukénak.

Az egypártrendszer elmúltával is járta a maga útját; illusztrálta Gárdonyi Géza, Donászi

Ferenc alkotásait az Unikornis Kiadónál, illetve kapott újabb lehetőséget a Móránál. Ezek a munkák poétikusak, a művek struktúrája átlátható, hogy a befogadó – főleg gyermek – olvasó értelmezését segítse. Mégsem adja meg magát túl könnyen a nézőnek és mindig a rutinnál többet kívánó tartományba lép. Hol egy absztrakt formából csillan elő az ábrázolt irodalmi mű jelenete, inkább szárnyalva, egyensúlyozva, semmint lebéklyózva, hol gazdag motívumkincset variál, jól felépített rajzsorozatot tár elénk, ahol a valóságból csak annyit láttat, amennyi mellett még szellemi dimenzióban érzi magát művész és a néző is. A műterem intimitását a könyvek nyilvános és sokszorosított volta mellett is érezhetjük, mely munkáiban a gondolatot ragadja meg figuráival és a természeti környezet tárgyaival, hogy értelmes egésszé gyúrassa a kézmozgás bravúros játéka segítségével.

Az alkotásokhoz kapcsolódik az a művészi ars poetica, ami kiegészíti a rajzokból kiolvasható vallomást, így vall egy interjúban alkotó módszeréről a Kalligram folyóirat 1996. decemberi számában: „Nem használok bonyolult eszközöket, tehát tradicionális grafikát készítek, de hagyom az anyagot érvényesülni: ha húzok egy ceruzavonalat, meghagyom az eleveenségét, a bizonytalanságát, a durvaságát, a keménységét. Így válnak a dolgok többrétegűvé. Rákerül a papírra egy-egy újabb gondolati, hangulati elem, és így készül tovább a mű...”

Itt semmi nem az, mint aminek első ránézésre látszik. Nem arról van szó, hogy a művész félre akarja vezetni a nézőt, hanem arról, hogy ábrázolt motívumai több asszociációs lehetőséget rejtenek. Ki ne nézte volna gyermekkorában a felhők formáját, találgatta, milyen alakzatra emlékeztet leginkább. Ugyanilyen rejtélyesek a Lipták György rajzainak vonalhalójából kibomló figurák, csak a képzelet, a személyes tájékozottság és érdeklődés, valamint a fejünkben épp abban a pillanatban lévő gondolat szab határt a kibontakozó formáknak. Azazhogy nem, mert a kiállító, ha nem zárja is ketrecre képzeletünket, de behatárolja azt a tartományt, amiben mozoghatunk.

Ha alaposan szemléljük vonalkuszáságait, a pacából rajzá nemesedett képet, az alkotói szándék világosan kitapintható. A vonalak mögött lévő figurák vagy tárgyak Lipták György művészi üzenetét hordozzák. Amikor a vonalkötegekből kihámozzuk a megbúvó formát, akkor is vezet a szemünket, mert képei bizonyos részén pontosan fogalmaz, azért, hogy Ariadné fonálát tovább gombolyítva, a vonalak sűrűjében rátaláljunk a mondanóra. A töredékesen ábrázolt lények, tárgyak vagy növények már magukban hordozzák a megjelenített tartalmat, így áll az egész felület egységge össze.

A kiállító örök igazsággal szembesít bennünket: az írás és a kép közös forrása az emberi kéz, háttere az emberi gondolat. Könyvillusztrációinál a mesealakok a vonalrengeteg mögé bújnak, s amikor elfed, feltár és átváltoztat figurákat, a mesehős az ő segítségével

Manó / Öreg kakas (1985–1990, grafit, papír; 210×297 mm, fotó: Patyi Árpád)

változik békából királyfivá, cseresznyefából nagyapóvá és vissza. Ha hosszasan elmerülünk alkotásaiban, már-már semmi mást nem látunk, csak ismerős, újra és újra felbukkanó fürtös hajú alakokat. Lehet, hogy Lipták György mindig önmagát rejti el művein, miközben Albrecht Dürer rajzi tudásának és Hieronymus Bosch fantáziájának ihletésében alkot. Igen! A személyesen általános és az általánosan személyes formáit, a mesék és a mindennapok szereplőit hőökké avatja. A vonalrengeteg mögött a hétköznapiak és a kiemelkedő események hősei őrlődnek, küzdenek, mint mi mindannyian. Élnek, és ennek megfelelően mozognak, meghalnak és reméljük, feltámadnak, mint mi, mindannyian!

Ennyit az emberábrázolásról, de Liptáknál a tárgyak is emberszerűen viselkednek, ha kellő tapintattal variáljuk, kombináljuk műveit. A fenyőfa, a félbevágott alma, a szikla csúcán álló, kacsalábon forgó kastély, régmúlt idők házai, szekerek, látszóvegek és még sorolhatnánk motívumait. A tárgyakat ugyanúgy átlényegíti, mint az állatokat, növényeket. A leányarcú virág, a hímmzett koponyájú és szarva végén kígyószemű kos, a kockás indákból font kecskefej, vagy a játékosan pepita pikkelyes hal liptákos megjelenítése, ravaszkas mosollyal szembesít bennünket a titokkal. Nincs új a Nap alatt. Erre utal kalligrafikus aláírásával, mert a régmúltba vezet vissza kézjegyével, miközben modern idők embere ő. Benne van az elődök iránti tisztelet, de a modern kor technikai tudásával is felvértezett. Minden általa megformált motívumon érződik, hogy engedelmeskedik a teremtő kéz ritmusának, hol felvillannak kitapintható formái, hol eltűnnek a rajz és a betű sziporkái között. Alaposan és elmélyülten kell nézni műveit, mert egy pillantással nem lehet birtokba venni őket. Ha sokáig bogarászunk szemünkkel, akkor meg szinte belevakulunk. Amikor viszont gyerekeknek szóló illusztrációt készít, egyszerre teremt harmóniát égen és földön. Egyfelől a fantázia csodás világában segít eligazodni az olvasónak, másfelől a valóságot is ábrázolja.

Az olyan átgondolt életművet létrehozó képzőművész mint Lipták György, a lélek legbelső világába is bepillantást enged, mert tágra nyitja az érzelmek kapuját. Azt láttatja, hogy a szenvedélyek, örömek és bánatok miképpen ütköznek és oldódnak fel a mesék mindig boldog befejezést adó világában. Van azonban metafizikus tartalma is rajzainak, amint ezt a Móra Kiadónál megjelent *Nagyapó a cseresznyefán* is mutatja, melynek illusztrációin építő-romboló dialektikája jut kifejezésre. A vonalak hol erővonalakká sűrűsödnek, hol ködszerű füstté ritkulnak, néha organikus, sőt antropomorf formákat vélünk felismerni. Az unoka és a nagyapa a halálról cserél eszmét, amit gyermekésszel különösen nehéz megfogalmazni. A feledés és az elmúlás viszont nem olyan drámai, nem olyan tragikus mint képzelnénk, ha az ő rajzait nézzük és Angela Nanetti – kitűnő olasz gyermekíró – könyvét olvassuk. Ugyanez a kiadó jelentette meg *Fótonfőt király meséit* is a '80-as évek közepén, melynek illusztrációin már megtapasztalható nála a gondolat és az álom egybeszővésének művészi programja.

Lipták György művei rajzilag, technikailag és tematikailag is igen kiérlelt alkotások, grafikus pályájának fontos állomásait jelzik. Egyben megmutatják egy következetes művészi magatartás komoly eredményeit és továbbfejlődésének lehetőségeit.

Figyelő

Szilágyi Zsófia

„Nincs egyrészt látvány
s másrésztől a fény”Parti Nagy Lajos: *Grafitnesz*

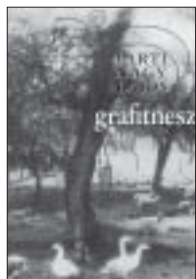
Parti Nagy Lajos ötvenéves. Ezt tudhatjuk akkor is, ha nem olvasgatjuk rendszeresen az irodalmi lexikonokat, hiszen 2003-ban már nem egy folyóirat szentelt köszöntő számot az eseménynek: elég csak a Kalligram és a Jelenkor Parti Nagy-számaira utalnunk. Parti Nagy a 2003-as könyvhétre utóbbi tíz évének költői termését tartalmazó kötetet jelentetett meg, s ez a körülmény szintén nehezen kerülheti el a kortárs irodalom iránt valamennyire is érdeklődők figyelmét: a *Grafitnesz*, napjainkban talán verseskötettől kissé szokatlan módon, *eseményé* vált, mégpedig önmagában, „pusztán” irodalmi műként vált eseményé. Sőt, már több kritikában korszakos jelentőségű munkának nyilvánított, Borbély Szilárdnál (ÉS, 2003/25) például egyenesen az „elmúlt és elkövetkező évek egyik legfontosabb verseskötete” lett. Köszöntés és recenzálás tehát összeér, a *Grafitnesz*ről sorra születnek az összegző és ünnepi kritikák.

Parti Nagy Lajos betöltötte ötvenedik évét, mint előtte már annyian a magyar irodalomban: az ő esetében azonban, hozzá méltó módon, a könnyes és meghatott tónus játékká alakulhat, az ünnepi köszöntés örvendetes tényéből félreértés lehet, s a „hibából”, ha nem is költészet, de elmélet születhet: „Ez az írás annak köszönheti létrejöttét, hogy egyik kedvenc főszerkesztőm felhívott, és azt hadarta a telefonba, hogy

»gondolkozz, mit írnál, mert Parti Nagy most ötvös«. Gondolkoztam – tényleg ötvös, mindenféle anyagokat dolgoz össze, egybeolvaszt nemest és MÉH-ből mentettet, gondosan cizellálja, áttöri.” Kálmán C. György köszöntő kritikájában (Jelenkor, 2003/10, 1000.) akadozó kommunikációnk nyomán új értelem képződik, egy félrehallás poétikai értelmezés alapja lesz – az ünnepi kritikák mintha Parti Nagy gondolkodást és nyelvet felszabadító költészetének erejéből is kaptak volna valamit.

Parti Nagy elmúlt ötven, és ez a tény óhatatlanul előhívja az összegzés és a visszatekintés gesztusát, nemcsak a költészet, de a személyes élet területén is. „Láthatod, az utóbbi években a nemzedékem egyre inkább megírja a gyerekkorát. Kukorelly nagyszerű regénye vagy Garaczi Lemúr-sorozata – irigylem is tőlük, a foglalatosságot is, az eredményt is.” (*A háromágú kaptafa. Nagy Boglárka beszélgetése.* Jelenkor, 2003/10, 965.) A Parti Nagy által is emlegetett Kukorelly különösen alkalmas párhuzamnak tűnik ezúttal, hiszen 2001-ben, ötvenedik születésnapján ő is összegző verseskötetet jelentetett meg, *Kicsit majd kevesebbet járkalok* címmel. A

Magvető Könyvkiadó, Bp.,
2003, 220 o

könyvben igen határozottan érzékelhető volt az emlékezet problematizálása és különösen a gyermekkori emlékek felidézhetőségének középpontba állítása – még inkább felerősödtek azonban a verseskötet ezen sajátosságai két évvel később, amikor a *Kicsit majd...* a „nagy összegzés”, a *TündérVölgy* című regény kontextusába került, vagyis megtörtént az, amit Parti Nagy „irigyel”: a gyermekkor „megírása”. Parti Nagy esetében azonban bevallott személyes vágyai ellenére sem beszélhetünk valódi hiányról, márcsak azért sem, mert a gyermekkorról szóló regény (vagy inkább maradjunk ennyiben: prózai mű) *meg nem írása* alkati különbséget jelez, sőt egy poétika jellemzőjévé válhat: „lassan rájövök, hogy rólam, tehát rólam is, nemcsak a lírai hőseimről, a verseim többet tudnak, mint egy léleknapló vagy önrekonstrukció.” (Jelenkor, 2003/10, 966.) Azt a kérdést tehetjük fel ennek kapcsán, minden esetben egyfajta (még ha töredékes, fiktív, feltételes) „történet” megképzése mond-e a legtöbbit az emberről, hiszen, ahogy Borbély Szilárd már idézett írásában nagyon találóan megállapította – Parti Nagy életműve sok minden más mellett azt is igazolja, hogy énünk összetartó ereje nem egy történetfolyam, hanem egy szöveg-halmaz: „emlékezetünket, és minket is, mindenféle esendő, lim-lom szövegek tartanak össze.”

Parti Nagy verseskötetet jelentetett meg ötvenedik születésnapjára, s ezt, bár maga is elismerte, hogy az utóbbi tíz évben elsősorban prózaíróként működött, nem a költészet vereségét beismervé tette. (Újra felmerülhet itt Kukorelly párhuzamként: az ő „ötvenéves” könyve, legalábbis az akkori szerzői szándék szerint, a költészettől vett búcsú dokumentumaként lett közzétéve, hiszen Kukorelly többször kijelentette, hogy ez az utolsó verseskötete, a *Kicsit majd kevesebbet járkalok* számos versében pedig tematizálódott a költészet iránti érdeklődés megkopása, az értelmetlenség, a foly-

tatás reménytelenségének érzése, vagy az érzés fölötti ironizálás.) Parti Nagy, hadd idézzem itt újra az ünnepi interjú szövegét, éppen különössége, korszerűtlensége miatt nem tartja a költészetet kihalásra ítéltnek: „Úgy tűnik, a költészet az a műnem, amelyik a legépebben kijött a 20. századból. Tán mert annyira luxusa a létezésnek, hogy nem tudott a tömegmédiák, a nagy hepi-üzemek gazdaságos fűtőanyaga lenni. [...] Szóval a költészet elég jó állapotban kezdi a 21. századot, a magaskultúra hierarchiájában igen előkelő helyen van, egy előkelő, finom zugban” (Jelenkor, 2003/10, 989.)

Ha a Parti Nagy által a költészetrel szembeállított tömegmédiákra és „hepi-üzemekre” gondolunk, valóban történetek ránkzúdulását tapasztalhatjuk: történet lett az élet minden mozzanata, különösen, ha az ember „híres”. Történetként mesélünk el minden eseményt vagy történést, még azokat is, amiket talán lehetetlen – ebben az új „mesevilágban” Parti Nagy a gyermekkor felidézésének egy legkevésbé sem történetyszerű módját vázolja fel: „Egy darabig az volt a mániám, hogy csinálni kéne egy végtelen rasztert, egy nagy rácsot, amit kitöltök, vagyis mint egy nyomozó vagy restaurátor visszamenőleg re- és megkonstruálom az életem.” (965–966.) S ez a kitöltendő raszter már átvezet a *Grafitnesz* verseihez, s egyúttal magyarázatot ad arra is, miért éreztem különösen fontosnak, hogy több ízben hivatkozzam Parti Nagy interjúbeli megszólalásaira: a gyermekkor kapcsán emlegetett „raszter” ugyanis ön-idézet, a *Grafitnesz* egyik alkalmi versből ars poeticává alakuló darabjából származó „intertextus”: „És akkor lesz egy príme raszterem, / a többi zsákmányt belegöngyölöm majd, / hazalopom, s belőlük lesz a mű.” (*A Csorba-kert*) A Csorba Győzőtől származó mottóval bevezetett *Csorba-kert* esetében a cím mindkét eleme mentén elindulhat az olvasó: a „Csorba” szó nem egyszerűen névként él a versben, de visszakapja

köznyelvi jelentését is, és részben éppen a kerthez kapcsolódva vezet el a *hiba*, a *repedés*, a *tökéletesség hiánya* jelentésekhez, a versbéli kertben ugyanis „Nem volt kerítés.” A „csorbaság”, a látszólagos hiba pedig Parti Nagynál nem a tökéletesség el nem érését jelenti, pontosabban azt jelenti, de nem a kudarc tudomásulvételét, hanem a tökéletesség illúziójának szándékolt el nem érését érthetjük alatta. A *repedés* egyfajta írásmód szimbolikus megvalósulásává is válhat: „a szövegek tele vannak lukakkal, repedésekkel, amelyekből kilátni mindenféle más költészetekre.” (Kálmán C. György, Jelenkor, 2003/10, 999.) A verscím „kert”-eleme a *Gazda bekeríti házát* című Babits-vershez irányíthatja az olvasót, a kert ugyanis itt is a vers maga, de nem léckerítéssel körbekerített változatában: „Addig pászintgatom, csoportosítom, / mi tartozik, hogyan, miért s mihez, / míg átdereng a napsütötte formán / az a kert itt, és versé összeáll.” A kompilálás és plagizálás a nyelv és a költészeti hagyomány végtelenségét nyitja meg, úgy, ahogy a *Csorba-kert* mögött földereng Babits kertje: „Az ember érik, s rájön, hogy hiába, / a telt anyag mögött a szerkezet / nem lesz övé, a kölcsönt vette kölcsön.”

A *Csorba-kert*ből azonban nemcsak Babits költészetének, de a *Grafitnesz*nek a terébe is vezet út: a gyermekkorral és az egyes versek a nyelvből és a költészeti hagyományból végrehajtott „kompilálásával” összekapcsolt *raszter* kifejezés ugyanis a kötet egészére is vonatkoztatható, vagyis a kötet verseinek egymás mellé rendezése a rátalálások, lehetséges kapcsolódások, belső dialógusok valószínűleg számbavehetetlen lehetőségét kínálja fel az olvasónak. És itt már nem is a vitathatatlanul nagy szerzői munka az érdekes („Egy verseskötet mindig kontextusok teremtése, kikapasztalása. Írás, újrafírás és szerkesztés. Összedolgozás.” Jelenkor, 2003/10, 985.), hanem ennek a látszólag nem túlzottan tagolt (hiszen ciklusokra nem szabdalt) verseskötet-

nek az olvasó által bejárható *tere* – séta a versek között, kitekintés a repedéseken, elindulás és folytonos visszatérés.

A *Csorba-kert*ből ugyanis (hogy ezt az egyetlen példát nézzük meg most, ezt is csak töredékesen) átléphetünk a *Lövölde tér* című, Csorba Győző halálakor született vershez („Baka Pistát ma eltemették, / a vers segít kimondanom, / holnap temetik Csorba Győzőt,”), amelyet a *Csorba-kert*tel nem pusztán a köszöntés és a búcsú egymást előhívó gesztusa kapcsol egybe, de az a mód is, ahogyan a címbe is kiemelt, a köznapokban pusztán jelként használt tulajdonnév elhomályosult jelentése újraéled a versben. A *Lövölde tér* esetében a *lövés* momentumát már az első sor előhívja („Üres a luggadt, széleseperthe ég”), a *halál* majd a zárósorok pedig még nyilvánvalóbbá teszik a *Lövölde-lövés-halál* kapcsolatot: „Lövölde tér, minden napom / falhoz állítja az előzőt, / bábút egy lögyakorlaton.” A *Csorba-kert*nek azonban, természetesen, nem ez az egyetlen kijárata van: ha másféle, ezúttal a *kert* szó mentén indulunk el, könnyen az *Egy hosszú kávé* című versben találhatjuk magunkat: „Pedig szép itt a Herbstag, / ahogy körülkeríti, / mint birtokát a gazda / a parkot és a kertet”. Nem arról van itt azonban szó, hogy újra megidéződött a *Gazda bekeríti házát*, hiszen nem *egyetlen* Babits-versre láthatunk rá a vers „repedésein” át: a „hibátlanul” induló vers első „csorbaságán” át kikukkantva azonnal észrevehetünk egy újabb Babits-verset: „Ma ősz van és vasárnap, / avarszag és dohányszom, / az asztalkán fajsanszban / még gőzölög az égbolt, / egy öntöttvas fotelben / ülök a cifra balkon.” Az iménti sort olvasva nemcsak azt fedezhetjük fel ugyanis, amire egyébként sosem figyelnénk, hogy *balkon* szavunk furcsa módon már rag nélkül is helyragot kapott, hanem az a sorpár is eszünkbe juthat, hogy „Bús donna barna balkonon / mereng a bíbor alkonyon.” (*Messze... messze...*)

Ha már a Babits által felkínált „anyag”

újraéledésénél járunk, hadd vezessen el ismét Babits a *Grafitnesz* vitathatatlanul központi, hiszen az egyetlen, önálló kötet lehetőségét is magában rejtő ciklus-szerűség címébe is kiemelt motívumához: az *őszhöz*. Az *Egy hosszú kávé* első sora nem azért idézhet fel egy újabb Babits-verset, ezúttal a *Mint különös hírmondót*, mert Babits újírása állna a Parti Nagy-kötet középpontjában. Inkább úgy fogalmazhatnánk ezt meg, hogy a *Csorba-kerből* mint lehetséges kiindulópontból ezúttal Babits felé lépünk, és így a „Ma ősz van” kezdet kapcsán eszünkbe juthat egy igen híres Babits-sor: „nagy hírként kiáltja amit mindenki tud: ősz van!” S ha a *Grafitnesz* igen sok versét meghatározó *ősz* motívumot ezúttal a Babits-vers felől is olvassuk, visszajuthatunk a kötet személyes kontextusához, az ötvenéves korhoz: az ötvenedik év betöltése, az ősz beköszönte így lehet egyszerre egyedi, rendkívüli és hétköznapi, természetes, sokakkal megtörténő esemény. És lehetséges, hogy nem is az ötven év fontos itt, hanem a „betöltés” vagy az „elmúlás” mozzanata, amint azt az *Egy lopott kávé* című vers mutatja: „Ha ötvenéves elmúltál, egy éjjel / egyszer fölébredsz erre, s eltűnődöl: / hogy negyven év vagy ötven áll a versben, / s hogy bármi álljon, jézusom, ki írta?” (Azt már tényleg csak zárójelben merem megjegyezni, hányféle módon kapcsolódhatik még össze az *Egy hosszú kávé* és az *Egy lopott kávé*: most csak a Kosztolányi–Babits kapcsolatra, a címek hasonló felépítettségére, a *kávé-kávé* szavak összehangzására, a Kosztolányi nevéből megalkotott *kávé* szó és az éppen Kosztolányi kései verseiben gyakran felbukkanó *kávé*-motívum összekapcsolhatóságára, a cigaretta különös, emberi éveket helyettesítő jelentőségére utalnék.)

A *Grafitnesz* olvasója Parti Nagy szövegein keresztül óhatatlanul az *újraéledő* magyar költészeti hagyományba lép be: más-ként nem is történhetne egy folyamatosan (újra)olvasó író olvasójával. Parti Nagy és

az olvasás azonban, természetesen, nemcsak a nagy és magas költészeti hagyományon keresztül fonódik össze, hanem legalább ennyire a dilettánsok olvasásán és a dilettáns költői beszédmód megalkotásán keresztül is. Az életmű előrehaladtával egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy Parti Nagynál a legkevésbé sem az életrajzból is jól ismert tevékenység, a szerkesztői munka felkínálta „vicces” anyag költészetbe emeléséről van szó – a dilettáns-szerep újra és újra (a *Grafitnesz*ben is megfigyelhető) felbukkanásának sokkal messzebbre vezető tanulságai és következményei vannak. Nemcsak azért, mert már például a *Sárbogárdi Jolán: A test anygala* megmutatta azt az „üres történet-özön / nyelvi gazdagság” ellentétet, amit Parti Nagy interjúja nyomán idéztem fel, hiszen Jolán szövegében a mesékhez is közelíthető szerelmesregény szüzséváza kapcsolódott össze Parti Nagy rontottnak tűnő, voltaképpen a nyelv végtelenségét megmutató, hiszen a konvencionális, elhasználdott jelentéseket újraélesztő beszédmódjával. De legalább ennyire fontosak a Parti Nagy-féle dilettáns-beszédmód a *Grafitnesz* kapcsán kitapintható következményei is: ahogy Borbély Szilárd megállapítja, „mindannyian dilettánsok vagyunk, egyébként. Az életben mindenképp, ahol minden ember azt hiszi, de legalábbis reménykedik abban, hogy el tudja mondani a számára fontos dolgokat. És azt mások meg fogják érteni.” A dilettánság költészetbe emelése tehát nyelv- és beszédméleti következtetések szemérmesen burkolt kifejeződése is lehet: nagyon egyszerűsítve annak a beismeréseként foghatjuk fel, hogy hétköznapi kommunikációnk, kifejezőmódunk működésképtelenségéből nem vezet út egy sikeres párbeszédhez, bármennyi tréningen gyakoroljuk is, ebből a kudarcból azonban költészet (persze egy Parti Nagy-formátumú költő közreműködésével) még születhet. És, talán nem is mellesleg, különös módon arra a tényre is felhívja Parti Nagy a figyelmünket, hogy a

költészet *él:* s valóban, már pár év egyetemi oktatói gyakorlat alapján is felidéződnek bennem olyan emlékek, mint amikor a kortárs költőket (talán Faludy György kivételével) névről sem ismerő elsőéves egyetemisták egyike a vizsgán a lehető legkomolyabban válaszolta a „Milyen kortárs költőket olvasott?” kérdésre, hogy „Az anyukámat. Mert ő költő.” „És az anyukája esetleg nem ajánlott más szerzőket olvasásra?” „Nem szokott más költőket olvasni. Ő ír.” A dilettánsokról szólva azt sem hallgathatom el végezetül, amiről a *Grafitnesz* többi verse kapcsán nem mertem nyíltan szót ejteni eddig: azért is nagyon jó, hogy léteznek Parti Nagy-féle dilettáns versek, mert a költészet humorának, élvezhetőségének élményével ajándékoznak meg, a *kinevetés* helyett a szolidáris „magunkon röhögés” élményével.

Az *olvasó* Parti Nagy azonban nem egyszerűen szövegeket olvas és ír újra, ráhagyatkozva a nyelvre és újraélesztve a kommunikációban megkopott nyelv költői képességeit: olvasatokat is olvas, például a kötetben szintén nyilvánvaló „főhősnek” tekinthető József Attila esetében. Ahogy erre Borbély Szilárd felhívta a figyelmet, a Kádár-korszak József Attila-kultusza is beépül a kötetbe, itt azonban ismét nem egyszerűen lebontásról beszélhetünk, nem egyszerűen azt konstatálhatjuk, hogy a Kádár-korszaknak köszönhetően számos József Attila-szövegrész került be az egyes én-eket felépítő „lim-lom szövegek” közé. József Attila-olvasataink „újjáéledését” ellentmondásosnak tűnő módon azáltal is megtapasztalhatjuk, hogy egy Borbély Szilárd által a kultikus József Attila-kép lebontásának kontextusában megemlégtett alkalmi Parti

Nagy-vers, a *Dallszöveg* például „explicit ars poeticaként” kerül elő egy másik kritikában. (Keresztesi József, Jelenkor, 2003/10, 995.) S valóban, a *Dallszöveg*, bármennyire alkalmi vers, voltaképpen, márcsak kötet elejére helyezett mivoltában is, a Parti Nagy-versek olvasásához, talán nem túlzás ezt állítani, általában az irodalom olvasásához kíván hozzájárulni. Hiszen komoly líraelméleti következtetéseket lehetne tenni szövegbeli én és biográfiai szerző, tényleges olvasó és bennfoglalt olvasó megkülönböztetéséről a „Zsákkal tükröt borítok elébed, / s zizzen az arcod: nem te vagy s nem én.” kezdősorok nyomán. A „nincs egyrészt látvány s másrésztől a fény” sor pedig azért lett számomra különösképpen kedves, mert igen szelíden ugyan, de megint a kötet terébe lökdösi az olvasót: a *Grafitnesz* kontextusában ugyanis egyszerűen vezethet el azokhoz az elégszer nem ismételtető meglátásokhoz, hogy nincs külön forma és szöveg, szöveg és téma, hatás és mű, saját és vendégszöveg, író és olvasó. Nem *kapjuk* valahonnan a fényt, hogy aztán láthassunk általa, hanem azért támad fény, mert mi látunk: Parti Nagy kötete vár minket, olvasókat, hogy aztán korlátlan lehetőségeket kínáljon a nyelvben és a Parti Nagy-költészetben tett barangolásokhoz.

Parti Nagy Lajos ötvenéves. „Egyszerre fölsohajtasz / és visszafekszel. Majd megint előlről: / »ha hatvan éves elmúltál egy éjjel...« / »ha hetven éves elmúltál egy éjjel...« / »ha nyolcvan éves elmúltál egy éjjel...« / bár végig kell majd gondolni egy éjjel, / hogy *egy* éjjelbe hol fér ennyi év...”
(*Egy lopott kádé*)

Fekete Barbara

Időzés egy nyelvi laborban

Parti Nagy Lajos: *Graffitnesz*

A *grafit*, ahogy *neszez* a papíron. Vagy az utcai falfirka nagybetűs vagy éppen kiolvashatatlan tanulságaival a falon, *graffiti*. Vagy a *grafo*, ahogy *fitnesz* a *Zsentifargban*. Esetleges leágazások ezek a mondatfutamok Parti Nagy Lajos új kötetcímére írva, mely címet hiába is keresnék a kötet tartalomjegyzékében, nem szerepel ott, ki-tüntetett jelölősor, melyet a versgyűjtemény egésze kontextualizál, valamint az *Őszológiai gyakorlatok* ciklusának egy töredéke, már ha nem bíznánk saját asszociációs bázisunk azonnali útmutatásaiban.

Az új kötetben szereplő szövegek pedig – éppúgy, mint korábbi elődeik tették – csak bátorítanak olvasót, befogadót a minél kötetlenebb képzettársítások behívására, hisz maguk is előnyben részesítik a tudatfolyam szabad kiadásának termékeny állapotát, természetesen nem korlátozások, formai megszorítások nélkül. Még akkor is így van ez, ha az a bizonyos fék a mondatvégi pont csupán. Nyomot pedig számtalant hagyott a papíron a szerző. És ugye emlékeznek még a költőre, hiszen akként lépett először az irodalom porondjára Parti Nagy Lajos. Csak azóta kiderült róla, hogy a próza és a dráma nyelvének megújítójaként éppolyan megkerülhetetlen alkotója az élő irodalomnak, mint amilyen-

Magvető Könyvkiadó, Bp.,
2003. 220 o.

né felforgató erejű lírai alkotások szerzőjeként tette magát mindjárt az induláskor.

Lírikusként jelentette be magát és most újra lírára hangolta szövegeit. Azért ezzel a zenei

metaforával igyekszem bizonytalanítani a vers egyszerű és kéznél levő műfaji megszorításának használatát, mert úgy gondolom, hogy ezek a szövegek helyenként maguk sem igenlik a formát, és a próza felé mutató karaktervonásokat öltenek. Ezek a bizonyos megköltött nyelvi produktumok ezekkel a jegyekkel természetesen a líra megszólalásának esélyeit, nyelvét kóstolgtató szövegekké írják magukat, folyamatos kontroll alatt tartva a poézis nagyotmondásra hajlamosító, kifáradt attitűdjét, a játék, játékoság gyakran kontrollvesztett állapotát idézve elő, a dilettáns pejoratív jelzőjének vádját kísértve. De hát a nyelvvel való játékhoz szabadság kell, a grammatika, stilisztika és verstan általánosan elfogadott szabályaitól elhajló „poetica licentia” így juthat kellően tágas játéktérhez.

A játék azonban szabályokat tételez, akkor is, ha azok csupán folyamatos változásban érhetőek tetten, és lényegéhez tartozik az alapszabályok alig vagy módosítatlan változataihoz való ragaszkodás. A legjobbakon ennek ellenére nem igen látszik, hogy komolyabb erőfeszítést igényelne tőlük a normához való igazodás és annak aktív formálása.

Ha a Parti Nagy által képviselt beszédmód megszólalási esélyeit, hagyományhoz kötődő viszonyát vizsgáljuk, egy egyszerű fordulattal élve mondhatjuk, hogy könnyebb is meg nehezebb is ma így verset írni. Könnyebb annyiban, amennyiben megágyazott ennek a megszólalásmódnak a hagyomány. Mégsem beszélhetünk vörösbárony-szönyeget felvezetésről, hiszen elég a közvetlen honi előzmények közül a neoavantgárd szerzőinek fogadtatástörténetére vetett röpke pillantás ahhoz,

meggyőzzön bennünket arról, az említett időszak magyar szabadságharcosai milyen szerény olvasóbázisra tehettek szert. Többek között irodalomtörténet-írásunk bátor-talan prognózisának is köszönhetően, valamint az ezen irányzat jegyében alkotó művészek kibontatlanul maradt és gyakran az országhatárokon kívülre szorult munkássága következtében. Egy kevésbé elnéző olvasatban pedig tűnhet úgy, hogy a neoavantgárd hazai képviselőit történetíróink elhallgatták, vagy egyszerűen nem vettek róluk tudomást. Ezzel a csenddel az új jelenségek, a lírában is beköszöntő változó beszédmód körüli tanácstalanságot erősítve az olvasókban, az alakulásfolyamat egy fontos eredőjének magyarázatával maradvává adósul. Hiszen, ha valamit nem értünk, akkor azt nem fogjuk szeretni és nem csak hogy nem szeretjük, de nem vesszük meg/ be és így természetesen nem olvassuk. Ám nyelvében él az irodalmi hagyomány, és a fentebb említett időszak kitörölhetetlen nyomokat hagyott maga után. Eljárásaival gyakran névtelenül, de átszivárog a könnyebben olvasható költői életművek nyelvezetébe, mely szövegek ily módon láthatatlanul végzik el a szóban forgó időszak rehabilitációját.

A kánon jelenkori alakulásának felületes szemrevételezése is azt mutatja, hogy az első látványos áttörést – a líra radikálisabb eljárásait működtetők közül – majd Tandori hajthatja végre. Többek között az ő verseihez szelídülő kritikai hang – természetesen nem ő az egyedüli élenjáró lírikusa a kortárs irodalomnak, aki feladta a leckét, hiszen Petrit vagy Oraveczet éppúgy említhetnénk, még ha időben későbbi és másképp problematikus szerzői ők irodalmi életünknek – lassan alkalmassá teszi magát az új vagy újdonság erejével ható költői eljárásokkal való dialógusra. Ugyanakkor éppen Tandori plasztikus példája lehet egyrésről annak, hogy irodalomértésünk milyen nagyra értékeli az elődök kimutatható jelenlétét, az átmenetet kevés-

bé radikálisan formáló, a forma-, szubjektum- és nyelvfelfogások fokozatos módosulását végrehajtó szerzőkhöz való kapcsolódást. A „modern” sokat emlegetett, elterjedőben lévő fogalmához kapcsolható alkotók irodalmi hozományának szelidebb hangvétélű üzenetére gondolok. Másrésről annak is, milyen nehezen engedi a kritikai közélet – hacsak rövid időre is – látóterén túlra a segítségével is naggyá avatott alkotót, egy életmű kontrollálatlanul naggyá és áttekinthetetlenül válását így is előidézve. Úgy hiszem, nem öncélú körök ezek a tradíció és hagyományértés szerepe körül, hiszen a kérdést Parti Nagy szövegei is eleven módon tematizálják, természetesen nem szobatudósi eljárásokkal szimatolva az elődök körül.

Jól nevelt irodalmár pedig az, aki feladatára nagy-komolyan tekint, nem szégyelli, szelektívebb hallással rendelkezik ugyan, válogat, kóstolgat, mérlegel. Méri, hogy az, amivel találkozott – legyen az bármilyen írásra ingerlő hatás –, elég magasan posztol-e, biztos út vezet-e belőle a végtelenhez. Nem beszél félre, uralja a nyelvet, szolgálja az őt, de legalábbis álljon kis székre, ha hozzá beszél és úgy magyarázza el neki mi is az az irodalom, ha már egyszer olyan ravasz, ráadásul folyton és szemtelenül visszabeszél.

És vannak a bátrabbak, kevésbé peckes eljárásúak, akikről azonban onnan tudható, hogy mégsem vakok, hogy valahogy minden működtethető versalapanyaggá érik a tolluk alatt, a kipróbált forma és a formát kijátszó, hiányában megidéző technika, mellyel elsőként kísérleteznek, egyként simul szövegszervező eljárásaik közé. Mégsem tasztítják ők az olvasót a kiugró meredélyről a sötét mélységbe.

Számomra ez utóbbi karakterisztikumokkal körvonalazható szerzői attitűd az, mellyel Parti Nagy költészete a leginkább megragadhatónak látszik: bátor, érzékeny, kísérletező szellemű mégis tisztelettudó, már amennyire a nyelv hagyja őt tiszteleg-

ni. Olyan szerző, aki sohasem akarja tudni, hol a helye. Olykor egyszerű tollnoka a valóságnak, máskor porondmestere, aki két intelligens és vonzó fánk közé szólítja gróf Esterházyt (*Köszöntyi*). Irodalomról és akörüli ügyekről igen sok szó esik nála. Meg-elevenednek nagyok és kicsik. Mindannyian más és más módon válva ennek az irodalmi-szellemvasútnak a résztvevőivé. Például mert szülinaposak, és így alkalmi vers jár nekik, a kortárs irodalom matuzsálemi – hogy ezzel a paradox együttállással zavarjam meg Önöket –, akiknél ezek a versek, valahogyan mindig igyekeznek kihúzni a gyufát, így súlytalanítva önmaguk túl komolyan vételét. Mindannyi(u)n(k) számára könnyebb így: egyrészt túlesni, mondjuk a hetvenedikén, másrészt nevetve kerülni saját nevük háta mögé. Néhány a szóban forgó nevek közül: Réz Pál, Tandori Dezső (*Réz a Duna fölött, Tandorírt vers*). Azután vannak, akik az intertextualitás divatosabb sablonjai segítségével elevenednek meg előttünk. Néha éppen implicit jelenlétüknél fogva egészen nehéz rájuk ismereni. Találunk allúziókat Babitsra, Kosztolányira, Adyra, azután számos utalást József Attilára, érezhető Weöres hatása, de jelen vannak régebbi korok szövegmunkásai is: Petőfi, Csokonai, a régi magyar irodalom és a nép- valamint műdalok névtelen nagyjai. A kör egy alaposabb olvasatban természetesen sokkal szélesebb átmérőjűre bővíthető, mint amekkorát ez a recenzió feladatánál fogva megrajzolni képes. Abban az esetben feltehetőleg a nemzetközi kitekintés sem marad el.

Az elődök által lejegyzett szövegek eltérő módokon válnak versalapanyaggá. Leggyakrabban a stílusparódia áldozatává teszi őket Parti Nagy. Kifordítom-befordítom mégis Attila a József, gondolja és teszi is mindjárt. Direkt ront: „...hanem tűnődni hirtelen,/ akár erdőben mások vadnyoma”, és feltartóztathatatlanul sodortatja tovább magát saját versanyagával: „Nehéz ma helyből távolugrani,/ motyogja maga elé, s ne-

kifut, ...” (*Egy bőrönd repülő*). Hiszen jól tudja, hogy a jelentésadás fogságában vergődő olvasó úgyszólván javít. Csak közben kicsit maga is meginog, valami homályos sejtetem járja át, érezni véli, hogy valami nincs rendjén, a rend nincs a helyén. Már a vers sem a régi és a nyelv sem a régi, a nyelv, amiről pedig azt hittük, legalább kicsit közös bennünk, hiszen magyar, hogy legalább majd ezt az anyanyelvi textust engedi számunkra érteni a Költő és nem csupán félre. Persze a vers régóta problematikus hagyománya sohasem kiszolgálója a nyelvben és megértésben való akadálymentes előrehaladásnak. Még akkor sem az, ha a formával minden a legnagyobb rendben. Hiszen a versféle – bárminemű töredezettség hiánya esetén és talán akkor a leginkább – gyakran valamilyen sűrített gondolatosság hordozója kíván lenni, de amit biztosabban állíthatunk vele kapcsolatban, hogy soha nem a kifejtett benyomások demonstrációs színtere. Éppen ezért a poézis mindig több időt követel olvasójától a befogadás lassú és körültekintő művelete során, más elbánásban kell, hogy részesüljön, mint prózai szövegek lazább, rugalmasabban szerveződő szövete. Parti Nagy szövegei aktív módon implikálják a műfaj tovább- és újragondolását, és komoly kihívások elé állítanak bennünket akkor, ha segítségükkel igyekszünk választ adni vers és hagyomány viszonya egyre összetettebb feladványának kérdésére.

Egy önkényesen kiragadott elődnek, Weöres Sándor nyelvi kozmológiájának részleges tanulságát, az újraélesztett metafora analízisének erős befolyását vizsgálva Parti Nagy szövegszervező eljárásainak körében fontos részeredményekhez juthatunk. Úgy gondolom ugyanis, olyan szerzővel van dolgunk, aki nem csupán a hamut mondja mamunak és azt sem azért teszi, mert olyan nagyon öreg lenne – ám-bátor tapasztalt róka, róka, róka (vö.: *Rókatárgy alkonyatkor*) –, hanem mert nem unja el a legkisebb nyelvelemi-egységgel, a

betűvel való játékot, így invitál az értelemmel bíró egészen belülré. A nyelvelemi-részecskékkel is bíbelődő poétika sokkal inkább körüljárhatóvá teszi a jelentésadás alkotó, aktív pillanatát, egyfajta nyelvi időutazásra csábít. És így már persze nem csak a hatás, hanem a szerző poétikai irányultsága mibenlétének vizsgálatakor beállt egyoldalúság is állítható lenne akkor, ha nem volna kikerülhetetlen élmény ezeknek a verseknek az olvasása kapcsán, az átfogóbb, nagyobb ívű egységekkel való kísérletező kedv. Amelynek a befogadó, ha képes a belefeledkezésre, maga is részese lehet, ott állhat ő is a szavaknak, forma-hagyománynak kitetten, nyakig a versben, ott, ahol nem csak a költő csal. (*Jambikus sorok*)

A lírai elmélkedés hagyománnyal dialogizáló költeményei Parti Nagynál két mederből táplálkozó írásfolyamatot szimulálnak: egyrészt követik, szemmel tartják a hagyományt, így tudói annak, szerzőjük, pedig tudósa az irodalomnak, aki másrésztől, szövegei által mutatja, mennyire költője is a nyelvnek, amennyiben igyekszik egy rendhagyóan új viszony kialakítására a megértés folyamata során. Természetesen íróként a szerző ez utóbbi vonalat táplálja erősebben és költészetének származási vonala mellett éppolyan fontossá teszi a tradíció és önmegértés különböző fázisainak, mélységeinek feltárásához vezető önálló nyelv, hang megtalálását. A távolodás művelete pedig gyakran vezet a telítettség-élmény kifejezéséhez, melytől a szerző fuldokolva tolja el magát. (*Bagatelle Macabre*)

Mintha ez a hosszú időzés a múltban – amely a személyes múltat éppúgy jelenti – a jelenkori hiányélményt testesítené, valóban egészen konkrét utalásokkal a testre, test és lélek szoros szimbiózisát tárva elénk.

Talán ebben rejlik Parti Nagy megszólalásának legnagyobb ereje, amely mégis alapvetően a nyelv kiismerhetetlen, valamennyiünket kibeszélő és ugyanakkor ellenállhatatlanul vonzó fenoménjének tapasztalatával a fókuszban halad előre. Ahogy a gondolat testet ölt, szóvá, mondatá hízik, és teljesen természetessé teszi, hogy a világ egy tekintélyes szelete a nyelven keresztül a leginkább hozzáférhető és így kézenfekvő, hogy formálni is gyakran ennek az eszköznek a birtokában a legegyszerűbb.

Szorogató és keserű líra ez gyakran, a távolságtartó ironia és az ellentmondásokat összebékítő finom humor ellenére is. Megértve, újragondolva a hagyományt írja versé Parti Nagy saját, új verzióját az öt olykor ölelő, olykor szorító valóság tényeiről. Ezeknek a szövegeknek a szerzője jól tudja (és hasznosítja is ebbéli tudását): a tapasztalat azonos, pusztán a megértés keretei változnak és mutatnak gyakran nehezen áttekinthető rendezetlenséget. A felpróbált szövet, a másikkhoz simuló akarat, a belülről is megcsodált konstrukció pedig engedékeny és a megértés önfeladásában feloldódó íráspozíciót teremt. Mondjuk így: „...kölcsonveszek, / gondoltam, néhány szétszórt kerti holmit, / mitől lett vers a kertből, megtudom, / s mitől erősebb hát e kert a kertnél. / Leskiccelem magamnak pontosan, / a mintázat hogyan lesz szerkezetű, / a vadmész napsütésben lomb és ág / miként vetül kavicsra, földre, órá, / formája így és terjedelme úgy, / területéhez képest mennyiszor több?/ És akkor lesz egy prima raszterem, a többi zsákmányt belegöngyölöm majd, / hazalopom, s belőlük lesz a mű...” (*Csorba-kert*)

Tarján Tamás

Után szabadon

Tandori Dezső: *Hét fejlövés; „Hol élsz te?”*

Semmiképp se a *Tartalom*nál kezdjük a *Hét fejlövést!*

Inkább csak olvassunk bele, lazán.

Tandori egyes újabb prózai munkáinak – s némely régebbiekeknek is – a legtűskésebb részei a tartalomjegyzékek. Megannyi zárójel, idézőjel, kérdőjel, felkiáltójel, arab és római szám, cím, alcím, kurzív, verzál. Tapasztalt vagy tapasztalatlan Tandori-olvasó: fennakad a horgon (bekapja a horgot). Vagy éppen ez a cél? Tandori Dezső könyvei egy részének „szabálytalan” tartalomjegyzékeiről szakdolgozatokat lehetne írni.

A *Hét fejlövés* (Ab Ovo Kiadó) legbiztosabb fogódzói a tulajdonnevek. Mindjárt a labirintus bejáratánál, vagyis a címlapon kiplakatirozta nyolcat (nem hetet; Tandori nevével együtt kilencet). Világoskék alapon alig sötétebb késsel nyomtatva Franz Kafka, Weöres Sándor, Pilinszky János, Ottlik Géza, Mészöly Miklós, Nemes Nagy Ágnes, Szentkuthy Miklós és Mándy Iván neve. S róluk valóban találunk összefüggő és szétszórt bekezdéseket. Szabálytalan iskola szabálytalan diákja szabálytalan érettségire pompás tételeket dolgozhat ki ezekből a passzusokból. A pálya tehát az, ahol – egy másik Tandori-hely szerint – a Szteukhynt, Rewöse, Szpé és

Oltikányosz nevű lovak is futnak. E T r a d o n i / D . T i r a n o / I r o d n a t - hely az anagrammásgal beszél el az irodalmi lóvilágnak azt a mögöttesét, ahol az írók nem irodalomtör-

téneti és írószövevségi fényképeiket maguk előtt tartva mászkerálnak. Ha a *Hét fejlövés* öt belső fejezetéből négy literarizáló esszé (és a nyolcadik fejezetre, az *Utánlövésre* egyelőre füttyülünk), akkor ilyen lóugrások, anagrammák portrékra, portrérészletekre számítsunk, attól a portretistától, aki önmagából/tól is, pars pro totozva, részleteket ad.

A címlapi névsorból a nyomatékos nevek közül hiányzik Heimito von Dodereré, a nyomtalanul nyomot hagyók közül Samuel Becketté, és – mint olvassuk – e kötetben „Benne Benn” is, a Gottfried, s – mint filmvégeken tudatni szokás – még sokan mások.

A nagy név-előrebocsátásból Oltikányosz neve hiányzik legjobban. A két, mármár klasszikusan regényes keretfejezet eseménysorában az egyik kitüntetett mozzanatot – „Képzeld, épp...!” – a Kosztolányi Dezső téren esik meg. S Kosztolányi, így úgy, az a *nyelvi tér*, amelyen a regénykeret próza-poétikájának egyik síkja megképződik. Kosztolányi Esti Kornélja, nélkül természetesen nem lehetne felléptetni egy Hajnali Virgil nevű szereplőt. Ez akkora evidencia(-történet), hogy felismerését Tandori nem bízza ránk. A parodikumig stuccolva a textust, ezt mondatja Hajnallival (a könyvbéli szituáció szerint e szavak Tandori Dezsőhöz, *Tédéhez* szólnak): „...gondold meg, apám neve Hajnu Edmund volt. Ilyen névvel nem lehetett élni! AZ Edmund még mentette valahogy a dolgot. Jókai, Kőszívű Ember. De a Hajnu tisztára Haynaunak hangzott. Így magyarosított, bár hát a Hajnu is magyar szóalak, Hajnalka, Hajni, kicsit alt hangú Hajnalkát nyugodtan becézhetnek így –

Tiszatáj, Szeged, 2003., 212 o.

révedezett, könnyű indonéz szivarra gyűjtva közben. – De mindegy. Apám kedvence volt Kosztolányi, az Író. – Ezt is így mondta inkább: Az író. – És az ő Esti Kornélja után... De hagyjuk, így lettem én Hajnali Virgil. Más kérdés – szívta meg a jó Selmacamót –, hogy míg szegény Issám élt, hajnali madár voltam vele én is...”

A névrejtés, a névmásítás, a névtöbbszörzés a regényráma másik prózapoétikai szintjén folytatódik. Az egymással szívélyes barátságot ápoló férfiak, Tédé és Hajnali (a Sagittarius és az Anti-Mérleg) egy világirodalmi kettőst is formáznak. Hajnali tetszeleg Sherlock Holmes szerepében, Tédé pedig ráhagyja ezt: nem bánja, ha az ő egyik megszólítása a „kedves Watsonom”. Az *I. fejlövés* (kb.: első fejezet), *Az ellophatatlan próza Hajnali Virgil kártyáiból I.* című főalfejezete lenyúlja a fraternizálásnak azt a hangját, melyet Kosztolányi Estije akkor hallat, ha igazi barát mutatkozik a láthatáron; s lekottázza Doyle másképp halhatatlan hőseinek diskurzusát is. A stilsztának sem utolsó Holmes könnyen kinyomozhatná, hogy a teremtő prózalapás esete forog fenn, amikor az elemelt kettőből egy új harmadik válik.

A *7. fejlövés* (kb.: hetedik, utolsó előtti fejezet), a *Hajnali Virgil kártyáiból II.* mégsem egyszerűen egy duplikált figurapárost – Tédé és Hajnali, Watson és Holmes nevekre hallgatót – játszat vissza, ők ketten (négyen) inkább egy, mint kettő. Minden napi életük, szerencsájuk és balszerencsájuk tükrözi egymást. Az egyiknek mindig ott fáj, ahol a másiknak. A Hajnali-ház nappalijának plafonjába erősített kampók, melyek a lecsüngő kötelekkel, láncokkal, szíjjakkal egy – maga alól számolyt kirúgó – embert is megbírnának, ugyanúgy hívogatják a vendéget, mint a vendéglátót. Hajnali felesége, Mari, látogatóba indulván Tédé feleségéhez, Ágneshez, nem a maga vette virágcsokrot viszi el figyelmeségként, hanem azt, amelyet Tandori az imént neki hozott, csak még nem tette víz-

be. Tucatnyi motívumban fejeződik ki az egylényűség, egylényegűség, amelyet azonban tudat –, sőt személyiséghasadásnak is lehet értelmezni. Ennek a különböző neveket – nem is csak négyet! – viselő főhősnek (akárha Shakespeare Prosperója lenne) minden harmadik gondolata a halál. Beszélhet egzisztenciális nehézségről, szakmai ártalomról, művészi mellőzöttségről, testi nyavalyáról, a hozzá/hozzájuk tartozó állatok (madár, kutya) sorsáról, felebarátok sikeréről vagy végzetéről, de még az élet fortunátus fordulatairól is, Holmes/Watson/Hajnali/Tédé – mint ezt a Tandori-próza lassan legalább hat-nyolc darabjában úgy 1995 óta megszokhattuk – a halált is bekalkulálja: elsősorban a halált kalkulálja be szavaiba és számvetésébe. (Az *Utánlövés* előtti utolsó alfejezete: *Inkább a halált?*)

Az eddigiek alapján úgy összegezhethetjük a – *Fikció* – megjelöléssel ellátott *Hét fejlövés*t, hogy annak eleje és (nem egészen a) vége Kosztolányi és Doyle közös játéktérre vitt, jóféle olvasmányos epika (amelyben akad egy kevés a hajdani Nat Roid-detektívregények, e sajnos máig kikerekítetlen ciklus ironikus, a lét dolgaira felügyelő, egyben a lét dolgait felügyelő: ügyvétevé szenvedélyességéből, parttalan – mert mindent egyként fontosnak tekintő – moráljából); könyvünk benseje pedig esszéso-rozat, mesterek, pályatársak bemutatása, műhelyproblémák pásztázása. A viszonylagos kivétel, a még hiányzó egy fejezet vagy az *5. fejlövés Túl véges, túl végtelen* című első részének tétele, a *Noteszlapok egy kutyából* – vagy, más megközelítésben, a *2. és az 5. fejlövésből* összeilleszthető *Tizenkét menet 1. és 2. része (A nyílt ördöglatat)*. Akárhogy is, a műfaji törés fennáll (és zavar), még akkor is, ha az óvó keretes szerkesztés valamit el is rejt belőle. Az epikai alkotás (bármilyen alkotás) kompozicionális egységének, homogenitásának igényével fellépni ma már konzervativizmusnak számít, a dilemmát azonban Tandori maga is

reflektálja, amikor Doboss Gyula A „*Költészetregény*” című 2003-as tanulmánykötetének prologusában (*Előljáróban – „poszt”*) így ír: „...dolgozom ezen-azon, remélem, mire ez itt, már megjelent a *Zabkese lyű*, ami valódi regény, és ahol fő szándékom (*egyebek mellett*) annak megvalósítása, hogy az esszéista elbeszélő tényleg karakterszereplővé váljon...” Időközben a *Zabkese lyű* valóban napvilágot látott, és a reményeknek megfelelően regényalakként tudja mozgatni azt a Gerstey Jánost („Nevem legyen Gerstey János...”), aki Hajnaliéval némiképp rokon módon éli magáévá a Tédével (T. D.-vel) való epikai össze-, egyé zártág státusát. (Doboss könyve Tandori 2000-ben kiadott *Költészetregény*n szánt végig, amely persze a legkevésbé sem regény. A „szoros olvasás” és a dekonstrukciós módszerek elegyítésével létrehozott szövegekötés ez, maga is kitűnő esszé. Érdemes idézni, hogy melyek az irodalomtörténész által a kilencvenes években érzékelt, seregletben előre is bocsátott Tandori-jelenségek: „nyelvrongsolás, dalszerűség, »egzisztencialista akciópróza«, aforizmaregények, élet- és művészetfilozófiai vallomásosság, pántextualitás, a művek egymásba hatása és szét publikálás, paradoxon és dekonstrukciós szövegteremtés stb.”. A felsoroltak, többsége a *Hét fejlövés*ben is mutatja magát, illetve összefügg e művel. Még az is, ami a líra körébe tartozik, ugyanis Hajnali Tédé kétötöd-regénye nem marad vers nélkül.)

A műfaji törést – amely néha nem is egymás mellé szánt részletek összeszerkesztésének gyanúját ébreszti – orvosolja a végig uralkodó önéletrajziség. Tandori még sosem követett el önéletrajzmentes prózát. Ennyiben (is) mindig lírikus maradt. Személyes világába ezúttal is rendre másutt-másutt enged – vagy követel – bepillantást. A mindennapi életviteltől a munkabölcséleten át az ironikus parainessiségig terjed önbemutatói és énkiterjesztési regisztere. Sorait a néha zavarba ejtő kendő-

zetlenség, az öntudat, az önkritika, és – összességében – a *minden (majdnem) mind-egy* legyintése uralja. Legtöbb mondanóját már elmesélte, de variációs elvű emlékezéseivel és elemzéseivel még hűséges olvasóit is meg tudja lepni.

Ezen a ponton vessük közbe a másik (a harmadik) Tandori-prózaújdonaságot: a „*Hol élsz te?*” 2003-ban, a Tiszatáj Könyvek (Szeged) sorozatában követte a még 2002-es *Hét fejlövés*t. A közbevetésre egyrészt feljogosít, hogy maga a szerző is rendrezte a beékeléses (az ékelt ék ékének éke...) technikát, asszociativitást kultiválja. Másrészt *A legkülönösebb – és egyben a legtermészetesebb – líraregény* – altitullussal is ellátott textus fejezetelési megoldásai (a *Tartalom* túlsűrítettsége), a párhuzamosan futtatott autobiografikus beszámoló és a – jóval nagyobb teret elfoglaló – költészet-történeti meditáció: az itteni (7) egység rokon az ottani 7 + egygel. De még a *Költészetregény?* gondolatsor is előtűnik, így, kérdőjelesen. A „*Hol élsz te?*” nem rendelkezik olyan érdekes, újszerű epikai vázzal és a (részleges) fikcionalitás benyomását keltő cselekménnyel, mint a *Hét fejlövés*, viszont a Dunára néző lírikusi műhely ablakából rendszerezettebben petárdazza a megidézett költőelődökre vonatkozó észleleteket és hipotéziseket, a társkönyv ötletszínességéhez képest még pompásabb fényorgonát varázsolva az égre.

Triptichonban diptichon – lásd: (7), *A magam „madármentőművész-inasa”* alfejezet (természetesen Kafka éhezőművészté, az éhezőművész-szimbolikára való reflexió után), *Végközbevetések* és *Összefoglaló*, még a „vég” és az „összegzés” előtt: ne hívjuk most e recenzió olvasóját a kötet rengetegébe (pedig mindössze 207 oldal az egész, abból is egy csomó idézet. A *Hét fejlövés* is csupán 182 lap). A Kosztolányi Dezső, József Attila, Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Szép Ernő munkásságának bizonyos kérdésein – ebben a sorrendben

és látnivalóan ismét ismétlésekre is törekedve – végighaladó műből mintavételül elegendő az alapvetés, a *Költészetregény?* kérdésben eléggé szkeptikus Kosztolányi-felütés méltatása, valamint *A költészet-elemzésről* szóló egyetlen kis futam „végközbevetésének” citálása. Igaz, ezzel az eljárással lemondunk a líramérleg belső dialógusainak megszólaltatásáról, s a költészetet életként, az életet költészetként élő líratörténet-mondó monológjába is csak két ponton hallgatunk bele. Világos, hogy Tandorit leginkább az izgatja: mennyiben *nem* merőben személyes a „merőben személyes”, vagyis *a)* milyen mértékben viheti át a műalkotás a költői közlést az olvasói, rekonstruáló tudatba, és *b)* létezik-e még a teljes individualitás mint alkotói létállapot? A kettős dilemmából eredően előre kell bocsátania: nem igazán mondható – bár lírikustól ilyesmit „várnánk” –, hogy „ebben a könyvben élek”...

Tandori, a sorozatkérdező alaptudása az – „Mondanunk sem kell”, mondja ő –, hogy (13. o.) „egyetlen kérdésünkre sem tudjuk a választ”. Innen visszatekintve a *Hét fejlövésre*, és minden olyan Tandorira, amely „evidenciatorténét”, az evidencialitás végleges kikezdettsége a szembeszökő. Evidenciaként íródik meg, hogy nincsenek evidenciák. Ez modern gondolatnak lehetne szegényes, ismétlésszerű – ha az evidenciák elmúltán érzett megnyugvás nem fejezné ki azt: elemi evidenciák – a lét esztétikumának, az esztétikum létének elemi és konszenzust teremtő összetevői – híján nem könnyű élni, életet szervezni, a halál ellen szervezkedni.

Ezek a – ráadásul részben burkolt – kezdő kijelentések (anti-evidenciák) oly erősek, hogy a lírikusokról történő töprenkedés szükségképp alárendelődik az önéletrajziként (egyszerre emberi és költői tényként) tételezhető vívódásnak (amely azonban, szövegformáját tekintve, könnyed és játékos, szellemes és – akár túlságig is – „packázó”). Mivel Tandori önéletrajziként

jeleníti meg az „irodalomtörténetét”, s mert a nagy példatári változatosság, az új és új észrevételek közepette is monotematikusan (monomániásan?) hajtogatja a magáét, az értékrend felől aligha lehet kritikailag beleszólni állításába. Ha egy költemény, mely Kosztolányi tollából ered, „már-már Szép Ernőt is idéző fordulatokkal örvendeztet meg”, akkor valószínűsíteniünk kell: kevesen vélik úgy, hogy Kosztolányi a Szép Ernőhöz-felérésre törekedett volna, s hogy kettejük lírikusi pozícióviszonya így exponálható (tegyük hozzá: TD sem erőszakoskodik, hogy „Szép Ernő a nagyobb”, „Szép Ernő a legnagyobb” – csak teremt egy olvasási és értékelési kontextust, amelyben a hosszabbat húzó is rövidebbet húzzák Szép Ernővel szemben). Kosztolányi körül „ámbóború” dúl; „No, természetesen Kosztolányi velejéig konzervatív költő” (mert „nagy emberiség-elvei konzervatívok”); hogy milyen KD-nél „a jelenetезetlen, egy-főszereplős áhítat verse”: az ezen *kérdésekre* adott nem-válaszok, az – úgymond – „kétes eszmefuttatás” tézisei folytonosan visszaolvasandók a Tandori-önéletrajz szférájába. Tandori Dezső tehát nem párhuzamosan ír újabb „költészetregényeiben” autobiográfiát és nemzeti költésztant. Nem: ő önéletrajza részeként, professzorokat megszegyenítő érzékenységgel és tudással – és akárcsak ők, roppant vitatható módokon – esztétizál (mindig egy elég szűk költői körre figyelmezve), s épp az esztétikai érdekű, jellegű közelítésnek szab gátat szövege önéletrajzi karakterével. Ezt be kell kalkulálni, nincs mese.

A költészetelemzésről; gondolatritmusos, rejtett versvallomás (sok más idegen és saját idézet mellett). Rövid bekezdéseit, új sorait ezúttal nem érzékeltetve, egy részlete így szól: „Sztintén madarammal kapcsolatban vettem észre: Repül. Szárnyát emelgeti-ejti, pergeti. Ehhez képest mi nem repülünk, csak elhajítjuk magunkat a géppel. Nem »szállunk« fel. Nem emelgetünk-ejtünk, nem pergetünk szárnyat. Így, sok-

sok repülés után jöttem rá, hogy repülni lehetetlen, s mint ilyet, a dolgot abba is hagytam. Nem repülök többé. De a vers-elemzéssel is így lehetünk. Magával a verssel nem. Életünkkel is lehetünk így. Csak a halálunkkal nem”.

Mivel ez egy elv, egy tartás, egy nézet (jelenlegi) végpontja – vissza a *Hét fejlődés*-hez. Amelynek – mint Tandori epikájában valamennyi java könyvnek – van egy fel-emelő, eredeti, egészében a teljes koncepciót átható gondolata. A kalauz-gondolat; a kalauzolás gondolata. Hajnali és Tédé egymás kalauzai. Egymást virgilizálják. S lévén ők, mondtuk, egyik, a lélekvezet-éskor, a lélekvezetés motívumában a „mindenki egyszerre a maga Dantéja és Vergiliusa” sugalmazás munkál.

Ha a lélekvezetés, a kalauzolás, a tudás-átadó mester-tanítvány viszony felől olvasuk, a *Hét fejlődés* minden elemében egységes és szép könyv. Minden megidézett idősebb íróatárs – akiknek többsége barátta is lett – vezeti is a fiatalabbat azon az úton, amely metaforikusán bátran nevezhető pokolinak. A lélekvezetők (itt elsősorban a hajdani magyartanár Nemes Nagy Ágnes és a fő cinkos Ottlik Géza) felelősségét növeli, hogy ők lökték védencüket a költői pályára, vagy ők nem voltak elég érelyesek visszatartani attól, ami korántsem csak a sikerekben, hanem mondjuk az *I. császárság/I. császkálás* viszonylagos munkanélküliségében, a műfordítói felkérések számának radikális csökkenésében, a publikációs korlátozásokban és szöszegésekben is megnyilvánul majd (ez a *Hét fejlődés* „regény”-idejének a közelmúltja). Minden irodalmi mű szerzője és minden irodalmi mű, amelyet a műfordító az átültetés szándékával maga elé von, lélekvezető, mester – annak érdekében, hogy (alfejezetcím) *A műfordító mint mű* is megképződjék. Illetve még összetettebb is a jelenség, a folyamat: „Fitzgeraldra Ottlik tanított meg. Chandlerre, majd Salingerre, és mert a *Próza* írója telibe művelt ember volt, a fia-

talabbakkal pedig atyai nevelő-barátként bánt, adott rá, el ne ússzam a pályáról a medence egyik sarka felé se, így változatos étrendre szoktatott a próza világában. Megjegyzem, nála különb Rilke-értőt sem sokat láttam, ha Nemes Nagy Ágneset leszámítjuk. [...] A műfordítás, mint kiderült – ma tudom ezt végképp! –, létmentő, sőt, életmentő volt a számomra. Finoman szólva is eléggé erős, de nem társadalmian társas alkatom önemésztővé vált volna (válhat), ha nincs a sok elvégzendő feladat”.

Mi szép lenne, ha a lélekvezetés mindig ily harmonikusan, patetikusan, vezető és vezetett konfliktusai nélkül történhetne! Vagy ha e kalauzolás a poklokban minde-nestül átsegítene! Nincs így. TD expressis verbis nem jelenti ki, de érezteti (még pontokba is szedi): vagy az igazán mély, kölcsönös megismerés szituációjába nem került vezetőivel, vagy sok volt a lélekkrázó zökkenő a tőlük való tanulásban. Tandori megképzti – és halkán vissza is vonja a kalauzolás gondolatot. Nem ridegen, nem rigidén. Csak vissza. Visszakalauzol a kalauzolatlanúságba.

A kalauzoláshoz és a kalauzoltatáshoz eldöntött döntéshelyzetek kellenének. Döntési evidenciák. De...; de. De – Hajnali szava –: „Döntéskényszerem oly erős, hogy kizárja a döntést”.

E sorok írója eddig Nagy László *Záróra, fejlődés* című versében látta olyan ket-tős vegyértékben a fejlődés szót, hogy az a golyó ütötte végzetre és a túlzott alkoholi-zálás okozta tudatvesztésre is vonatkozzék: „Bronznő a rendezetlen téren, / szélfúttá hó a köldökében, / alkoholisták mint hamis borhoz / ragaszkodnak a havas szoborhoz: / nőhöz, anyához, édes hazához, / top-rongyból s lángból mind cicomát hoz, / mind fejlődéses, tudata vérzik, / estükben is a szobrot becézik, / de az csak áll az időben tétlen, / szélfúttá hó a köldökében”. Ez az – 1956-ról vizionáló – vers nyilván nem kapcsolódik (a pár évtizede Nagy Lászlóról is remek tanulmányt író) Tandori

fejlövés-könyvéhez, melyben isznak eleget: Tédé brandyt, Hajnali sört, Tandori bort, ki mit, de a mű egésze minuciózusan figyelmes a színjózanságtól. Olyan józan, amilyen csak akkor lehet, ha írója tisztában van vele (3. fejlövés): szeg és vég egy-

azon kalauz, egymás kalauza, s egymást vezeti az „amerre zárult és amerre tárult”. Halad a *Hét fejlövés* – és a „Hol élsz te?” és a *Zabkeseblyű* – írója lélekvezetői nyomában, maga is lélekvezető, *utána* az egésznek, s ahogy a mottóiban „idéz”: *után, szabadon*.

Medgyesi Schwartz Antal: Cigány nő (évszám nélkül, rézkarc, papír; 145×120 mm; Munkácsy Mihály Múzeum, ltsz.: 74.95.1.; jelzés jobbra lent: Medgyesi S. Antal)

Kántor Zsolt

„A maga helyén szerepel”

Tarján Tamás: *Kengyelfutó; Szabadiskola*

Tarján Tamás *Kengyelfutó* című kötetét olvasva Osvát Ernő (Vajda Endre által szívesen idézett) mondata ugrik be az objektivitásra törekvő kritikuskokról: „A tárgyilagosság a legteljesebb magány.” Azután keresve sem lehetne jobb mottót találni T. T. könyvének recenziója elé, mint Kulcsár Szabó Ernő sorait, mely szerint „nincs értelmezéstől függetlenül létező története” a nemzeti irodalmaknak. Sőt művek, könyvek története sincs. Tudva, hogy ma már nem köthető az értelmezhetőség szubsztanciák meglétéhez, a mindenkori kánon „örökös” elvárása az úgynevezett objektivitás, amit Osvát a hiánytalan egyedülléttel aposztrofált. Igen, T. T. erre törekszik, tárgyilagosan szólni a kortárs költők lírájáról és prózájáról. Ha a magány benne van valóban, akkor ez jó. Annyiban biztos egyedüli, egyéni, hogy helyette nem csinálja meg ezt más így, ilyen formában, ilyen lelkiismeretesen, ilyen „fogalmi” precizitással.

Az elfogulatlanság persze csak szubjektív rámak, individuális keretek között realizálódhat. A kritikát mindig ember írja, nem gép, ezáltal a kijelentések és a megállapítások igazságtartalmát sem ítélni meg más, mint egy másik kritikus, aki szintén átengedi a textusokat saját szűrőrendszerén. Ezért az értelmezés mindig átítatódik a saját világgép szellemiségével. Nem baj ez, csak ne tagadjuk. Mi tetszik, mi nem? Ízlesek és premisszák (tűrhető előítéletek,

jobbfejta divatok) konstellációi, finom kis struktúrákon átengedett, áttetsző szövegek. T. T. „kengyelfutása”, kreatív „veszteglés” egy határon, egy mezsgyén, abban a sávban, ahol valóban létezik távolságtartás, a szeszélyek és a kanonikus elkötelezettségek egyformán zabolázva vannak. Ez a kritikus jól nevelt és őszinte egyszerre. Érdekfeszítő és olvasmányos tud lenni, amikor elének tárja a lírák és szépprózák mélységeken mély taglalatát.

Kezdjük az elején, ahogy sorba szedte szerző, szerkesztő. Gérecz Attila: *Levél*. Kevesen írtak még ilyen érzékletes esszét a mártírköltőről. Dicsérték már az ötvenhatos hőst sokan, emlékeztek rá ünnepélyesen az évfordulók kapcsán, időnként kezdtük unni a bálványozást (máskor meg az alaptalan és túlzó elmarasztalást), és lám (csak) jön egy, a rövid életművet valóban mérlegelő, méltó kritika. Talán ettől a szakmai elemzéstől fogjuk megjegyezni Gérecz Attila nevét, és elolvasni verseit, és ha ez így van, akkor örömmel regisztrálhatjuk, akadt egy kritikus, aki feladatának tekinti az irodalom új módozatú népszerűsítését, szeretné megszerettetni velünk a kánon perifériájára került értékeket is. „Kikezdetlenül teszi a mű lírai hitelét, a mosoly a mosolytalanságból születik.” – írja. És hogy szavaimnak valóban hitelt adjak (vagyishogy a *Kengyelfutó* első írása kedvet csinált a Gérecz olvasáshoz, kerüljön ide egy kitűnő töredék tőle: „Az égen most rácsok feszülnek, szalagok, mint lelken a soha meg nem írhatott / vesszorok. / De arcunk eljegyezted, Éva. / A bélyeg, mely a verőfényből homlokunkra égett, ott lobog, / ahogy elmenőben rásütötte zárnak / kis ránk csapódó, piros pecsétje szádnak: / a

Pont Kiadó, Bp., 2001. 154 o.

mosolyod”. Tarján kommentárja: „...Szabadság, szerelem, túlélés és hitmámor. A verőfény ittassága.”

A második recenzió alanya Mándy Stefánia is ragyogó „ürügy” (szent ügy) a szerzőnek, hogy felvonultassa kritikusi fegyvertetének leghatékonyabb eszközeit. Ebben a kis, három-négy flekkes dolgozatban is oly spirituális és precíz, mintha bölceleti kagylógyöngyöket gurigatna több mérföldre a földhözragadtság filológusi közbevetéseitől. Ez a titka a Tarján-féle műbíráltnak, hogy alapvetően személyes, ugyanakkor nem relativizálja, maszatolja el az érzékítést. Távolságot tart, pedáns, de nem prüd. Ahogy fogalmaz, azt versként is el lehetne „adni”, ha lenne árfolyama ma az ilyen átírásnak hazánkban. Mivel ilyen nincs, marad az olvasás gyönyöre: „A *testlélek*, a *lélektest* szól a *Scintilla* című kötetből”. Másutt: „Aki e könyvet választja társául, annak a breviáriumszerű, „molekuláris” olvasás jótékony türelmét és a strukturáló személyesség törekvéseit kell rá áldoznia s beöltöznie egy hosszú, felelős számvető – mondhatni a végítélet előtti stádium profán liturgiájába.” S erre jön a Mándy Stefánia-idézet: „zongorák úsztak le Mohácsra / sok szívbillentyű némaság”.

Ugyanazon a hangon reflektál a kommentár, mint a maga a „téma”. Nem kevésbé alkalmas terep Sebők Éva lírája sem a tarjáni „ismeretelmélet” konstellációihoz, sőt még nagyobb elánal sodorja önmaga beszéd-szálaiba a költői nyelvet a kritikus kóstolgot kedve, lendülete: „A *Koronatanú* költője felmondott a hűség, de rácsimpszkodó jambusnak, – egyben a korábbinál is szorosabb intellektuális paktumot kötött a rímtelen formával. Radikalizálta a kétpólusosság kissé gépies gyakorlatát is. Immár nem líra és gondolat, nem tézis és antitézis között halad a vers. A belső sáv visszahúzódott önmaga (leg) belső sávjára: az ikerítések érpárjára.”

A harmadik nő Gergely Ágnes, akiről ír Tarján Tamás, persze ugyanolyan intenzi-

tással, mint a többi hölgyről. Itt is az „alkat” izgatja a fantáziáját, nem a felszíni formák. „Gondolat és érzelem, élet, halál, méltóság, méltatlanság égtájai között eligazodva, hol szabadon, hol sodortatva járhatja be azt a nyelvi *időteret*, amelyet művelődéstörténeti utalásaival, rejtett, csöndes intertextualitásával, alteregó jelenlétének szerény fenségével, problémaérzékenységének villódzásaival, következetes igazságkeresésével a költő képez.”

A következő költő Petri György, akit elemző blende elé invitál a kritikus, mégpedig két esszé erejéig, *A félhalottság életereje* címmel ír összegyűjtött verseiről, *Untig elegendő* címmel „Az öreg Petri” öszikéről. Érdekes módon, de nagyon találóan veti össze Arany János időskori „dolga-it” a beteg Petri idevágó passzusaival. Arany a szabadságharc bukását követő megtorlástól kezdve mutatott hajlandóságot arra, hogy verseiben öregítse, koraöreggé stilizálja énjét. Mind keservesebbé váló betegeskedése, majd leányának halála is ebbe az irányba mozdította. Petri még fiatalabb korától: 1968-tól, Csehszlovákia megszállásától, a katasztrófatudatban kiteljesedő hatvannyolcas érzülettől fogva írta a koraöregség, a félhalottság vallomásverseit. A mélyrétegekben meghúzódó, eddig feltáratlan „alkati egyezés” momentumai persze jóval jelentősebbek, mint azt egy rövid könyvismertetés keretein belül felmutatni lehetne. De egy biztos: a költőelődökbe nemcsak véletlenül botlanak bele a jelenkori *nagyok*, szinte „kimeríthetetlen” az a gazdagság, amelyet fogódzóként, válságosabb pillanatainkban kapaszkodóként használhatunk (sic!) *belőlük*. Sőt! Ennél is több az áttétel, ahogy azt T.T. felfedezi az *Untig elegendő* című kritika második felében: „Bár

Pont Kiadó, Bp., 2002. 216 o.

ezúttal egy-két, Aranyt idéző reminiszcenciára figyelmeztünk, nem feledhetjük, hogy a Halálomba belebotlok az 1990-ben fiatalon elhunyt Sziveri János végső betegségstádiumban írott költeményeivel szorosabb kapcsolatban van, s Orbán Ottó egyes betegségverseivel is távoli összefüggést mutat”.

A Petri-recepció két vetülete jól illeszkedik az utána következő négy Tandori-íráshoz. Fogarassy Miklós: Tandori kalauzáról *Feltételes megálló* címmel értekezik Tarján Tamás, majd Tandori számairól (*Tandori számai*), szonettkoszorújáról (*A megtíport köntös*) és prózáiról (*Kész félkész*) elmélkedik. Rengeteg idéznivaló finomság, gyöngy-lelemény van ezekben az írásokban is, de csak egyet hadd mutassunk: „Tandori napi huszonnégy órai munkával formálja lakhatóvá, Robinsonként, a maga szigetét s csupán hűséges Péntekje, a nyelv van a szolgálatára. Talán észre sem veszik, amikor szerepet cserélnek és vissza-.”

Ezek után Nagy László, Ágh István anyakép-verzióiról ír a szerző (*Az én anyám Vas Erzsébet*), azután külön Ágh István epikájáról (*Az emlékezet széljárása*), Bella István lírájáról (*Úgy süt a hó, hogy elolvad a nap*), Rózsa Endréről (*Lábjegyzet negyedszázad távolából*), végül három fiatalabb költőről, Balla D. Károlyról (*Talált szöveg*), Orbán János Dénesről (*Rekon*) és Karafiáth Orsolyáról (*I/Z/song*). Összefoglalóan kiemelni valamit ezekből, a vélhetően megrendelésre, felkérésre írt recenziókból, nehéz, de mégsem lehetetlen, hisz mindenütt tetten érhető valami, ami közös nevező lehet, például az, hogy a kritikus minden esetben üdvözli az intertextualitást és mindenütt hiányolja a saját hangütést. Balla D. Károlynál pedig (Élted volt regénye) csak az első ötven oldalt tartja „remeknek”. Morog a túlzott tipográfiai ornamentika és az önmagára figyelő nyelv üresjáratai miatt, hiányolja, hogy ezáltal „édeskevés képződik meg az életből”. Balla D. Károly

ügyében Borges is kap egy oldalvágást, ami telitalálatnak ítéltető a nyelvjátékok túllítalálása okán.

A kötet végén található *Az írások első megjelenésének adatai* című „eligazítás” jó kis epilógus, valójában fülszöveg is. „Az amúgy sem terjedelmes anyagot nem tagoltam ciklusokra, de e tudatos gesztussal sem »folyamat«, sem „egység”-képzeteket nem kívánok sugallni.” Mondja ezt T. T. irodalomtörténész, és ezzel a mondatával is tanít, int, buzdít és fedd, ne áltassuk magunkat, ezek a megállapítások is annak a „legteljesebb magánynak” a termékei, amiről Osvát beszélt, amikor „tárgyilagosságról” faggatta az egyedüllét, aki „valójában” szintén egy személy. (2001)

A *Szabadiskola* is a Pont Kiadó könyve, már 2002-es évfjártatú, „friss” könyv. Tipográfiailag ugyancsak párja az előzőnek. A szerzőt idézem az utószóából (*Az írások első megjelenésének adatai*): „Némi töprengés után arra bátorodtam, hogy irodalom- és színikritikusi, tanulmányírói és egyetemi oktatói törekvéseimnek egyként jelét adjam a két nagy fejezetben – tudva és vállalva, hogy a tanulmányok és bírálatok sora így egy kissé szeszélyes (noha láncolatában azért remélhetőleg logikus) lesz.”

Nemcsak logikus láncolatát, hanem szellemi izgalmát is megtapasztalhatjuk ennek az „összeállításnak”, akkor is, ha a színdarabokat nem láttuk, az említett szerzőket csak érintőlegesen ismerjük, az elemzett műveket nem mind olvastuk. Ezek a T. T.-írások önmagukban is megállnak, mint önálló entitással bíró textusok, egyes passzusaik pedig különösen veretesek, finoman megmunkáltak, mondhatni: irodalmi ínycsemegék. Jó érezni a munkakedvet, az alkotói örömet a kritikák sorai között/mögött. (Tudva és tisztelve, hogy a kötet szerzője idegenkedik a tirádáktól.)

Az első rész a színházé, a nyitó darab pedig *A nemzet plebejusa*, alcím: Emléksorok Sinkovits Imréről. Ez is szívből jött, ez

a „szöveg”, nem vitás, e recenzió keretei nem engedik meg a hosszas méltatást, de kötelező jelezni, úgy tud az emléksorok írója „beszélni”, hogy a kulisszák mögötti jártassága nem irritáló bennfentesség, nem fitogtatás, hanem alázattal teli szaktudás, visszafogott (hitelképes) méltatása és főhajtása még öblösebb távlatokat nyit az olvasó előtt a színművész életművének megismerésében. Itt is akad egy olyan mondat, amely nemcsak a 20. század egyik legnagyobb magyar színészére, Sinkovitsra, hanem magára a szerzőre, T. T.-re is igaz, mely szerint memóriája „frissen tartja szövegrészletek regimentjét”.

A *Rejtekkajtok* széljegyzeteket tartalmaz egy Bánk bán-értelmezéshez, Kincses Elemér rendezéséről Lehota János Bánk bán-tanulmánykötetének tükrében. (Ilyen *összeállítás* is csak neki, Tarjánnak jut az eszébe.) Azután jönnek *Az ember tragédiája kánonjai*, a komárnói és a balassagyarmati előadás különbözőségeinek párhuzamos elemzése. Ezt követi *Az ember tragédiája, mint díszbemutató* című tanulmány a Madách, a Budapest Báb- és a Nemzeti Színház előadásai. Majd két színházi tomos, Molnár Gál Péter: A pesti mulatók, Kovács Ákos: Játék a tűzzel című Helikon-kötetek mélyreható recenzeálása.

Bécsy Tamás: A siker receptjei című színikritika-kötetéről *Félsiker* címen találhatunk beszámolót. Az ismertetés címe előre jelzi T. T. véleményét, amelyet nem rejt véka alá, ez a könyv bizony nem nyerte meg maradéktalanul a tetszését és ezt is mily elegánsan és finoman hozza tudomásunkra.

Most: Thália címmel egy albumszerű monográfiáról kapunk korrekt képet (Gajdó Tamás–Korniss Péter–Szegő György: Színházkutatás), de nemcsak *azt*. Közben belekóstolhatunk a színház aurájába: „Beszél, regényeket mond el a képsor, megfeszített és hisztériás próbadélelőtök, igazgatósági ülések, gyorsöltözések re-

gényeit. Premierek, előadások és darab- (meg színház-) temetések regényeit. Még a női mellékhelyiség előtti toporgások novelláit is. Novelláit, regényeit? Drámáit!”

A ciklus két legérdekesebb írása mégis *A Vigszínház vissztánca* (Szent István körút 14.) és a *Színház a maga helyén* (A Radnóti-ról). Ezekben mutatkozik meg leginkább a kritikus úgy, mint a magyarországi színházak valódi ismerője, szerelmese (*professzora*).

Hubay Miklós: Te Imre, itt valami ketyeg című (bemutatlan) egyfelvonásosáról *Nemzeti egyfelvonásos* címmel íródott káprázatos esszé, amely a még nem játszott, színre nem vitt darabot elemzi, eljátszadozva az átírás lehetőségeivel, a címszereplőre (Sinkovits Imrének, személy szerint íródott a mű) vonatkozó szerzői utasítások esetleges megváltoztatásaival. „Egy vendégszerepelnél érkezett együtttest – s ekként magát a nézőkkel zsúfolt épületet – terrorista fenyegetés ér. Az előadás folytatódik, a színház a levegőbe repül. Ennyi a dráma minimalizált története...” Az írásból sok minden kiderül, többek között az, hogy az egyfelvonásos Lear- király paródia is, színház a színházban s ennél még több jelentés-áttétel nehezíti a színrevitelét, melyek miatt a régi Nemzeti Színházban sem játszották, sőt maga Sinkovits sem akarta, mint Neki szánt darabot (úgyszólván) eljátszani. Sinkovits Imre halálával persze még inkább csökkentek a darab „esélyei” a megelevenedésre, de ha jól értem T. T. konklúzióját, ezt Hubay Miklós, mint szerző „megoldhatja” némi átigazítással. Aki ezt a textust a mai magyar színházi világ bennfentesei közül végigolvassa, bizonyára kedvet kap, hogy felkérje Hubay Miklóst a „korrekciókra” Tarján Tamás jótékony dramaturgi felügyelete mellett.

A második részben a nyitó írásban Tersánszky Józsi Jenő: A félbolond című regényéről értekezik a kritikus, az írás címe: *Tersánszky mesél(tet)*, a zárójelekkel is rá-

mutatva az elbeszélői én és a szerzői én közötti diszkrepanciára, ami az írás fő kérdésfeltevése. Ez a textus nagyon fontos megállapításokat hoz felszínre mind elemzői, mint befogadói szempontból.

„Az epikában meglehetősen gyakori egyes szám első személyű előadásmód – a nagyformát nézve: az éregény – kiterjedt szakirodalommal rendelkezik. A legelső kérdések egyike általában az, hogy a történet elbeszélője többé vagy kevésbé megfeleltethető-e magának az írónak, illetve hogy milyen módon, milyen néven és milyen mértékben azonosítható valamely narrátori szereppel, státussal (egyáltalán: megfeleltethető-e?) a történetmondó?”

Jól jár, aki sorban olvassa az írásokat, mert a Tersánszky-opus után következő *Störr kapitány korrespondenciái* (Füst Milán Összegyűjtött levelei) és a *Két pályakép Örkény Istvánról* (Simon Zoltán és Szabó B. István könyvei) új adalékokkal gazdagítják mindkét esetben az immár klasszikussá vált szerzők recepcióját és hangnemiükben is illenek az őket megelőző tanulmányokhoz. Itt is (és másutt is) kitűnik T. T. szerkesztői rálátása az anyagra. Nem véletlenszerűek a kapcsolódások, a recenziók, tanulmányok sorjázása nemcsak „ívet” alkot, hanem kompakt egységgé áll össze. Tehát aki ezt a könyvet végigolvassa teljesen, az képet kap a magyar kortárs irodalom jelenkori folyamatairól, legalábbis annak legfontosabb irányába bepillanthat. Pláne, ha a *Kengyelfutóval* párban olvassa el a kedves befogadó a Tarján Tamás által írt kritikákat, sok mindent jobban ért majd, mint annak előtte.”

A nyelv, mint élet és ítélet Jókai Anna: *Napok* című regényét „vizsgáztatja” *A szöveg kezelésének és önmozgásának néhány sajátossága* alcímmel. Nagyon tanulságos elemzést olvashat ebben az esetben mind a történelem szakos, mind a magyar szakos tanár, hisz Jókai Anna regényének kényszerűen csonka, 1972-es, első kiadásának valamint a regény eredeti – és egyben né-

mileg kijavított – változatának összehasonlítása nem kevés haszonnal kecsegtet főként a korabeli recepciót ismerők számára.

A *Két regény gyermekszereplőkkel* (Szabó Magda: *Mondják meg Zsófikának*, Gion Nándor: *A kárókatona még nem jötték vissza*) a történetmondók pozíciójának problematikáját veszi ki újszerűen mind a két könyv esetében. Szabó Magda regényében maga a „világ” mondja ki a végső szavakat, nem individuumok és egók, ahogy T. T. fogalmazza meg stílszerűen: „Beszélőjétől megvonta a történetre vonatkozó mindentudás teljhatalmát, általában is erősen korlátozva a beszélő nyelvi jelenlétét.” A kritikus Gionnal kétségbe vonja a mű „gyerekregény” mivoltát, a VII. és VIII. fejezetnél úgy érzi, csak a felnőttek képesek a szöveg 100%-os befogadására. Ritka az az eset, amikor szerencsés korosztályok szerint kijelölni vagy elhatárolni (előre) a célközönséget.

Legszívesebben azonban mégis azt a két írást olvastam Tarján Tamás *Szabadiskolájában*, amelyek két kortárs regényt boncolnak „élve”: Szilágyi István: *Hollóidő* című etapját és Rakovszky Zsuzsa: *A kígyó árnyékát*. Mind a két kritika elüt a többi folyóiratban megtapasztalt fogadtatástól mind stílusában, mind lényegkiemeléseiben. Erről többet csak az tudhat meg, aki ezeket az elemzéseket végigolvassa és kijegyzeteli a különös megjegyzéseket, olyanokra gondolok, mint az alábbi sorok Rakovszky könyvéről: „A címválasztás: istenkísértés. Nem azért, mert első látásra inkább a bűnügyi regények, lektűrök világába illik, hanem mert két, óriási leterheltségű s pontosan ez okból nehezen kezelhető, uralható jelképet hoz kontextusba. Félő, hogy a szimbólumok hamarosan maguk kezdik írni a könyvet. Sötét tűzű cím ez. A kígyó ugyan lehet szoláris szimbólum is, de a Nap és a nappal helyett általában a Hold és az éjszaka, a sötétség és a mély birodalmához kötik az értelmező tradíciók. Az árnyék eleve magában hordja a sötétet.”

A könyv végén üdítő felütés az *Elég a jóból*, a Várady Szabolcs-féle limeri(c)k-gyűjtemény cizellált kritikája és a *Lbjgzytk a halandzsához* című írás, amely Szabolcsi Miklós tanulmányához fűz szubtilis kiegészítéseket Karinthy Frigyes és Tandori Dezső paródiái kapcsán.

Egyébként T. T. címadásához is van adalék az utószóban: „*Kötetem címe – akár csak a Kengyelfutó esetében – vélhetően megmagyarázza önmagát (köszönet az Olvasónak, ha ellapoz, eljut odáig, ahol ez a –*

különösen tanárember számára – oly szép kifejezés a maga helyén szerepel).” (115. oldalon) Innen a „Maga helyén szerepel” cím! (K. Zs.)

Az irodalomtörténész először maga is olvasóként lép be az irodalmi diszkurzusba, ahogy a Barthesi „tan”-könyv írta volt, ez bizony itt aligha kérdéses igazság. Tarján Tamás kitűnő levonatai minket, felfedezni vágyó olvasókat is az élvező megértés felé orientálnak.

Gulácsy Lajos: Parókás férfi (évszám nélkül, grafit, papír; 140×91 mm; Munkácsy Mihály Múzeum, Itsz.: 74.87.1.; jelzés középen lent: Verona, jelzés jobbra lent: Gulácsy)

Nagy Boglárka

Ország a plafonon

Kiss Ottó: Angyal és Tsa

Egyelőre nem tudni, vajon miféle irodalomszociológiai hozadéka volna olyasféle statisztikának, amely lokálisan venné számba a kortárs irodalom prózaszerzőit – feltehetően semmiféle. Az utóbbi évek fel-tűnő jelensége azonban, hogy a „vidék” mint tematika, mint forrás számos jól sikerült prózakötet ihletőjének bizonyult. (Vidéken most kifejezetten a Budapesten kívül zajló élet helyszínét értem, hiszen a fővárosi zajgás ugyancsak novellateremtő tárgy. Jó esetben azonban, s Kiss Ottó kötetét ide sorolom, a vidék nem korlátozódnék tájegységre.)¹ Hogy ne menjünk nagyon messzire recenziónk tárgyától, ebben a sorban rögtön megemlítendő Kiss Ottó 1999-es, általam leginkább kisregénynek tartott, *Szövetek* című munkája, Grecsó Krisztián viharos sikert arató *Pletykaanyu* című kötete, s egy egészen friss példa, Antal Balázs *Az öreg* című novelláskönyve. Noha a kortárs novellisztika mennyiségi értelemben mintha új erőre kapott volna az elmúlt három-négy évben, s ez a jelenség határozottan a fiatalabb írónemzedékekhez kapcsolható, korántsem látszik olyan sokszínűnek. A kilencvenes évek „szövegirodalmát” (Garaczi László, Németh Gábor, Szijj Ferenc etc.) látványosan, sokszor deklaráltan, maguk mögött hagyó írók részben a történetesség új módozataival kísérleteznek, részben a jelenkori *human condition* elmondásával/leírásával viaskodnak – kik eredményesebben, kik pedig lankadatlanul. Meggyőződésem, hogy nemcsak olvasásunkat mélyítheti el a

lassúság, de bizonyos szerzői alkatok is jobban gazdálkodnak a szöveggel, ha hosszan gazdálkodhatnak az idővel.

(szerkesztés) Kiss Ottót is ilyesféle lassú elbeszélőnek/írónak lehetne elgondolni – anélkül, hogy tudnánk arról, állt-e sokáig kéziratban az új kötet vagy sem: „angológiai” munkája olyasfajta belső figyelemről és koncentrátságról tanúskodik, amely – ideális esetben – a rövidpróza műfajhoz elengedhetetlenül szükséges. A jó novella ugyanis kicsiny galaxis, sűrű lég, a lent és a fönt középpütt összeérő opálos elegye, de szélein – kezdet és vég – éles határozottság. A jó novelláskötet pedig e kicsiny galaxisok univerzuma. A *Szövetek* egyik nagy erénye, nem mellesleg a mondatművészet olajozott könnyedségén túl, éppen a szövegdarabok összeillesztésében, -szerkesztésében állt. Az *Angyal és Tsa* „egy kis geometria” szerint négy ciklusba rendezve, ciklusonként öt-öt novellát egybefogva tehát összesen húsz – semmi homályos maché, szerzői műfajmegjelölés szerint – novellát közöl. A cikluscím mindig pontosan a második helyen. Előrehaladva az olvasásban, az a nagyon határozott tapasztalat erősödik, hogy az egymásra következő szövegtömbök mindig meghaladják az

Árkád–Palatinus, Bp., 2003., 192 o.

¹ A vidék-metáforához lásd még Mikola Gyöngyi *Vidéki elbeszéléseink* című írását (Jelenkor, 2002/december, 1321–1322. o.), s az általa is hivatkozott Radomir Konstantinović *A vidék filozófiája* című nagyszabású munkáját (Radics Viktória fordítása, Kijárat Kiadó, Budapest, 2001.)

előzményüket. Ez némiképp el is bizonytalanít a kötet végére, a *Wessenauerék kútja* című novelláig eljutva, amely utolsóként reflektál is majdnem a kötet egészére („A valóság, tömény állapotban, egyből elállítja a szívverést”), a domináns vagy kidolgozottabb első személyű elbeszélői szólásra, s nem utolsósorban az angyalság lehetséges jelentéseire a kötetben, ugyanis mire idáig eljutunk, azzal a jó érzéssel, hogy kitűnő szövegeket olvashattunk, elfeledkezzünk a legelső ciklusról.

Az *Egy kis geometria* címen összefogott írások akár *Az illúziók könyvéből* is származhatnának a nagy Bábeli Könyvtárból – amennyiben a bennük zajló történesek illuzórikusan elemelkednek valóságzagú tapasztalatainktól –, de konkrétan akár Paul Austertől is, akinek ilyen című kötetében szerepel egy betéttörténet egy íróról s az ő ismeretlen eredetű Múzsájáról. Az elbeszélés szerint az író (Martin Frost) vidéki magányba vonulván írni készül egy történetet, de a házban váratlanul megjelenik egy titokzatos nő (Claire Martin), akivel az író rövidesen szerelembe esik. Minél hatékonyabbnak bizonyul a Múzsa (na és az ő szerelme), annál lendületesebben készül a mű, a titokzatos nőnek azonban rohamosan fogy is az ereje, míg nem az író, hogy megmentse szerelmét, elégeti a kéziratot. A metaforikus gondolat, azaz, hogy a mű felülkerekedne ihletőjén/teremtőjén, a fikció felszabadulna a szerző irányító hatalma alól, Kiss Ottó egyik novellájának, a *Szabovnyik Zsuzsannának* is alapkérdése: „írás közben olykor önállósítja magát a figura, azt csinálja, amit nem is szánt neki az ember, szabadon garázdálkodik, és közben tönkreteszi a munkát” (9. o.) – mondja az elbeszélő Jánk Jenő orvos, aki szabad idejében az asztalfióknak írja meg betegei történeteit. S valóban, a szereplők és az elbeszélés alakítása a ciklus novelláiban, ezekben a hagyományos narratíván alapuló szövegekben kevésbé kifinomult, mint a rövidtörténet szerkezetét bátrabban felforgató

másik három novellaciklusban. Az *egy kis geometria* írásai mintha *Az elmerült kert* (Körös Könyvtár, 2000) prózacyklus-töredékének, „fapados történeteinek” volnának nagyobb tömbben megmunkált kiegészítései, pontosabban: terjedelmesebb variánsai a *fapados* műfajnak. (Kivételt képez ebből a szempontból *A háborús játékok* című, leginkább a lélektani-realista jelzővel leírható, igencsak didaktikusra sikeredett novella.) Az előző prózakötet krocki-terjedelmű szövegeinek jelentősebb részében, még ha a groteszk minőségét, nyelvét kísérlik is meg formálóelvvé tenni, a lekerekítő szenteciózusság csábítása a vékonyka kötet arányaihoz mérten jó néhány írásban bekebelezi, ellaposítja a mégoly invenciózus ötletet. Az örkényi egypercesek groteszk narratívája keveredik a klasszikus, poénra szerkesztett novellatípussal. Hasonlóképpen a *Háborús játékok*, *A nyugalom szobra* vagy a *Különös föld alatti történetek* című novellák az *Angyal és Tsa* kötetben történetvezetésükben mélyen őrzik a hagyományos, 19. századi eredetű, csattanóra épülő kispróza néhol parabolikus, máskor didaktikus szerkesztésmódját, illetve az elbeszélői omnipotenciát. A cikluscímet adó novella (*Egy kis geometria*) éppenséggel kerülhetett volna az eggyel vagy kettővel későbbi ciklusba is, de talán a *matematika* (a 4×5) volt az, ami ezúttal kiszorította a *geometriát*? Mindenesetre az idős, betegeskedő Heller mérnök úr és a fiatal ápolónő, Gizella metaforikus *parabiózis*a avagy életető nedvcsereje nem működik a kötet egészére vonatkoztathatóan.

(*transzparencia*) Holott Kiss Ottó a kötet háromnegyed részében kiválóan szerkesztő írónak bizonyul. Nemcsak azért, mert a *Kanada* ciklustól az *Olimpia* presszón át a *Szávó udvaráig* valóban egy izgalmas, a novella különféle architekstusait (a már említett 19. századi őstípustól Tömörkény Istvánon át Tar Sándorig) felülíró ív jön létre a szövegekben elbeszélte identitások

sokszínűségét és mélységeit is feltárva, hanem azért is, mert e ciklusok novelláiból rendre kitűnik a szerző azon képessége, hogy a zárt szerkezetben könnyedén, mértéktartóan tudja működtetni az egyidejűleg jelenlévő, különböző történetsíkokat. E történetsíkokat részben idősíkok, belső tudatsíkok is tagolják – együtt alkotják a novellák több rétegű narratív struktúráját, amelyben feloldódik a *való világ* és a *mitikus/imaginárius* horizont. Ez a transzformációs elbeszélésmód talán az *Angyal és Tsa* szövegeinek legimpozánsabb tulajdonsága: a mitikus elem transzparens bevonása egy igencsak röghöz kötött tematikájú – nevezetesen az alföldi falvak, kisvárosok provinciális világa – poétikai térbe. A párhuzamos világok megjelenítése, sejtetése annak, hogy ez az imaginárius-mitikus szféra minduntalan hatással van az élők (és a holtak) *e világára*, egyfajta csábító titokzatosság is, amely búvkörébe vonja a novellák szereplőit, első személyű elbeszélőit. A rejtélyesség/mitikusság azonban nem a poentírozó szerkezet szolgálatában áll, nem lesz krimi vagy titkos csoda, hanem épp homályos mivoltából fakadóan a nyelvi áttetszőség, a poétikus, szaggatott elbeszélésmód narratíváját alapozza meg. A legradikálisabban a *Goldberg-levelek*ben mozdul el az idő, ahol a médiumként is megjelenő Soperla Eszter a címeli Goldberg-levelekből megidézi a Soperla-ház környékének elfeledett alakjait, de halála után Eszter maga is visszavezeti az elbeszélőt saját történetének kezeteihez.

(*angelológia*) A kötetnek, címéhez mérten, állandó szereplői az angyalok, közülük sokan földi életükben nőként léteztek. A Jánk doktor történeteibe vágyó Szabovnyik Zsuzsannáról úgy hírlík, „valamikor angyal volt, csak leesett a szárnya”, s miután a doktor bele is kezdett a nő történetébe, Zsuzsanna „sírva panaszkolta, hogy nem tudja, mi van vele..., könnyűnek érzi magát, mintha a Holdon járna, vagy mintha

egy léggömb lenne a teste helyén (...) talán az égig is felemelkedik”. De van még rettenetes angyal (Ilike néni, halála után huszonnégy évvel a *Szávó udvarából*, illetve az a rettenetes angyal, aki Kicsi Zsoltit, a *Gyereknapp* főhősének gyermekét az égbe vitte), pozitív angyal és negatív angyal (amelynek/akinek „nincsen meg a belseje”, s ami/aki a csoda megtörténtét akadályozza *A felhők, a szivárvány és a negatív angyalok* című novellában), tavat síró angyal az *Angyal és Tsa* című írásból, s végül a könyv legutolsó novellájából megtudhatjuk, hogy: „Az ember ebben a világban csodát tenni nem képes, legfeljebb a könyvekben képes csodát tenni, akkor is csak a fantázia angyala segítségével. Ha van egyáltalán angyala a fantáziának. Mert könnyen lehet, hogy az angyal is csak a fantázia szülötte.” Ez a szerzői önreflexióként is felfogható idézet nemcsak a kötetcímet értelmezi számunkra – azaz hogy az itt olvasható novellák akár a fantázia angyalának hathatós közreműködésével is születhettek –, hanem az „angyal” szó jelentéséhez („hírhöző, közvetítő a földi és az égi szférája között”) híven azt a poétikai teret is értelmezi, amelyről mint transzparens szerkezetéről (égi és földi, mitikus és reális) fentebb beszéltem.

Az angyalok nemcsak e lehetséges világok közötti átjárás metaforikus megjelenítői, hanem a jól ismert mitológiai toposz szerint a haldoklók lelkének mennybevivői is. S ezzel el is érkezőnk Kiss Ottó kötetének állandó szereplőjéhez, a halálhoz.

(*halál-magány*) „A halál az élők problémája” – írja Norbert Elias *A haldoklók magányossága* című esszéjében. Az *Angyal és Tsa* húsz novellájából tizenötben idéződik fel az emberi élet radikális végessége. Ahogy a *Gyereknapp* egyik szereplője mondja: „csak azért vagyunk itt, hogy megismerkedjünk a halállal”. Ebben az értelemben a kötet szövegei halálnem-katalógusként is olvashatók, a durva, blaszfém szerencsétlenségtől (*Háborús játékok*) a megrendítő

gyermekhalálon (*Gyereknap, Szávó udvara*) és az erőszakos történelmi végzet áldozatain át (*Wessenauerék kútja*) a természetes halálig (*Születésnap a magasban*), ez utóbbi egyébként a legritkább haláleset. De nemcsak az élők eltávozásának lesz következménye az itt maradtak magányossága: a balladisztikus szagatottsággal megírt *Van neki ez a kutyája, a Császár főhősét* a felesége elhagyta, de veszteségét feldolgozni éppúgy képtelen, mint Landeszmann Ernő, aki apját elveszítvén, zavart elmével próbálta visszaénekelni őt a túlvilágról.

A nők különös módon, fullasztó idillben idéztetnek meg halálukat követően: az *Egy kis geometriában* az öreg Heller mérnök egy ápolónőben kapja vissza huszonhárom évesen elhunyt feleségét; Szabovnyik Zsuzsanna a róla írt történet angyali Múzsájaként emelkedik az égbe; özv. Hávelkáné (*A Kék Oroszlán bezár*) házastul-mindenestül tűnik el Zólyomi postás szeme elől, hogy aztán égi jelenésként vezesse a falusi kocsmá minden hitetlen vendégét „botjával az ég felé” bökve „lassan, mindig csak előre”; Varró Margit, az érintetlen angyal talán épp abba halt bele, hogy „nem engedett közel magához férfiembert”, de halála után a mindig vágyott Nap simogatja testét a környező vidékbe elmerülve; Szeredi Marit angyal siratja az *Angyal és Tsában*; a *Goldberg-levelek* tizennégy évesen halálra gázolt Soperla Eszterét pedig huszonnégy év múlva is megtalálja közös gyermekkori helyszíneiken az elbeszélő.

Megint másféle viszony mutatkozik meg a halálhoz azokban a novellákban, amelyekben idős nők és férfiak őrzik halottaik emlékét, vagy ha úgy tetszik, élnek együtt velük a menthetetlenül, de egyúttal olykor megnyugtatóan is zárt világukban. A *Zizi néni* című novella elbeszélője hosszú levélben számol be a mindent elpusztító vízözönről fiának, s csak a legutolsó bekezdésben derül ki az olvasó számára, hogy a fiú már a temetőben nyugszik. A *Szávó*

udvarában a gyermekét három hónaposan elvesztő Lauri bácsi a szomszéd gyerekek akarja átélni azt, amit apaként nem tudott: „Ebben az udvarban fiúk, mindennek meg kell történnie, mindennek, ami Szávóval nem történhetett meg”. A Dachaut túlélő Zimmermann bácsi bölcs hallgatása a múlt-ról az emlékező elbeszélő számára is a fájdalom elviselésének példájául szolgál apja halálakor (*Wessenauerék kútja*).

A legutolsó ciklus minden darabja múlt-idézés, a hosszú évek óta távoli városban élő felnőtt elbeszélő/elbeszélők utazása a gyermekkor helyszíneire, a „jövő emléke” vagy „az érzékelhető múlt” felkutatására. Az út bejárásához mindegyik szövegben egy halott barát vagy rokon vagy szerelem alakja társul – kíméletlenül szembesítve minket annak lehetetlenségével, hogy valaha is elmozduljunk az identitásunkat meghatározó helyeinktől, hogy búcsút vegyünk a múltunkat vagyis önmagunkat jelentő valahai hozzátartozóinktól.

„Olyan fiatal vagy még, mondta egy kolléga Moszkvában a felhőkarcoló tetején, akkor meg minek írsz állandóan a halálról?” – idézi Garaczi László *Ambaradan* című írásában a neki szegezett kérdést. Az *Angyal és Tsa* szerzőjét korábbi kötetében, a *Szövegetek*ben is foglalkoztatta a halál elfogadásának vagy épp elfogadhatatlanságának, feldolgozásának vagy feldolgozhatatlanságának megközelítése, a halálkatalógus pedig egyre bővülni látszik. Úgy gondolom, nem járunk messze az igazságtól, ha most visszacsatolunk a „vidék”-tematikájához, hiszen az élet végességének tudata, Radomir Konstantinović értelmezését híva segítségül, a vidék szelleme szerint nem elfogadható: „[a vidék szelleme] ki akar maradni az időből (az »örökkévalóságban« élni, együtt a holtakkal – halottak nincsenek is, a világ akárha az örök ősszüli világ örök Nappalának fényében ragyogna)”.

(*ország a plafonon*) Kiss Ottó novelláinak irodalmi alakjai egy pusztuló világ szen-

vedő, átélő és nem utolsósorban emlékező alanyai. E figurák, szereplők és elbeszélők testi-lelki, morális és egzisztenciális kiszolgáltatottságának leírása afféle állapotrajz – helyenként abszolút megbízhatóan dokumentarista ábrázolása – a vidéki életformának. A széteső kulissza legérzékletesebb metaforája a *Zizi néni* című novellában lelhető fel, amikor is a bibliai katasztrófát okozó végzetlen esőzések következtében a falusi parasztasszony még épen maradt tisztaszobájának plafonjáról lehull egy nagydarab vakolat, amelynek alakja Magyarország térképét formázza: „ez itten az ország háza” – mondja aztán Zizi néni az összedőlés határán álló vályogházacskára. (Az országot mintázó vakolatdarab egyúttal vándormotívum is a szerzőnél. *Az elmerült kert* egyik rövidprózájában, a *Vályogországban* is feltűnik ez a kép.)

A néhol szenvtelen, külső nézőpontból beszélő narrátor, máskor a szereplő tudatába helyezkedő elbeszélő váltakozik az egyes szám első személyűvel (az utolsó ciklus emlékező szövegei csak ebből a nézőpontból szólnak), de távolságtartó, értékelő mozzanat soha nem szűrődik be még a mindentudó narrátor történetmondásába sem. A korlátozott egzisztenciális térben mozgó alakok korlátoltsága kifejezetten a részvét, a szolidaritás irányába mozdítja olvasatunkat. Amint a Wessenauerék kútjában kutató elbeszélő zárja az *Angyal és Tsát*: „Aztán hazafelé indultam, a megszkott úton, a végén mégis egy dombra jutottam. És bárhogy igyekszem, nem tudok mozdulni innen. Csak nézek lefelé, a völgybe. Hó, kék füst, piros függönyök, ilyesmi.”

Így nézünk ki.

Erdész Ádám

Ahogy a Lugasból látszik

Ambrus Lajos: Lugas

A társadalmi bajokra gyógyírt kereső esszéírók szinte minden korban vonzódtak a kert-metaforához: a kert egyszerre a természet, a különleges értékű emberi kultúra, a harmónia szimbóluma. Védelmet és menedéket ígér, lehetőséget kínál olyan világ megteremtésére, amely a kert határain túl nem létezhet. Az egyetlen baj csupán az, hogy kertek a környező világnak nagyon csekély területét metszik ki. Aki a társadalom gondjairól szólva a kertről beszél, többnyire védekező pozícióban van, kénytelen megelégedni azzal, hogy bizonyos részeket elkülönít, s a körülhatárolt terepen kísérli meg az ideálisnak gondolt világ megteremtését. Természetesen kimondva-kimondatlanul minden „kertész” abban reménykedik, hogy egyszer majd a kert válik mintává, mert ha nem ez történik, akkor a gondosan nevelt virágokat, a hosszú évek alatt, sok-sok munka árán termőre fordult gyümölcsfákat a pusztulás örök veszélye fenyegeti.

A kertről, ember, kert és világ viszonyáról beszél Ambrus Lajos is nemrég megjelent *Lugas* című esszékötetében, de az ő írásaiban a kert – a lugas – nem a kivonulás, hanem a teljesség, a csorbítatlan egész szimbóluma. A megszokottól eltérő szemlélet egyik oka alighanem az, hogy Ambrus Lajos nem egy virtuális, hanem egy nagyon is valóságos kertben felépített lugasból tekint szét. Ez a kert a Vas megyei Egyházhelyén, Berzsényi szülőházától egy jó kőhajításnyira zöldell: díszlik benne illatos virágú jázminbokor, füge, gránátalma, nyugati számóca, mandulafenyő, törökszedér és még nagyon sokféle virág, cserje és fa. A portán áll egy Hamvas Béla szellemi intencióinak megfelelően megépített

méhes, a kétszáz éves, az eredeti struktúrájának megfelelően felújított házba visszaépített kemencében kenyeret sütnek. S mivel a ház az ország egyik legkiválóbb borvidékén áll, a gazdának természetesen szőleje is van a Kissomlyó-hegyen. Erről a „miniatűr univerzumról” szól a kötet írásainak egy része: arról, hogy május környékén – Berzsényi születésnapjával egyidőben – milyen a kert, hogyan virágzik a vadkörtefa, miként zajlik a méhek rajzása, hogyan honosíthatóak vissza a kiveszőfélben lévő régi gyümölcsfajták. A mély átéléssel, nagyon szépen és többnyire poétikus stilizálással megírt esszé a természet állandó, nyugodt ritmusába helyezik az olvasót. A hang, a közelítés ismerős, csak talán kissé már elfeledtük. Szabó Zoltán 1940-ben, a háborús összeomlás idején kereste a természetben a megtörhetetlen ritmusú állandóságot, a reményt: „Kerestem valamit, amiben bízom. A napfényben bízom, mely a Balaton-parton évezredektől és történelemtől függetlenül érlel ugyanolyan ízeket a szőlőben s ugyanolyan érzelmeket a szívekben. Ez olyasvalami volt, ami változhatatlan, elmozdíthatatlan” – írta a *Szerelmes földrajz* bevezetőjében.

Az alig változó természeti világ önmagában is érdekes lenne, de, ahogy annak idején Szabó Zoltán számára is csak kiindulópont volt a táj, Ambrus Lajos sem áll meg itt. A természeti nézőpontra rávetíti a társadalmat, mégpedig úgy, hogy a leírt nyugat-magyarországi kistáj múltját

Kortárs Kiadó, Bp., 2002.,
280 o.

és jelenét egyszerre láthatjuk. Egy-egy jellegzetes Ambrus-esszé gondolati ívét követve megismerhetjük a nézőpontok változtatására épített módszert. A *Jelentés a hegyről* című írás a déli napsugárban fürdő Kissomlyó-hegy leírásával indul, a táj megrajzolója egy kövekbe kapaszkodó virágzó vadkörtefa alól pillant szét. A századokkal korábbi határleírásokban is gyakran szereplő vackor adja az alkalmat az első asszociációsorra, amely e gyógyításra használt növény középkori kultúrtörténetét idézi fel. A második gondolatfutamatot a IV. Béla menekülésének emléket állító kő indítja, de nem önmagában a múlt idézése a fontos, a szerző azt próbálja megragadni, mi is „az a szubsztancia, amely egy valóban nemesített hagyományként” formálta az itt élők gondolkodását. Mellé társul a másik mentalitásformáló erő, a szőlőkultúra. A szőlőművelés múltjáról szólva Ambrus Lajos számára ugyanaz a kérdés: „... miféle heroikus kultúra és miféle aktivitások és tapasztalatok gyűltek itt össze? Miféle délibábok, miféle rejtőző melankóliák? Kik és miért hajladoztak itt valaha a szőlőt kapálva? Milyen volt közösségük rétegződése? Miféle kollektív tudás kellett vagy száz éve is ezen a szőlőhegyen, hogy egy brutális gazdasági csapás után... mindenki újrtelepítse saját birtokát és ezzel az egész hegyet?” A válaszáért közel kétszáz évet visszalépve korabeli hegyközségi szabályzatokat elővéve egy, az 1800-as évek elején élt hegyester szemével idézi meg az egykori hegyet: frissen, élményszerűen, mintha magunk is ott lépdelnénk a Kissomlyóra tartó hegyester, Nemes Ádám Pál mellett. A rendtartásokból kibontakozik, egy ön-maga életét szigorúan, de racionálisan szabályozó közösség világa. Egy olyan rend, amely a nemzedékek folytonosságát szolgálta, s talán éppen ezért mégis több biztonságot és otthonosságot adott az ott élőknek, mint az a világ, amelynek roppant öntudattal élő lakója nem tud, és nem akar a jelen határán túlra tekinteni. E ponton

már kézenfekvő a váltás, kontrasztként azt mutatja meg Ambrus Lajos, hogy mit látna ma a hegyester. A foghíjas szőlősorok, a hegyen felbukkanó – más kultúrát idéző – színes házak jelzik, hogy most mennyire hiányzik az a fajta közösségi önszabályzás, amely generációkon keresztül megőrizte a hegyet. Az esszé nem ezzel a képpel, hanem – mintegy reményt adva – a hegy szépségének újabb felragyogtatásával zárul.

Ugyanígy, ha Egyházashetyéről, a Kemenesaljáról esik szó, magától értetődően villan fel Berzsényi arcéle, s mellette kortársai, innen pedig csak egy lépés Horatius világa. Azaz a jelen apró mozzanatai rendre egy nagyon hosszú folyamat részeként jelennek meg. A környék nagyvárosáról, Szombathelyről szóló városösszeben is egyidejűleg látjuk a római települést és a 18., majd a 20. századi újraformált várost. A szerző számára ezúttal sem a történelem rekonstruálása az elsődleges, azt kutatja, mi minden kellett ahhoz, hogy az egyes embernek biztonságot, harmóniát adó „poliszrend” alakulhasson ki, s vajon a „poliszelv”, a lakható városi tér hogyan valósulhat meg a modernitás körülményei között.

A Vas megyei kistájról és annak miniatűr részleteiről szóló írások egyik kulcsfogalma a *lokalitás*. Hely, amelyet ismerni és szeretni lehet, hely, amelynek sorsához az egyes ember is adhat valamit, hely, ahol otthonosságot és biztonságot lehet találni. A Kissomlyóról, a heteyi méhesről, a heteyi kenyérsütésről szóló részeket lapozgatva az az érzése támad az olvasónak, hogy de jó lenne oda elutazni, de szerencsés ember ez az Ambrus Lajos, hogy talált magának egy ilyen szép, otthonos zugot a világban. Ám aligha tévedünk nagyot, ha úgy gondoljuk, ezek az esszék nem is csak Kemenesalja vidékéről szólnak. Mindegyik falut, mindegyik tájat éppen ilyen szépnek láthatja az, aki képes úgy reá tekinteni, ahogy a Lugas szerzője tekint a maga szűkebb pátriájára. Egy helyütt úgy fogalmaz, hogy mindeh-

hez *radikálisan* kell jelen lenni és figyelni. Utazás közben és otthon, valóságos és képzelt napsütésben: „Például akár úgy is, hogy saját miniatűr létemben is érzékelhetővé váljanak bizonyos fontosabbnak vélt összefüggések... De lehet más ... egyszerűen csak gyönyörködni tudjak abban, ami még itt maradt. Nekem és Néünk.”

Az a tény, hogy a kötet egyik kulcsfogalma a lokalitás, bizonyos szellemi irányokat is kijelöl. A tájesszék mellett olvashatunk Eötvös Károlyról, Divald Kornélról mint a Balaton vidékének, illetve a Felvidék bensőséges világának megjelenítőiről. Róluk s Berzsenyi Lénárdról szólva többször is szó esik arról a patrióta szellemű középnemesi rétegről, amelyről évtizedeken keresztül kevés méltányos értékelés született.

S miközben Ambrus Lajos múlt, régmúlt, jelen mezsgyéjét sokszor átlépve a táj ma is biztonságot adó hagyományai között kalandozik, Cs. Szabó Lászlót idéző nagyvonalú biztossággal mutatja meg, hogy ennek a tájnak a múltja mennyire szerves része az európai kultúrának. Ha felidézi a Kissomlyó-hegyen katonás rendben futó szőlősorokat, mellé teszi a flamand tájképfestők alkotásait, ha Szombathelyről esik szó, felvillan a görög poliszok központja és Róma; ha megjelenik egy táj, rögtön meglátjuk Weöres, Kosztolányi szemével, s a háttérben szinte mindig ott van Hamvas Béla. S a miniatűr világok, a lokalitások leírását végigolvasva egyre világosabb, hogy mindez része egy tágas, számunkra egészként megjelenő világnak. Hogy a kisvilágokról szóló könyvnek mennyire meghatározó kategóriája a „tágasság”, az egész, azt legjobban a kötetzáró képzőművészeti kri-

tikák, kiállításmegnyitók nyomatékosítják.

A szerző, Erdélyi János „Búcsú Kemenesaljától” című filmjéről írva, meg is fogalmazza azt az ideát, amelyre a maga esszéinek írása közben gondolhatott: „... a múltbéli közérzet csak akkor érdekes, ha nem annyira a múltról és a jelenről, nem a pillanat időtlen szépségéről és külön az »örök« kategóriájáról van szó, hanem ezek összjátzásáról, egymásra montírozásáról, szembeállításokról és átmenetokről – arról, hogy az időtávtal képes-e motiválni bennünket egy újfajta hagyomány megfogalmazásában és megértésében.” Ambrus Lajos esszéinek különleges értékét a természet ritmikájával összehangolt, európai és hazai gyökerekből táplálkozó, ma használható tradíció felmutatása adja. A világot egészként, az uralkodó mintától eltérő helyit teljes értékűként értelmező szemléletre éppen most van a legnagyobb szükség: hiszen természeti és emberi világ ritmusa jóvátehetetlenül megbomlóban van; ahogy másutt is, a Kissomlyó-hegy oldaláról és a környező szőlőterületekről táblák törlődnek le, hogy helyet adjanak osztrák, német alsó középosztálybeli ízlésvilágot tükröző rikító házaknak. Globális tendenciák – csupán a maguk súlyánál fogva – átrajzolják a lokális közösségek generációk élete alatt kialakult rendjét, s fenyegetnek még természetes ritmus szerint lélegző tájakat. S hovatovább ezt a folyamatot, mint elkerülhetlent, lassan-lassan elfogadjuk. A Lugas esszéi szelíden, mégis nagy hatással mutatnak meg egy másik lehetséges utat: a természet rendjébe illeszkedő, a tradíciókra támaszkodó, élhető, lokális világok rendjét, mely világból nem hiányzik sem a bölcsesség, sem a derű.

Kállai Júlia

Nyomdai sikertörténet a „prérin”

Malatjinszki József: A békéscsabai Tevan-nyomda egy évszázada

Ünnepelt a szakma. Ünnepeltek a nyomdászok. Ünnepeltünk szerényen – és kevesen. Ez év áprilisában volt 100 éve, hogy Tevan Adolf átvette Lepage Lajos békéscsabai könyv- és papírkereskedését. Ebből az alkalomból a Kner–Tevan Alapítvány felkérésére írta és szerkesztette Malatjinszki József *A békéscsabai Tevan-nyomda egy évszázada* című könyvet. A szerző a könyv előszavában „krónikásnak” nevezi magát, de kutató-, felderítő- és gyűjtőmunkája is felbecsülhetetlen e témában. Amíg ugyanis Békés megye másik nagy nyomdászdinasztiájának, a Kner családnak története és tevékenysége alaposan feltárt – működésük dokumentumait összegyűjtötte és őrzi a gyomai Kner Nyomdaipari Múzeum –, addig Tevan Adolf és fia Andor munkássága kevésbé ismert. Kevesebb publikált anyag állt a szerző rendelkezésére – a hiányt most, az alapos kutatómunka eredményeként, a hozzáférhető anyagok közzétételével pótolta, és megismerteti olvasóit a Tevan nyomda alapításától napjainkig futó történetekkel. Az ismert és ismeretlen adatok, történetek sokasága és a „krónikás” gondos kutatómunkája mellett szakmaszeretete, ügyszeretete is közelebb visz bennünket e csodálatos szakma rejtelmeihez, különösségéhez, szerteágazó területeihez.

Kner-Tevan Alapítvány,
Békéscsaba, 2003. 206 o.

Tevan Adolf, amikor 1903-ban megalapította nyomdáját – a mai Kner Nyomda egyik elődjét – Békéscsabán, nem sejthette, milyen nagy részt vállal

abban, hogy a nyomdászat egy évszázadon keresztül Békés megye egyik meghatározó iparága legyen. Szerette az irodalmat és a szép könyveket. A Tevan-könyvtár címeinek felsorolásából kitűnik, hogy a vállalatot átvevő Tevan Andor milyen fontosnak tartotta a kortárs írók megjelentetését, írásaik közkinccsé tételét (1912–1922). A Nyugat első nemzedékéhez tartozó költők munkái is bekerültek ebbe a sorozatba. Az Amatőr Tevan-könyvek már kisebb példányszámú, könyvművészeti szempontból is igényesebb kiállítású könyvek voltak. Ezeknek a szép könyveknek a borítóiban, illusztrációiban is gyönyörködhetünk e könyv lapjain. Az ugyancsak nagy esztétikai igényvel tervezett kereskedelmi nyomtatványok és csomagolóanyagok is ízelítőt adnak a Tevan Nyomda sokrétű tevékenységéből.

A békés alkotó évek után a nyomda életében is változást hozott a második világháború, e tragikus években szomorú történetek szövik át a Tevan család életét. Az államosítás, az újrakezdés éveiben a nyomdászok szakmaszeretete, alkotóereje, hite mentette meg a nyomdát és a szakmát. A nyomdászok vágya volt, hogy amit örökül kaptak tragikus sorsú elődeiktől, az tovább éljen. A nyomda nevének megváltoztatása sem jelenthetett akadályt a folyamatos fejlesztések, beruházások útjában. A „nagyberuházás” 1971-ben fejeződött be. Ez a dátum a Kner Nyomda életében az új időszámítás kezdete. A beruházás befejeződött, s ekkor kezdődött az ország egyik legkorszerűbb és legnagyobb csomagolóanyaggyártó nyomdájának közel 30 éves sikertörténete. *S ez a nyomda itt „volt” Békés megyében.* Erről a sikeres időszakról, erről

a technikai csodákkal felszerelt üzembről csak szerényen ír a szerző könyvében. Annyit megtudunk, hogy megtörtént a nyomda átadása, majd rövid időn belül megtörtént a műszaki vezető leváltása. Háromszéki Pál volt a nagyberuházás műszaki vezetője a kezdetektől a befejezésig – addig, amíg felépült és megépült a nyomda... Ahogy a békéscsabai Balassi Táncgyűttes nem létezhetett volna Rábai Miklós és Born Miklós nélkül, a Napsugár Bábegyűttes nem lett volna az, ami Lenkefi Konrád nélkül, úgy a Kner Nyomda és Háromszéki Pál neve is összeforrt.

A nyomda nagyberuházásának utolsó három évét kísérhettem figyelemmel, mivel akkor az Iparművészeti Főiskola alkalmazott grafika szakának hallgatója voltam, s Háromszéki Pál itt tanított bennünket. A tantárgy neve csomagolástechnika volt, de mindent megpróbált velünk megismertetni, ami egy nyomdában történik, így folyamatosan beszámolt a beruházás helyzetéről, terveiről, a napi nehézségekről, sikerekről, kudarcokról. Az ő álma volt a nagy fejlesztés, és hitt abban, hogy a „prérin” is lehet nyomdát építeni, mégpedig olyat, ami országos, sőt világhírű is lehet. Hitt abban, hogy nem a hely az elsődlegesen meghatározó, hanem az ember, az alkotóelme, ami épít és felépít, megtart és pusztíthat is. Ki volt? Kik voltak munkatársai? Akik naponta adták energiájukat, szellemüket, lelküket s naponta vívták meg harcaikat a nem mindig jó- és egyet akarókkal, s a nem mindig megértőkkel. 1971-ben átadták az üzemet, és megindult a termelés az ország legkorszerűbb és legnagyobb csomagolóanyag-gyártó nyomdájában, itt Békéscsabán. A KNER feliratot (ami még ma is látható, a többi már nem) Haiman György tervezte, valamint az ő tervei alapján készítették el ötvös évfolyamtársaim a gyönyörű rézdomborított betűket (amik hiányosan ugyan, de még láthatók a hallban). A parkban látható térplasz-

tikát Kass János grafikusművész készítette.

Kner Izidor és fia, Imre nyomtatványaik tervezéséhez neves művészeket kértek fel, közöttük volt Kozma Lajos iparművész, aki a különleges – csak a Kner-nyomdának készített – fametszeteivel tette szebbé, értékesebbé a Kner nyomtatványokat, könyveket. Tevan Adolf és fia, Andor könyveik illusztrálásával ugyancsak festőművészeket, grafikusművészeket bíztak meg; így gyönyörködhetünk ma is Hincz Gyula illusztrációiban és Kolozsváry Sándor festő- és grafikusművész munkáiban. Az újonnan átadott csomagolóanyag-gyártó nyomdában Háromszéki Pál is létrehozta az önálló, saját grafikai tervező részleget. Ez is egyedülálló volt abban az időben. Természetesen a főiskola grafikus hallgatóinak ajánlotta ezt a lehetőséget, de hiába volt a korszerű technika, hiába a lehetőség, Békéscsaba akkor is messze esett Budapeستől. Az első grafikus tervező id. Svecz András volt, aki köré épült a tervezőcsoport, ami a privatizációig hat tervezővel dolgozott. A tervezők külön-külön is, és együtt is számtalan nemzetközi és hazai csomagolási versenyen voltak díjazottak.

Közös volt a siker és a kudarc is. Ki merné utólag megjósolni, hogy mi lett volna a nyomda sorsa, ha Háromszéki még dolgozhatott volna, megvalósíthatta volna nagy ívű terveit. Utóbb megkapták az újkezdés lehetőségét, és ezzel élt is. Létrehozta Békéscsabán a Dürer Nyomdát, ami pár év múlva már az ország egyik legszebb könyveket gyártó nyomdája lett. Szántó Tibor könyvművésszel közös alkotómunkájuk eredménye nemcsak szép, de különleges könyvek előállítására, megjelenítésére is. A Kner Nyomda és a Dürer Nyomda egyesülésekor 1980-ban Háromszéki Pált bízták meg a két nyomda vezetésével. Újabb harcok, újabb méltatlan helyzetek vártak rá. A könyvben a róla szóló rész egy gondolatával nem értek egyet. Szeretném, ha

nem ez maradna meg azokban, akik már nem ismerhették őt. Azt írja a „krónikás”, hogy „(Háromszéki Pál) ...élete bizonyos mértékben el is torzult”. Azt is kérdezhettük, hogy mitől? Nem, az ő élete így teljes, ha még életműve csonkának is tekinthető korai halála miatt, az utódok számára nagyon tanulságos lehet. Alkotó ereje, kifogyhatatlan ötletei, a jövőre vonatkozó meglátásai, az ezekhez való alkalmazkodni tudás példaként szolgálhat. Remélni szeretném, hogy az ő tevékenységét is fogja értékelni az utókor, és kifejezésre juttatja egy emléktábla formájában a nyomda falán.

A békéscsabai Kner Nyomda közel harminc éves sikertörténete természetesen az ott dolgozó közel 1500 ember sikertörténete is volt. Tették a dolgukat vezetők és dolgozók, építették jövőjüket, hittek a térség teremtő és megtartó erejében. A mára alig 150 főre zsugorodó létszám fájdalmas, de a több „tagjától” is megfosztott nyomda él, termel és újra sikereket ér el. A hazai és külföldi sikerek reményt kelthetnek bennünk, hogy a nyomda újra gyarapodni fog, s fényét majdan nemcsak az esti kivilágítás adja. A „krónikás” előszavában azt írja, hogy értékítélete szubjektív, ez természetes. Így aztán az is természetes, hogy van-

nak, akik hiányoznak, vannak, akiket hiányolunk a könyvből (nekem, pl. hiányzik Bereznai Mihály, Misi bácsi, aki nagyon jelentős személyisége és különös egyénisége volt a nyomdának). Nyilván a meglévő fotóanyag is határt szabott, de azért jó lett volna még több kollégát látni és néhányat talán kevesebb szer.

A könyv megjelenése, formája méltó az évfordulóhoz, az ünnephez. Barabás Ferenc műhelyéből egy újabb szép könyv került ki. A tőle megszokott igényességgel oldotta meg, az olykor nagyon nehéz szakmai, technológiai gondot okozó feladványokat. Gondolok itt a nagyon régi, már-már alig látható, elhalványult, elsárgult, régi, gyenge minőségű fotókra, amelyeket nagy gondossággal láthatóvá, illetve élvezhetővé tett mindannyiunk számára. Köszönet az alkotóknak, hogy mi, még élők az emlékekre gondolva, a közülünk eltávozottakat felidézve ünnepelhettük a Tevan-nyomda alapításának 100. évfordulóját. Az utódok gondoljanak az elsárgult fotókon szereplőkre mint olyan emberekre, akik részesei, létrehozói voltak az elmúlt száz esztendő nyomdatörténetének, a nyomdászszakma történetének, s akik nélkül a világ most más és szegényebb lenne.

Tíz év után

Köszönet. Tíz év után, noha nem olyan nagy idő ez még, főként, ha a több évtizedes múlttal rendelkező folyóirattársakra gondolunk, mégis a köszönet legyen az első szó, mert nekünk, itt a tíz év is nagy idő.

Köszönet mindazoknak, akik a maguk lehetőségei szerint hozzájárultak ahhoz, hogy az elmúlt évtizedben a magyar nyelvterület ezen Körös-vidéki régiójában is létrejöjjön és folyamatosan gazdagodjon egy olyan irodalmi, szellemi műhely, a Bárka, amely képes az egyetemes és a lokális értékek egymáshoz közelítésére, talán integrációjára és szerves egymásra hatásának biztosítására is; amely képes a kortárs magyar irodalmat sokszínűsége ellenére is egységben látni; amely képes az elmúlt évtizedekben uralkodóvá, divattossá vált kánonok keresztül-kasul szabdalására, a kanonikus pozícióktól független, az uralkodó kánonokon kívül rekedt értékek felmutatására és békés egymás mellettiségének biztosítására; amely a határon túli magyar irodalom értékeinek éppoly magától értetődő természetességgel biztosít állandó helyet, ahogy a tehetséges pályakezdők alkotásainak is; amely nemcsak műhely, de olyan intézmény is ma már, amely képes (szövetségeivel együttműködve) irodalomtörténeti jelentőségű konferenciák, fesztiválok megrendezésére; amely az irodalom mellett nyitott főként a térség más művészeti és társadalomtudományos eredményeinek befogadására is, s amely ezáltal, a maga szerény eszközeivel, már az elmúlt években is képes volt hozzájárulni az egyetemes magyar irodalom gazdagítása mellett, a regionális szellemi, kulturális élet fellendítéséhez is.

Köszönet a máris eredményekben gazdag múltért, köszönet a reményteljes jövőért.

Köszönet elsősorban szerzőinknek, akik bíztak és bíznak bennünk, mert megtisztelték és megtisztelik lapunkat a kézírataikkal, köszönet minden rendű és rangú, szakmai és technikai munkatársunknak, köszönet az otthonunkká vált Békés Megyei Könyvtárnak és munkatársainak, köszönet támogatóinknak, elsőként a mindenkori megyei és békéscsabai önkormányzati tisztségviselőknek, képviselőknek, az NKA kurátorainak és természetesen köszönet az olvasóinknak.

Elek Tibor
főszerkesztő

Mattis Teutsch János: Lap Mattis Teutsch János Linóleumalbumából / MA kiadása, Budapest, 1917 (1917, linóleummetszet, papír; 232×174 mm; Munkácsy Mihály Múzeum, ltsz.: 90.4.1.; jelzés balra lent: MT. 03)

E számunk szerzői

Ambrus Lajos (Gyula, 1950) – Egyházashetye
 Báger Gusztáv (Csörötnek, 1938) – Budapest
 Becsy András (Gyula, 1973) – Szeged
 Cs. Tóth János (Debrecen, 1951) – Békéscsaba
 Csáki Szilvia (Gyula, 1979) – Kerecsend
 Dobák Lívía (Budapest, 1955) – Budapest
 Elek Tibor (Nyíregyháza, 1962) – Gyula
 Erdész Ádám (Mezőberény, 1956) – Gyula
 Fecske Csaba (Szögliget, 1948) – Miskolc
 Fekete Barbara (Csongrád, 1976) – Szeged
 Fenyvesi Ottó (Moholgunaras, 1954) – Veszprém
 Filip Tamás (Budapest, 1960) – Budapest
 Géczy János (Monostorpályi, 1954) – Veszprém
 Gergely Edit (Gyergyószentmiklós, 1974) – Gyergyószentmiklós
 Nagy Zoltán (Budapest, 1952) – Esztergom
 Györffi Réka (Marosvásárhely, 1978) – Budapest
 Hász Róbert (Doroszló, 1964) – Szeged
 Kállai Júlia (Békés, 1947) – Békés
 Kántor Zsolt (Debrecen 1958) – Szarvas
 Kiss Ottó (Battonya, 1963) – Gyula
 Kovács András Ferenc (Szatmárnémeti, 1959) – Marosvásárhely
 Mohai Orsolya (Miskolc, 1975) – Budapest
 Murányi Zita (Budapest, 1982) – Budapest
 Nagy Boglárka (Nagyatád, 1967) – Pécs
 Orcsik Roland (Becse, 1975) – Szeged
 Szepesi Attila (Ungvár, 1942) – Budapest
 Szilágyi Zsófia (Cegléd, 1973) – Budapest
 Tandori Dezső (Budapest, 1938) – Budapest
 Tarján Tamás (Budapest, 1949) – Budapest
 Thúróczy Katalin (Budapest, 1948) – Budapest
 Zappe László (Mosonmagyaróvár, 1944) – Budapest

Bárka 2003/6.

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonként. Kiadja a Békés Megyei Könyvtár.

Felelős kiadó: dr. Ambrus Zoltán. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Derkovits sor 1.
 Telefon és fax: 66/454-354/106. E-mail cím: barka@bmk.hu. Internet: www.bmk.iif.hu/barka

Szerkesztőségi fogadóórak: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A társadalmi szerkesztőbizottság tagjai: Ambrus Zoltán (elnök), Banner Zoltán,
 Cs. Tóth János, Erdmann Gyula, E. Szabó Zoltán, Timár Judit.

A lapot tervezte: Lonovics László.

Alapítók: Cs. Tóth János (felelős kiadó), Kántor Zsolt (főszerkesztő),
 †Petőcz Károly (művészeti vezető)

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai előkészítés: Kovács Sándor

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 900 forint.

Terjeszti a LAPKER Rt.

*Kéziratokat nem őrzünk meg, de visszaküldjük, ha kapunk megcímzett, felbélyegzett válaszborítékot.
 Az elektronikus úton küldött írásokat lehetőleg „rtf” formátumban kérjük.*

Az előző számunk tartalmából

Irodalmi humor fesztivál és konferencia

Buda Ferenc, Hizsnyai Zoltán, Parti Nagy Lajos, Varró Dániel versei

Cserna-Szabó András, Garaczi László, Grecsó Krisztián, Grendel Lajos, Hazai Attila, Kiss László, Podmaniczky Szilárd, Temesi Ferenc prózája

Balogh Tamás, Fábri Anna, Kőszeghy Péter, Németh Zoltán, Sántha Attila, Szilágyi Márton, Tarján Tamás tanulmányai

Erdész Ádám kritikája a Gyulai Várszínház jubileumi évadáról, Szilágyi András tanulmánya Mazán László művészetéről

Bárka

Kéthavonta megjelenő irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat

Kedves Olvasónk, amennyiben folyóiratunk elnyerte a tetszését, legyen a szponzorunk és a megrendelőnk! Ha rendszeresen és biztosan hozzá akar jutni a Bárkához, töltsse ki ezt a megrendelőlapot és küldje el szerkesztőségünkbe! Ajándékozzon barátainak, rokonainak Bárka előfizetést! Köszönjük a bizalmát, a megrendelésben megnyilvánuló szimpátiáját és támogatását!

Címünk: 5601 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Megrendelem a Bárka című folyóiratot ..... példányban.

Név: .....

Lakcím: .....

Aláírás: .....

Vélemény: .....